

A LAKÁSVAGYON ÉRTÉKELÉSE, 1950—1990*

FARKAS E. JÁNOS

A tulajdonviszonyok átalakulása, a piaci viszonyok kiépülése hosszú évtizedek után újra időszerűvé teszi a nemzeti vagyon számbavételét. Ennek egyes összetevői között különösen fontos a lakásvagyon értékének meghatározása, hiszen a lakásállomány jelentősége tényleges arányánál lényegesen nagyobb.

Az életkörülmények egyik fő összetevőjének, a lakáshelyzetnek alakulását bemutató statisztikák az elmúlt évtizedekben alig használtak értékadatokat. A lakásállomány minőségét, „értékét” is a statisztika többnyire a használati érték oldaláról közelíti meg. Egy ország, egy régió, egy időszak lakásviszonyainak jellemzésére a statisztikai kiadványok általában a lakóépületek korát, falazatát, felszereltségét, a lakások komforttal való ellátottságát, szobaszám szerinti összetételét, alapterületét mutatják be. Az ún. „lakásviszonyok” ábrázolásakor pedig a népesség megoszlását veszik számba a fenti tényezők szerint, sőt az egyes társadalmi csoportok, háztartás- és családtípusok eltérő helyzetének feltárásához is ilyen jellegű adatokat szolgáltatnak. Gyakoriak köztük a mennyiségi mutatók: az ezer főre jutó lakásépítés, a szobánkénti laksűrűség, az egy főre, egy lakásra jutó alapterület stb. Ez a klasszikus leíró társadalomstatisztikai megközelítés, amelynek művelése a magyar statisztikában különösen értékes hagyományokkal rendelkezik [18], alapjául szolgál minden ország statisztikai rendszerének.

A lakásviszonyokat jellemző értékadatok megjelenése a magyar statisztikában a XIX. század második felében induló modernizáció kezdeteihez kapcsolható. Ezen belül is elsősorban a nagyvárosi polgári intézményrendszer létrehozói látták szükségesnek a helyi társadalom irányításához a megfelelő információs háttér kialakítását. Ezt a tevékenységet a magyar statisztikában először az 1870-ben létrehozott Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala látta el. Munkájának természetes része volt a lakásokra, lakóépületekre vonatkozó értékadatok gyűjtése és publikálása, részben saját adatfelvételek, részben a különböző nyilvántartásokból átvett információk alapján.

E hagyomány teljesen megszakadt a második világháború után, és — néhány kísérlettől eltekintve — több mint húsz évig a magyar statisztika szinte alig foglalkozott ezekkel a kérdésekkel. *Hajpál Gyula* — az 1960-as évek végén elkezdett nemzetivagyon-számítások egyik irányítója — így ír erről egy 1968-ban tartott előadásában: „Ez a problémakör már hosszabb ideje a magyar

* A dolgozat az Országos Társadalomkutatási Alap (OTKA) 2848. számú, A nemzeti vagyon felmérése című kutatási program (témavezető: dr. Nyilas András) keretében készült tanulmány kissé módosított változata.

gazdaságtudomány mostohagyermekéi közé tartozik. Ugyanekkor számos olyan tanulmányt lehetne felsorolni, amelyek a nemzetijövedelem-számítás elvi vagy módszertani kérdéseivel foglalkoznak. . . . Sajnálatos tény viszont, hogy a nemzetivagyon-számítások kérdései ugyanebben az időszakban teljesen az elméleti kutatás érdeklődési körén kívül estek. Az utolsó két évtizedben egyetlen olyan tanulmány sem került közlésre hazánkban, amely a nemzeti vagyon problémájával foglalkozna. . . . Az elmúlt években a hivatalos statisztika nem tekintette feladatának az ország nemzeti vagyonára vonatkozó teljes körű vizsgálatokat, így tehát a statisztikai gyakorlat sem mozdíthatta elő a számítási módszerek fejlődését.” ([11] 182—183. old.)

A tervutasításos gazdaságirányítás logikája, az értékviszonyok jelentőségének tagadása meghatározta, hogy az állami statisztika számára milyen típusú és tartalmú információk gyűjtését írták elő. Ez okozta az értékadatok gyűjtésében a hosszú szünetet, amelyet éppen a magyar statisztikai hivatal szakított meg először a volt szocialista országok közül 1967—1968-ban, amikor széles körű elméleti és módszertani kutatás után (az idézett cikkben említett kutatások eredményeit is felhasználva) megkezdte a népgazdaságimérleg-rendszer kiépítését. Ezen alapultak a nemzetijövedelem-, a nemzetivagyon-számítások, amelyek 1960-ig visszamenőleg lehetővé tették a lakásvagyonértékek megállapítását. Erre a bázisra épültek a hetvenes évek későbbi számításai is, az állóeszközök és ezen belül a lakásállomány 1976-os átértékelése.

Azóta erősen csökkent a lakásvagyonadatok megbízhatósága. A gazdasági körülmények megváltozása, amelyet a hazai statisztikai gyakorlat csak jelentős késéssel tudott követni, a hetvenes évek végétől rendkívül bizonytalanná tette a vagyonszámításokat, és ez — némileg más tartalommal ugyan, de — fokozottan érvényes a lakásvagyon-számításokra.

A lakásvagyon-értékelések 1950 óta

A bevezetőben megfogalmazott feladat elvégzéséhez röviden érdemes áttekinteni, hogy a háború óta a lakásvagyon értékelésekor milyen módszertan alapján, milyen adatforrásokra támaszkodva, milyen konkrét eredmények születtek.¹

Az eredmények értékelésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a teljes lakásállomány felértékelése műszaki leltár alapján a magyar statisztikában még nem történt meg. Ehhez egy lakáskataszter felállítására volna szükség.

A lakásállomány világháború utáni első felértékelése az 1952. év eleji állapotról vonatkozóan — a magyar nemzeti vagyon értékelésének keretében — 1953-ban történt [1]. A számításoknál az 1949. évi népszámlálás és lakásösszeírás adataiból indultak ki, és ezeket a megfelelő építési árakkal értékelték. A nettó érték kiszámításakor az elhasználódás fokát egységesen 20 százalékban határozták meg. Így folyó áron a lakásállományt 72,1 milliárd forintra érté-

¹ A pontos módszertani leírás elvégzését megnehezítette, hogy az e témakörben megjelent KSH-kiadványok rendkívül hiányos ismertetéseket tartalmaznak, sok esetben pedig semmilyen eligazítást nem találunk. A kiadványok bevezetői is, érezhetően csak a „biztos” tényeket közlik, amelyeket egyébként is tudni lehet. Bizonyos szempontból érthető, hogy a statisztikai gyakorlat átlagánál jóval több becslést tartalmazó munkát, a bonyolult számítások és becslések elegyeként létrejött adatsorok kialakításának módját nehezen lehet a szakma és a közvélemény számára egyaránt érthetően dokumentálni. A lakásvagyon értékelésében végzett munka módszereinek megismerését azonban még egy másik tényező is korlátozza. Csaknem 20 éve — ismerve a hivatali kiadványengedélyeztetési procedúrát — lelki szemem előtt látom, hogyan húzták ki a különböző engedélyeztetési szintek „felelősei” a függelékek bizonytalannak ítélt, „támadható” fejezeteit, mígnem létrejöttek a jobbára statisztikai közhelyeket tartalmazó leírások. Pedig úgy vélem, itt, ahol minden mellékszámítás leírása is fontos, a levéltári dokumentálás lett volna szükséges. Ezek hiányában elképzelhető, hogy az ismertetés tartalmaz félreértéseket, amelyek számát és mértékét — néhány, a munkákban részt vevő kolléga visszaemlékezéseit megismerve — igyekeztem csökkenteni. (Ezúton is köszönöm Pozsonyi Pál támogató segítségét.)

kelték. (A teljes nemzeti vagyon értéke 266,6 milliárd forint volt.) Bár 1952 a lakások tömeges államosításának éve volt, ebben a számításban még nyilvánvalóan nem nyílt lehetőség az államosított rész külön értékelésére. (Ez szakmai okokból — véleményem szerint — már ekkor is indokolt lett volna, hiszen a városi bérlakásállomány szerkezete és minősége nagyon eltért a kisvárosi, falusi családi házakétól.)

Ha a teljes lakásalap műszaki leltárba vétele nem is történt meg, az állami tulajdonú lakásokat két alkalommal is számba vették és felértékelték. Egy 1984. évi minisztertanácsi határozat pedig a harmadik felmérést is előírta. Ez 1990-re (!) részben el is készült, de az adatok még ma sem hozzáférhetők, illetve bizonyos előzetes eredmények arra utalnak, hogy a felvétel nem teljes mértékben teszi lehetővé az újabb vagyonértékelés végrehajtását.

Az állami tulajdonú lakásalap első leltárba vétele egy 1959-es kormányhatározat alapján 1961-ben készült [26]. Ezt a munkát az állami tulajdonú lakóépület-állomány felügyeletét ellátó és a tulajdonosi jogokat gyakorló Építészeti Minisztérium végezte el. Az állami lakásállomány újraelőállítás értékét 1962 elején 95 milliárd forintban határozták meg, és a megállapított értékcsökkenés mértéke 40 százalék volt. (A számítás ezen felül 11 milliárd forint felújítási szükségletet is megállapított.) Az állomány nettó értéke 57 milliárd forint.

A Központi Statisztikai Hivatal által a háború után első ízben kiadott állóeszközmérlegeket tartalmazó kötetében [7] találjuk az előbbi számításnak a magántulajdonú lakásállományra vonatkozó megfelelőjét. Az állóeszközmérlegek egyes tételei a könyvelési nyilvántartások mindenkorai beszerzési árain szerepelnek a kiadványban. A lakásállomány esetében azonban — ilyen nem lévén — becslésekre alapozott adatok találhatóak. Ehhez felhasználták az 1960-as népszámlálás és lakásösszeírás — az értékeléshez igen gazdag háttéranyagot nyújtó — adatait. A kiadvány négy időpontra vonatkozóan (1959., 1960., 1961., 1962. január 1.) tartalmazza — 1959-es árakon — a magántulajdonú lakásállomány értékét. Ezt 1962 elején bruttó értékben 123 milliárd forintra becsülték, és 47 százalékos értékcsökkenést megállapítva 65 milliárd forint volt a nettó érték. Erre az időpontra tehát a teljes állomány értéke is kiszámítható: bruttó értékben 218 milliárd forint, amely a teljes állóeszköz-állomány értékének 30 százaléka. Ugyanerre az időpontra egy másik becslés is elvégezhető, amelyet egy későbbi felmérés [2] 1962-re visszaszámított folyó áras adata alapján készítettem. Itt a teljes lakásvagyon értéke 293 milliárd forint. Ennek alapján az állami tulajdonú lakásállomány bruttó értéke lényegesen, nettó értéke kissé magasabb (170, illetve 74 milliárd forint).

Mint a bevezetőben már említettem, a gazdasági reform bevezetésének előkészítéseként 1967-ben került sor a magyarországi állóeszköz-állomány felértékelésére. Ez az akkori teljes állóeszköz-állománynak mintegy felére terjedt ki (nem értékelték például a nem vállalati és szövetkezeti rendben működő gazdasági egységek állóeszközeit). Az újraértékelt állóeszközökre vonatkozóan a KSH egyszeri adatfelvételt hajtott végre 1968-ban [3].

E felvétel eredményei teremtették meg az alapját három további számításnak [6], [4], [2], amelyek közül az 1970. január 1-jére vonatkozó nemzeti vagyon-számítás részletes adatokat tartalmaz a lakásállomány akkori értékéről. A számítások két forrásra támaszkodnak. Az ekkor készülő negyedik ötéves tervet, illetve — ezzel összefüggésben — az 1971. évi lakásrendeleteket (lakbérrendezés, lakástámogatási rendszer átalakítása) előkészítendő, az Építés-

ügyi és Városfejlesztési Minisztérium ismét vagyonelejtárt készített az állami tulajdonú lakásokról.² Ennek alapján 1970 elején az állami tulajdonú lakásállomány bruttó értéke folyó áron 132 milliárd forint és 56 százalékos értékcsökkenéssel a nettó érték 58 milliárd forint. A személyi tulajdonban levő lakások értékének meghatározásához már figyelembe vették az 1970. évi népszámlálás és lakásösszeírás első eredményeit. A lakásalap e részét bruttó értékben 165 milliárd, nettó értékben pedig 96 milliárd forintban határozták meg (az értékcsökkenés ez esetben 42 százalék). A teljes lakásállomány tehát ekkor bruttó értékben a nemzeti vagyon 13, a felhalmozott eszközök 21 százalékát tette ki, nettó értékben a hasonló arányok: 9 és 16 százalék. A kötet 13 országra összehasonlítást közöl a lakásállomány és a felhalmozott eszközök arányáról. Előrebocsátva, hogy a nemzetközi összehasonlítás az értékadatoknál még az átlagosnál is nagyobb bizonytalanságokat rejt magába, érdemes megemlíteni, hogy a magyarországi 16 százalékos érték a nyugat-európai fejlett országokéhoz (23—30 százalék) és az Egyesült Államokéhoz képest (35 százalék) alacsonynak mondható.

A hatvanas évek vége óta nem volt állóeszköz-újraértékelés Magyarországon, és az állami körben sem készült újabb vagyonelejtár, amely lökést adhatott volna egy, az 1970-eshez hasonló számítás elvégzéséhez. A nemzeti vagyon és az állóeszköz-állomány értékét bemutató, 1979-ben megjelent kiadvány tartalmaz adatokat a lakásállomány 1976-os árakra történő átértékeléséről, valamint folyó áras adatokat az állomány értékéről. E számításokban a teljes lakásállományt egyben értékelték. A módszertani leírás szerint a magántulajdonú lakásállományt újraértékelték, de hogy milyen források és módszerek alapján, erről nem esik szó. Az állami tulajdonú állomány esetében — mivel itt újraértékelést nem említenek — feltehetően az ingatlankezelő vállalatok (IKV) mérlegeiben továbbvezetett könyv szerinti értéket vették alapul. Mindezeket figyelembe véve 1978 elején a lakásállomány bruttó értéke 672 milliárd, nettó értéke pedig 412 milliárd forint, az értékcsökkenés tehát 39 százalék volt.

Az 1976-os árszintre történő átértékelés után 1979-re, 1980-ra és 1981-re vonatkozóan találunk — az előbbieknél lényegesen szűkebb terjedelmű — számítást a nemzeti vagyon és az állóeszköz-állomány értékéről. ([23], [24], [25]) Az összehasonlító áras adatok továbbra is 1976-ra vonatkoznak. Folyó áron 1981 elején a lakások bruttó értéke 775 milliárd forint, a becsült értékcsökkenés 36 százalék, így a nettó érték 498 milliárd forint, amely az összes felhalmozott eszköz 19 százaléka.

A témánkban megjelenő hivatali kiadványok sora ezt követően három évre ismét megszakad. Az 1982-es és 1983-as statisztikai évkönyv ugyan közöl 4—4 rövid táblát a felhalmozott eszközök értékének változásáról, de a lakásállomány már nem szerepel a számításban. Így az idősor az 1984 eleji állapottal folytatható.³

Az említett kötetek a lakásállományra vonatkozóan csak folyó áras adatokat tartalmaznak, és 1987-ig — az előző 17 év gyakorlatához hasonlóan — csak a teljes állomány értékét közlik. Az utolsó — 1988-as — kötet azonban meglepő módon a vállalati rend szerint működő gazdálkodó szervezetek nem anyagi ágak sorából kiemelve közli az IKV-kezelésű állomány bruttó és nettó

² Ennek eredeti számítási anyagát nem találtam meg, két másik, nem érték-, hanem állományi és lakbéradatokat tartalmazó kiadvány ([61], [62]) azonban hozzáférhető.

³ Erre vonatkozó vagyonelejtárakat tartalmaz „A népgazdaság fejlődésének főbb mutatói, 1984” c. kiadvány, amely ettől kezdve évente — lényegében azonos szerkezetben — közli a lakásállomány értékét ([27], [28], [29], [30], [31]). (Az 1990-ben megjelent 1988-as adatokat tartalmazó kötet már „A gazdaság fejlődésének főbb mutatói” címet viseli.)

értékét folyó áron 1980-ra, valamint 1985 és 1988 között évente (!). Az ismét lakonikus rövidegű módszertan nem ír a hirtelen változás okáról, csupán ennyit jegyez meg: „A korábbi kiadványokban a bruttó állóeszközértéken belül nem szerepelt a 0-ra leírt tanácsi lakásállomány értéke, a gazdaság 1988. évi nyitóállományának értéke azonban ezt is tartalmazza, ezért meghaladja az 1987. évi záróállomány értékét.” ([31] 135. old.) Ez a tájékoztatás igen meglepő, hiszen a korábbi kiadványokban — 1970-ig visszamenőleg — semmilyen adat sem szerepelt az állami tulajdonú lakásállományra vonatkozóan, fontosabbnak látszik azonban az a kérdés, hogy az említett idősort hogyan állították össze. Ezt pontosan nem lehetett eddig rekonstruálni, de valószínűnek látszik, hogy a könyv szerinti értékből történő valamilyen becslésről van szó. Ezt segíthette, hogy az 1983-as lakbéremelés kapcsán készültek bizonyos számítások az állami lakásalap felújítási szükségletéről.

Mindezek alapján kiszámíthatók az idősor további adatai a nyolcvanas évek végéig is. 1989 elején az állami lakásállomány bruttó értéke folyó áron 276 milliárd forint, nettó értékben pedig — 42 százalékos értékcsökkenéssel — 159 milliárd forint volt. A magántulajdonú állomány esetében a hasonló adatok 840 és 621 milliárd forint (itt az értékcsökkenés 26 százalék). Így a teljes állomány 1116 milliárd forint bruttó értékben (amely a felhalmozott eszközök 19 százaléka), a nettó érték 780 milliárd forint (szintén 19 százalék).

Az 1988. évi kötet megjelenése után a rendszerváltás hatásai természetesen a statisztikát sem hagyták érintetlenül. Ennek egyik jele, hogy a vizsgált témakörben 1992 őszéig semmit sem publikált a KSH. Számos kutatói, gyakorló statisztikusi értékelés utal azonban arra, hogy nem kényszerszünetről, hanem olyan mulasztásról van szó, amelynek gyökerei az előző évek szakmai hiányosságaiból erednek [21].

Ezeket a véleményeket némileg igazolja az a kötet, amely az 1988-ban megszakadt sorozat folytatásának tekinthető [19]. Egyrészt a felhalmozott eszközökről szóló fejezet egyáltalán nem tartalmaz lakásvagyonadatokat, csupán egy rövid módszertani magyarázatot arról, hogy a magántulajdonú lakásállományt 1988-as árszintre emelték (vagyis átértékeltek) a lakásépítési árindex segítségével, az állami tulajdonú lakásoknál pedig a könyv szerinti értékeket vették alapul. Másrészt — hozzájutva a kötet részsámításainak kéziratához — meglepve tapasztalható, hogy a magántulajdonú lakásállomány folyó áras adata pontosan kétszerese az előző kötet [31] ugyanarra az időpontra vonatkozó adatának. Feltételezhető, hogy az előző — az 1981-es — átértékelés óta a publikált folyó áras adatok valójában változatlan árat tükröztek. A statisztikai megfigyelés és az elmúlt öt–tíz évben a gazdaságban lezajló események közötti folyamatos távolodás tehát e területen is hirtelen okoz súlyos problémákat.

Valószínű, hogy a lakásállomány abszolút és relatív súlyát a felhalmozott eszközök között a most készült (még nem publikált) adatok jobban tükrözik, mint a korábbiak. (A magántulajdonú lakásállomány aránya 10, a teljes lakásállományé pedig 9 százalékkal nőtt a felhalmozott eszközökön belül.)

Mit mutatnak az adatok?

Az alábbiakban két táblában megkísérlem összefoglalni a háború utáni lakásvagyon-számítások eredményeit. Az adatok egymás mellé helyezését jogosan érheti kritika, hiszen teljesen eltérő értékviszonyok, más gazdaságirányítási elveket követő korok adatai kerülnek egymás mellé, az egyéb bizony-

talansági tényezőket pedig éppen az előzőkben ismertettem. Az összegzést azért tartom mégis fontosnak, mert véleményem szerint a táblák kiegészítik az eddigi — csaknem kizárólag társadalomstatistikai — ismereteinket a magyar lakáshelyzetről. Egy korábbi mikrovizsgálatból készített elemzés már megkísérelte megbecsülni a lakásállomány gyarapodásának makrogazdasági jelentőségét [22], itt azonban ez a hipotézis közvetlen forrásból is bizonyítást nyerhet.

Az 1. tábla 1960 és 1991 között mutatja be az állami és a magántulajdonú lakásállomány bruttó és nettó értékét. 1960 és 1989 között az 1991-ig megjelent kiadványok alapján összeállítható idősort tartalmazza az első 9 sor, a vonal alatt pedig az 1992-ben készült számításból összeállítható új idősort 1989 és 1991 között. (Ez utóbbi adatsorra a kézirat leadásáig még nem készültek el a nettó érték adatok.)

Az adatok értékeléséhez hozzátartozik, hogy a lakásállományon belül az állami tulajdon aránya az államosítás idején 20 százalék volt, a hetvenes évek közepén volt a legmagasabb, amikor megközelítette a 30 százalékot, azóta folyamatosan csökken, és 1992-ben már 20 százalék alá esett.

1. tábla

Az állami és a magántulajdonú lakásállomány értéke
(folyó áron, milliárd forint)

Év	Az állami			A magán-			A teljes lakásállomány		
	tulajdonú lakások						bruttó	nettó	érték- csökke- nése (száza- lék)
	bruttó	nettó	érték- csökkenése (százalék)	bruttó	nettó	érték- csökke- nése (száza- lék)			
értéke				értéke			értéke		
1960 ^{a)}	172,4 ^{c)}	78,4 ^{c)}	54,5 ^{c)}	112,4	56,2	50,0	284,8	134,6	52,7
1961 ^{a)}	173,3 ^{c)}	77,5 ^{c)}	55,3 ^{c)}	117,2	59,9	48,9	290,5	137,4	52,7
1962 ^{a)}	170,1 ^{b)}	73,6 ^{b)c)}	57,0 ^{b)c)}	123,2	65,3	47,0	293,3	138,9	52,6
1970	132,1	58,3	56,0	165,0	95,8	42,0	297,1	154,1	48,1
1981	233,3	136,6	41,4	541,3	361,4	33,2	774,6	498,0	35,7
1986	264,7	154,3	41,7	729,2	526,7	27,8	993,9	681,0	31,4
1987	269,3	156,6	41,8	780,5	571,5	26,8	1049,8	728,1	30,6
1988	273,7	158,9	41,9	836,7	611,1	27,0	1110,4	770,0	30,6
1989	275,9	158,7	42,5	840,4	621,7	26,0	1116,3	780,4	30,1
1989	269,2	.	.	1625,2	.	.	1894,4	.	.
1990	269,8	.	.	1689,3	.	.	1959,1	.	.
1991	259,5	.	.	1755,1	.	.	2014,6	.	.

a) 1959-es áron.

b) Az Építésügyi Minisztérium által készített vagyoneleltár az állami lakásokra erre az időpontra 94,6 milliárd forintos bruttó értéket és 40 százalékos értékcsökkenéssel számolva 56,8 milliárd forintos értéket állapított meg. Mivel a teljes idősor KSH-adatokra épül, ezért itt is a hivatali adatokon alapuló becslést használtam fel.

c) Általam becsült adatok.

A tábla adatai jól dokumentálják azt a jelentős változást, amely a magyar lakáshelyzetben az elmúlt negyven évben bekövetkezett. Ennek más adatforrásokból már ismert tényei:

— a lakáshelyzet általános javulása, a lakásállomány jelentőségének növekedése a nemzeti vagyon összetevői között;

— a lakásalap két összetevője, az állami és a magántulajdonú lakásállomány eltérő irányú változásai, amely folyamatban az előzőre a folyamatos értékromlás, az utóbbira a mennyiségi és minőségi változásból eredő gyors értéknövekedés jellemző.

Az állami tulajdonú lakásállomány értékcsökkenése a hetvenes években bekövetkező kismértékű javulás után a nyolcvanas évek végére jelentős mértékben felgyorsult. A hetvenes évek nagy lakótelep-építkezései okozta átmeneti javulás is csalóka, hiszen ezek a lakások akkor néhány évig csak relatíve képviseltek nagyobb értéket, elsősorban a teljes komfort miatt. A magán-tulajdonú lakásoknál viszont folyamatosan nő a nettó érték aránya, és az értékcsökkenés az időszak végén már csak 25 százalék.

A 2. tábla az eddigi adatokat a felhalmozott eszközök százalékában mutatja be. Az előző táblához hasonlóan itt sem állítható, hogy kifogástalan módszertan alapján készült, tökéletesen pontos adatok szerepelnek benne. Alapvető probléma, hogy a lakásállományt a teljes időszakban mennyiségi adatok alapján becsülték, felértékelték, míg az állóeszközök többi fajtájánál leginkább a könyv szerinti érték számbavételét alkalmazták. Két eltérő módszerrel készült adatsort hasonlítottunk tehát össze. Ugyanakkor a módszer a lakásoknál és a többi állóeszközöknél külön-külön azonos volt (vagyis a számbavétel eltérése következetes) a teljes időszakban, tehát a folyamatok érzékeltetésére alkalmasnak találtam a táblát. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy az abszolút számok közvetlenül nem használhatók, más módszerekkel más eredményekhez jutnánk.

2. tábla

A lakásállomány értéke a felhalmozott eszközök százalékában
(folyó áron, milliárd forint)

Év	Az állami		A magán-		A teljes lakásállomány	
	tulajdonú lakások				bruttó	nettó
	bruttó	nettó	bruttó	nettó		
értéke a felhalmozott eszközök megfelelő értékének százalékában						
1960 ^{a)}	19,2 ^{c)}	13,8 ^{c)}	12,5	9,9	31,7	23,6
1961 ^{a)}	18,5 ^{c)}	13,0 ^{c)}	12,5	10,0	31,0	23,0
1962 ^{a)}	17,6 ^{b)c)}	11,9 ^{b)c)}	12,7	10,6	30,3	22,5
1970	9,3	6,0	11,6	9,8	21,0	15,9
1981	6,4	5,2	14,8	13,8	21,2	19,0
1986	5,3	4,4	14,6	15,0	20,0	19,4
1987	5,1	4,2	14,8	15,4	20,0	19,7
1988	5,0	3,1	15,1	15,7	20,1	19,8
1989	4,7	3,8	14,3	15,1	19,0	19,0
1989	4,0	.	24,4	.	28,5	.
1990	3,8	.	23,6	.	27,4	.
1991	3,5	.	23,3	.	26,8	.

Megjegyzés: a jegyzeteket lásd az 1. táblánál.

Az adatok a lakásállományén kívül természetesen az egyéb állóeszközök értékváltozását is tükrözik. Az az általános tendencia tehát, hogy a lakásállomány értékének aránya a felhalmozott eszközök között az ötvenes évek végén több mint 30 százalék volt, majd a hetvenes évekre 20 százalékra csökkent, napjainkra pedig ismét a 30 százalék közelébe jutott, egyszerre két dolgot jelent: a lakásállomány értéke nőtt, míg a nemzeti vagyon egyéb összetevőinek értéke csökkent. Ez utóbbi tény természetesen nem jelent újdonságot a nyolcvanas évekre jellemző gazdasági válság ismeretében. A gazdaságstatisztika azonban még keveset foglalkozott azzal, hogy az állóeszköz-állomány értékvesztése még

nagyobb lett volna, ha a magánlakások építése és felújítása ezt nem ellen-súlyozza. A tábla adatai jól érzékeltetik az állami lakásalap értékvesztését, míg a magánlakások értéke a teljes időszakban emelkedik, és napjainkra — bár aránya is gyorsabban növekszik a privatizáció következtében — már a felhal-mozott eszközök egynegyedét teszi ki. Ha az állóeszköz-állományra vonatko-zóan egységes szempontok szerinti új idősorok készülnek, még meggyőzőbben lehet majd bizonyítani, hogy a nemzeti vagyon gyarapításában a magánlakás-építés és -felújítás játszotta a legfontosabb szerepet az elmúlt negyven évben.

Módszertani megfontolások

A nemzetivagyon-számítások lakásállományra vonatkozó adatainak és (feltételezett) módszereinek bemutatása feltétlenül szükséges volt ahhoz, hogy megalapozottabb választ tudjunk adni a kérdésre: hogyan állíthatók össze a háború utáni időszakra a lakásállomány értékét mutató folyó és változatlan áras idősorok?

A történeti áttekintés alapján bizonyítható, hogy a Központi Statisztikai Hivatalban a hetvenes évek közepéig-végéig a nemzetivagyon-számítások keretében a lakásállomány fel- és átértékelése területén fontos számítások ké-szültek, amelyek viszonylag kis nyilvánosságot kaptak a szakmai közvélemény előtt. (Ez általában is igaz a gazdaságstatisztika értékadatokkal foglalkozó publikációira, melynek okairól már esett szó.) Az említett időszokról kapott eredmények egybevágóan a lakásállomány szerkezeti, minőségi változásában a lakásstatisztika más eszközeivel végzett felmérések tapasztalataival, így fel-használhatók a most tervezett számítások során is. Hangsúlyozom, ez a meg-állapítás elsősorban 1960 és 1970 közötti időszakra rendelkezésre álló bázis-adatokra igaz, amelyek 1950-től a hetvenes évek közepéig-végéig lehetővé teszik az idősorok kiszámítását. Az ezt követő időszakra új számítások szük-ségesek, bizonyos szempontból új kiindulópontok és módszerek alapján.

A számítások elvi kiindulópontjaként szükségesnek látszik két dolgot hangsúlyozni.

Egyrészt a lakás mint vagyontárgy általában más megítélést, sajátos szám-bavételt igényel, és ez esetben közvetlenül nem alkalmazható az állóeszközök egyéb fajtáinál alkalmazott módszertan. A lakás használati értéke a mai érte-lemben vett modern európai lakásviszonyok kialakulása óta (ez a városi laká-sok esetében Magyarországon az 1900—1920-as évekre tehető) változatlannak tekinthető. Olyan típusú erkölcsi avulás, mint amely a modernizáció követke-ztében a termelőberendezéseknél bekövetkezik, a lakásoknál nem létező jelenség. Egy 1930-ban épült és teljesen felújított lakásban ugyanúgy lehet lakni, tehát ugyanolyan értéket képvisel, mint egy 1970-ben épült és szintén felújított lakás. Sőt, mivel az egykori, olykor igényesebb építési technológiák ma már nem is léteznek a tömeggyártásban, az érték még nagyobb is lehet. A vizsgálandó negyvenéves periódus tehát viszonylag rövid ahhoz, hogy a kor önmagában mint értékbefolyásoló tényező szerepet játszasson. Az 1990-es népszámlálás és lakásösszeírás adatai szerint a lakások 17 százaléka épült 1920 előtt, de ebből 7 százalék a főváros és a megyeszékhelyek műemléki épületeiben található, tehát az építés éve mint értékcsökkentő tényező csak az állomány egytizedénél vehető számba. Értékcsökkenést tehát csak a minőségromlás okozhat, amelyet az eredeti (felújításkori) és a jelenlegi használati érték közti különbség határoz meg.

Másrészt a lakásberuházásban és -felújításban, az ingatlanforgalomban érvényesülő ár- és értékviszonyok Magyarországon szintén egyediek, külön elbírálást igényelnek, alapvetően két okból.

1. A korábbiak már bizonyították, hogy az állami (jelenleg önkormányzati) és a magántulajdonú lakásállományt a teljes negyvenéves időszakban külön kell értékelni, más-más módszerek alapján. Többé-kevésbé ismert tény, hogy a háború után államosított lakások az akkori magántulajdonban maradt lakásoknál fajlagosan jóval nagyobb értéket képviseltek. Ezt az értéket az állam — sok más államosított vagyontárgyhoz hasonlóan — nem tudta megőrizni, ellenkezőleg: mind az államosított rész, mind az azóta épült közel 670 ezer lakás döntő része abszolút és relatív értelemben egyaránt vesztett és folyamatosan veszít értékéből. Az új lakásbérleti törvénytervezet indoklása 1992 elején 200 milliárd forintra becsülte az állami lakások felújítási szükségletét, 1992 őszén azonban a szakértők már 250—300 milliárd forinttal számoltak. Ha ezt tekintjük értékesnek, akkor ez megközelíti az állami tulajdonú lakásállomány becsült bruttó értékét. A becslés — érthető okokból — kissé eltúlzott, de bizonyos, hogy az állami tulajdonú lakásalap nettó értéke már messze a bruttó 60 százaléka alá esett. Az állomány egyes részei pedig már 0-ra leírt állóeszköznek tekinthetők. Az állami tulajdonú lakásalap feltételezések szerinti katasztrofális értékromlásának nyilvánvalóan meg kell jelennie a vagyonértékszámításokban.

2. A speciális gazdasági környezet okozta másik problémakör a lakásárak és a vagyonérték, illetve az építési költség és újraelőállítási ár viszonyával kapcsolatos. A hazai lakáshelyzet — az utóbbi néhány évet leszámítva — egyik fő meghatározója a lakáshiány volt. Ennek mértéke és területi elhelyezkedése folyamatosan változott az elmúlt negyven évben. A háború utáni helyzetet a csaknem országos, egyaránt mennyiségi és minőségi hiány jellemezte, és a változások fő tendenciája a hiány területi szűkülésével párhuzamosan a mennyiségi hiány fokozatos eltűnése, valamint a látványos minőségjavulás volt. Az értékelési szempontok meghatározásánál figyelembe kell venni, hogy a hiány a lakások értékében más viszonyokat eredményez, mint a kereslet és a kínálat egyensúlya esetén.

A számítások elvégzését megkönnyíteni látszó általános tendenciát azonban két tényező is megzavarja:

a) az elmúlt negyvenöt évben felépült több mint félmillió lakótelepi lakás kezdetben az állomány relatív színvonal-emelkedését eredményezte, de mára (viszonylag jelentős — mintegy 14 százalékos — arányához képest) a lakásállománynak a fajlagosan legkisebb értéket képviselő része lett;

b) a lakás — mint vagyontárgy — a hetvenes évek közepétől-végétől különleges helyzetbe került, amennyiben a lakásépítés és -forgalom területén érvényesültek leginkább a piaci viszonyok (más megfogalmazásban: a nemzeti vagyon összetevői közül a lakások esetében változtak meg a legerősebben az értéket meghatározó tényezők); tovább bonyolítja a kérdést, hogy az említett 10—15 évben a magyar lakáspiac három legális és egy illegális részpiacra oszlott, eltérő árviszonyokkal [20].

A lakásvagyon ismételt felértékelése sürgető feladata a statisztikának. Az eddigiek már érzékeltették, hogy a számbavétel rendkívül alapos munkát igényel. A hetvenes évek végétől az eddigi számítások teljes korrekciója látszik szükségesnek. Ezt nem csupán a szűkülő adatbázis és az évről évre elmulasztott statisztikai feltáró munka okozta helyzet indokolja, hanem a lakásszféra azóta alapjaiban megváltozott gazdasági környezete is.

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- [1] Magyarország nemzeti vagyona, 1953. IV. 2. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1953. 27 old.
- [2] A nemzeti vagyon és állóeszközállomány, 1960—1973. Statisztikai Időszaki Közlemények 320. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1974. 153 old.
- [3] Az állóeszközállomány 1968. évi újraértékelésének főbb eredményei. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1969. 44 old.
- [4] A nemzeti vagyon és állóeszközállomány, 1970—1978. Statisztikai Időszaki Közlemények 448. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1979. 140 old.
- [5] *Árvay János*: Nemzeti termelés, nemzeti jövedelem, nemzeti vagyon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1973. 367 old.
- [6] Magyarország nemzeti vagyona 1970. január 1-én. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1971. 40 old.
- [7] A népgazdaság állóeszközei, 1959—1961. Statisztikai Időszaki Közlemények 53. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 53 old.
- [8] *Navratil Ákos*: A nemzeti vagyon sorsa a háborúban. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1945. 68 old.
- [9] Nemzeti vagyon, állóeszközök és készletek statisztikája. Statisztikai fogalmak. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1976. 84 old.
- [10] A vállalatok és szövetkezetek újraértékelt állóeszközállománya. Statisztikai Időszaki Közlemények 176. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 395 old.
- [11] *Dr. Hajpál Gyula*: A nemzetivagyon-számítás története Magyarországon. *Statisztikai Szemle*. 1969. évi 2. sz. 170—186. old.
- [12] *Dr. Harsányi László*: A nemzetivagyon-számítás 125 éve. *Statisztikai Szemle*. 1981. évi 7. sz. 749—757. old.
- [13] *Dr. Árvay János*: A nemzeti vagyon fogalmi rendszere. *Statisztikai Szemle*. 1989. évi 5. sz. 482—501. old.
- [14] *Dr. Nyilas András*: Vagyon versus tőke. *Statisztikai Szemle*. 1989. évi 11. sz. 1020—1030. old.
- [15] *Dr. Árvay János*: Az MTA Statisztikai Bizottságának kibővített üléséről. *Statisztikai Szemle*. 1989. évi 5. sz. 522—525. old.
- [16] *Varga István—Banai Miklós*: Birtokos eset. *Heti Világgazdaság*. 1991. március 9.
- [17] *Ladó Edit*: Számítás hozamra. *Heti Világgazdaság*. 1991. március 9.
- [18] *Farkas E. János—Vajda Ágnes*: A lakásstatisztikai adatközlések, 1920—1990. *Statisztikai Szemle*. 1990. évi 1. sz. 67—73. old.; 2. sz. 156—168. old.; 3. sz. 239—253. old.
- [19] Magyarország nemzeti számlái — főbb mutatók, 1988—1990. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 211 old.
- [20] *Farkas E. János—Vajda Ágnes*: Lakáshelyzet. Megjelent: Társadalmi riport. (Szerk.: *Andorka Rudolf—Kolosi Tamás—Vukovich György*). TÁRKI. Budapest. 1990. 131—164. old.
- [21] *Kornai János*: Gondolatok a magyar közgazdasági kutatás és felsőoktatás helyzetéről és feladatairól. *Magyar Tudomány*. 1992. évi 8. sz. 935—944. old.
- [22] *Farkas E. János—Vajda Ágnes*: Magánérv a lakásépítésben. *Tervgazdasági Fórum*. 1988. évi 4. sz. 71—79. old.
- [23] A nemzeti vagyon és állóeszközállomány, 1979. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1980. 39 old.
- [24] A nemzeti vagyon és állóeszközállomány, 1980. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1980. 39 old.
- [25] A nemzeti vagyon és állóeszközállomány, 1981. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1981. 39 old.
- [26] Az állami tulajdonban álló tanácsai kezelésben levő lakóépületek műszaki leltárba vételének összesített adatai és azok értékelése. Építésügyi Minisztérium Lakáspolitikai főosztály. Budapest. 1964. 40 old.
- [27] A népgazdaság fejlődésének főbb mutatói, 1984. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1986. 129 old.
- [28] A népgazdaság fejlődésének főbb mutatói, 1985. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1987. 122 old.
- [29] A népgazdaság fejlődésének főbb mutatói, 1986. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1988. 124 old.
- [30] A népgazdaság fejlődésének főbb mutatói, 1987. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1989. 122 old.
- [31] A népgazdaság fejlődésének főbb mutatói, 1988. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1990. 122 old.
- [32] Az 1960. és 1961. évben épített lakások fontosabb adatai településenkénti részletezésben az 1962. évi lakásösszeírás végleges eredményei alapján. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1962. 14 old.
- [33] Az 1963. évben épített és megszűnt lakások adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1964. 83 old.
- [34] Az 1964. évben épített és megszűnt lakások adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1965. 94 old.
- [35] Épített és megszűnt lakások adatai, 1965. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1966. 174 old.
- [36] Épített és megszűnt lakások adatai, 1966. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1967. 147 old.
- [37] Az épített és megszűnt lakások, valamint a közművek fontosabb adatai, 1967. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1968. 241 old.
- [38] Az épített és megszűnt lakások, valamint a kommunális ellátás fontosabb adatai, 1968. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1969. 245 old.
- [39] Az épített és megszűnt lakások, valamint a kommunális ellátás fontosabb adatai, 1969. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1971. 252 old.
- [40] Lakásépítési adatok, 1970. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1971. 71 old.
- [41] Országos lakásépítés és megszűnés. Az állami és szövetkezeti kivitelezésben épült lakások színvonalának és építési költségeinek alakulása, 1971. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1972. 157 old.
- [42] Lakásépítés, lakásépítési költségek, lakótelepi beruházások. Adatgyűjtemény. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1976. 224 old.
- [43] Lakásépítés és megszűnés 1976—1981. évi kötetek. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1977—1982.
- [44] Lakásstatisztikai évkönyv 1982—1990. évi kötetek. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983—1991.
- [45] Az állami lakásépítkezések kivitelezési idejének és költségeinek alakulásáról. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1961. 31 old.
- [46] Jelentés az állami lakásépítkezések műszaki színvonalának és költségeinek alakulásáról (1961—1963). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1964. 284 old.
- [47] Az állami lakásépítkezések költségeinek és társadalmi tiszta jövedelmének alakulása a II. ötéves tervidőszakban. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1966. 23 old.
- [48] Az állami lakásépítkezések műszaki színvonalának és költségeinek alakulása a II. ötéves tervidőszakban. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1967. 28 old.
- [49] Az állami lakásépítkezések költségeinek alakulása. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1968. 20 old.
- [50] Az állami és a szövetkezeti lakásépítés műszaki színvonalának és költségeinek alakulása 1968-ban. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1969. 56 old.
- [51] Jelentés az állami lakásépítés költségeinek és néhány műszaki mutatójának alakulásáról. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 17 old.
- [52] Az állami lakásépítkezések színvonala és az építési költségek alakulása 1971-ben. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1972. 36 old.
- [53] Az állami lakásépítkezések színvonalának és költségeinek alakulása. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1971. 99 old.
- [54] Lakásépítés, lakásépítési költségek, lakótelepi beruházások. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1975. 40 old.

- [55] Jelentés az 1974. évi beruházásokról, az építőipar működéséről és a lakásépítésről. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1975. 32 old.
- [56] Állami lakótelepi beruházások, 1975. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1976. 51 old.
- [57] Állami lakótelepi beruházások, 1976. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1978. 53 old.
- [58] Az építőipar tevékenysége 1981—1983-ban. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1984. 43 old.
- [59] Az állami építőipari vállalatok által kivitelezett lakások építési költsége, 1983. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1985. 63 old.
- [60] Az építőipar tevékenysége a VI. ötéves tervidőszakban. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1986. 57 old.
- [61] Tájékoztató az országos lakbármérés adatairól. ÉVM. Budapest. 1971. 96 old.
- [62] Tájékoztató az állami lakások adatairól. Kiegészítés. ÉVM. Budapest. 1971. 40 old.

TÁRGYSZÓ: Nemzeti vagyon. Lakásépítés.

РЕЗЮМЕ

Преобразование отношений собственности, становление рыночной экономики снова возлагают на статистику в качестве срочной задачи учет национального богатства. Основательное осуществление такого учета не производилось со времени имевшей место в 1968 году переоценки основных фондов. В рамках этого особое значение имеет учет жилищного фонда, абсолютная и относительная доля которого в течение последних 20 лет возросла весьма интенсивно по сравнению с другими составными элементами национального богатства.

Автор производит обзор истории расчетов жилищного фонда, а также опубликованных в период с 1950 по 1990 год государственной статистикой данных по этому вопросу. Подводит итоги и дает оценку методологии, применявшейся в ходе этих расчетов. В заключение анализирует имеющиеся в распоряжении временных рядов и приводит новые методологические соображения.

SUMMARY

The transformation of property relations, transition to market economy set as an urgent task for statistics the revaluation of national wealth. Well founded surveys in this field have not been carried out since the revaluation of fixed assets in 1968. In this framework the revaluation of housing wealth is of primary importance, the absolute and relative weight of which among the components of national wealth has increased most dynamically in the last 20 years.

The study reviews the history of the valuation of housing wealth, and the data published by state statistics between 1950 and 1990. The methodology used in the computations is summed up and appraised. The study closes with the analysis of available time series, and with the presentation of new methodological considerations.

A LÉTMINIMUM ALATT — JAJHALOM (I.)*

GYENEI MÁRTA

Ez a szociográfiai esettanulmányt és társadalomstatisztikai elemzést egyaránt magában foglaló dolgozat egy cigány—magyar összetételű községben, Tiszabón végrehajtott jövedelemfelvétel eredményeit, majd egy szűkebb népcsoportnak, a falu cigány lakosságának körében végzett magatartás-, életmód-, identitástudat-vizsgálat első, az életkörülmények alakulásával összefüggő tapasztalatait teszi közzé. A kutatás során többször alkalmaztunk kísérleti jellegű, a későbbiek során további finomítást igénylő módszereket, melyeknek célja az eddig nem vagy csak nehezen számszerűsíthető jelenségek közelítő leírása, egzakttá tétele volt. A kérdőíves adatfelvételt rendszerint interjúk készítésével egészítettük ki, és fontos szerep jutott a személyes benyomásoknak is. Csak remélni tudjuk, hogy a szociológiai és statisztikai módszerek együttes alkalmazása közelebb vitt a valóság mélyebb megismeréséhez.

*

Budapestről a 4-es főközlekedési úton haladva Szolnokon, Törökszentmiklóson át, Fegyvernek után kanyarodik le az út Tiszabó felé. Százegynéhány kilométerre a fővárostól a falu határát rozsdásodó, kopott fészület jelzi. Itt egykor temető lehetett. Jajhalom volt a hely neve. Az idős emberek emlékezései szerint valamikor, a mostani fészület helyén, egy nagy, öreg fűzfa állott. Egyszer egy vén koldus Tiszabóra tartva a fűzfa ágai közt keresett menedéket a farkasok elől. Reggel megfagyva találtak rá. Az ő emlékét jelzi a kereszt Tiszabó bejáratánál. Az út nem vezet tovább a községből. „Zsákutcás település” — mondja a szakzsargon.

ELTORZULT SZERKEZETŰ HELYI TÁRSADALOM

Jelenleg a falu lakóinak a fele cigány származású. Huszonöt évvel ezelőtt ez az arány mindössze tíz százalék volt. (A helyi hatóságok azokat tekintik cigány származásúaknak, akiket a környezetük annak tart, és „magyar”-nak neveznek mindenkit, aki nem cigány.)

Az elmúlt évtizedekben Tiszabó nem cigány lakóinak több mint felét elveszítette, ugyanakkor a cigány származású lakosság megnégyszereződött. A népesség összetételének ilyen arányú megváltozása már önmagában is feszültségek hordozója.

* A tanulmány alapjául szolgáló 1988—1989. évi adatfelvétel a Szolnok megyei Tanács Tervosztálya, az 1991. évi adatfelvétel pedig az Országos Tudományos Kutatási Alap anyagi támogatásával valósult meg.

1. tábla

Tiszabő lakosságának változása

Lakosság	Az 1960.	Az 1988.	Változás	
	évi lakosságszám (fő)		szám szerint (fő)	mértéke (százalék)
Összesen	2534	2021	-513	-20,2
Ebből:				
cigány származású	255	1005	+750	+294,1
nem cigány származású ...	2249	1016	-1233	-54,8

Forrás: az 1960. évi népszámlálás, valamint a továbbvezetett népességszám.

A szociológiai kutatás adatfelvételi része két szakaszban bonyolódott le. 1988–1989 telén, kora tavaszán a község lakosságának felére kiterjedő adatfelvételt hajtottunk végre, majd a változások kimutatásához egy jóval kisebb mintán, a cigány lakosság körében, 1991 tavaszán megismételtük a kérdőíves felvételt.¹ Módszerünk az volt, hogy egyrészt véletlenszerűen kiválasztott utcákban minden házat felkerestünk, másrészt a kimaradt utcákban egy-egy — véletlenszerűen kiválasztott — címet látogattunk meg.

2. tábla

A felkeresett háztartások és tagjaik száma és megoszlása

Megnevezés	Összesen	Ebből:	
		cigány	nem cigány
		származású	
A háztartások száma	252	84	168
Összes személy (fő)	1005	554	451
A háztartások átlagos taglétszáma (fő)	3,9	6,5	2,7

Forrás: itt és a továbbiakban a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem (BKE) Szociológiai Tanszékének 1988–1989. évi adatfelvétele.

Annak ellenére, hogy kétszer annyi volt a felkeresett nem cigány háztartások száma, mint a cigány származásúaké, a mintába az utóbbiak mintegy száz fővel többen kerültek be, a háztartások magasabb taglétszáma miatt. Így a mintában a cigány lakosság némileg felülreprezentált, míg az idősebb korosztályhoz tartozó nem cigány származásúak alulreprezentáltak.

Mód lett volna a minta nagyságának növelésével — újabb nem cigány származású háztartások mintába vonásával — a reprezentációt tovább javítani, vagy a minta nagyságának csökkentésével — a cigány származású háztartások egy részének elhagyásával — elérni ugyanezt. Mivel azonban célunk a két etnikum eltéréseinek bemutatása volt, s ezt a minta megfelelően biztosította, így eltekintettünk a további korrekcióktól.

Adataink azt mutatják, hogy a két pólusra tagolódott helyi társadalom korstruktúrája gyökeresen eltérő, ami a problémák egész sorát veti fel.

¹ A két adatfelvétel közötti időszakban rendszeresen felkerestük a falut, minden jelentősebb eseményét figyelemmel kísértük, és folyamatos kapcsolatot sikerült kialakítanunk a családok egy részével. Ennek pozitív hatása a második adatfelvétel lebonyolításakor jelentkezett, mindazonáltal az ezzel kapcsolatos gondokra a későbbiekben még visszatérünk.

Egy előregedő, nem cigány származású „őslakossággal” áll szemben az utóbbi két évtizedben betelepült-betelepített fiatal kormegoszlású cigányság.

3. tábla

Átlagos kormegoszlás

Korcsoport (éves)	A Szolnok megyei községek cigány lakossá- gának	A tiszabői			
		cigány	nem cigány	teljes	minta szerinti
		származásúak		lakosság	
megoszlása (százalék)					
14 és fiatalabb	21,7	44	21	33	34
15—19	12	7	.	.
20—29	16	9	.	.
30—59	25	32	.	.
15—59	57,5	53	48	47	51
60 és idősebb	20,8	3	31	20	15
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Forrás. A Szolnok megyei többszörösen hátrányos helyzetű térségek és tanyás települések fejlesztési lehetőségeinek vizsgálata. Szolnok megyei Tanács Tervosztályának jelentése. Szolnok. 1987. szeptember.

A Szolnok megyei községi kormegoszlástól mind a két etnikum korösszetétele jelentősen eltér, a cigányságnál a gyermekkorúak aránya kétszerese, a nem cigány származásúaknál pedig a hatvan évesnél idősebbek aránya másfélszerese a megyei községi átlagnak. Tehát mindkét csoportban magas a nem munkaképes korúak aránya, ami tükröződik a jövedelmi viszonyokban. A korstruktúra következménye az is, hogy a megye községei közül már 1980-ban Tiszabón volt a legalacsonyabb a száz lakosra jutó aktív keresők száma (35,5 fő), szemben a Szolnok megyei 45,3 fős községi átlaggal. Az elmúlt közel tíz év alatt ez a nagyon alacsony tiszabői arány nem javult, hanem tovább romlott: az aktív keresők aránya Tiszabón 1988-ban a cigány származású lakosságnál 33,6, a nem cigány származású lakosságnál 34,7 százalék volt.

Az aktív keresők alacsony aránya igen kedvezőtlen összetételű iskolai végzettséggel párosul. Tiszabó a többszörösen hátrányos helyzetű települések között is az „élmezőnyben” áll a 0 osztályt végzetteket tekintve.

4. tábla

A 7 éves és idősebb lakosság iskolai végzettsége

Iskolai végzettség	A tiszabői	A Szolnok megyei községi
	lakosság megoszlása (százalék)	
0 osztály	11,0	3,5
Általános iskola 1—7 osztálya	61,5	55,4
Általános iskola 8 osztálya	19,4	27,0
Középiskola	6,8	12,2
Egyetem, főiskola	1,3	1,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: 1980. évi népszámlálás.

Az iskolai végzettség szerinti kedvezőtlen megoszlás is nagymértékben hozzájárul a tiszabői munkavállalók hátrányos munkaerőpiaci pozícióihoz, s egyben utal a helyi társadalom belső problémáinak egyik fő okára, a tanult emberek hiányára.

Amennyiben a tiszabői társadalom két fő etnikai csoportjának iskolai végzettség szerinti megoszlását vizsgáljuk, akkor már részben — hangsúlyozom, hogy csak részben — meg is találtuk a két etnikum közötti feszültségek egyik okát.

5. tábla

A 14–50 éves tiszabői lakosság iskolai végzettsége

Iskolai végzettség	A cigány	A nem cigány
	származású lakosság megoszlása (százalék)	
0 osztály	13,0	—
Általános iskola 1–7 osztálya	32,8	4,5
Általános iskola 8 osztálya	50,2	35,6
Szaktanulmányok	3,6	36,2
Középiskola	0,4	14,8
Egyetem, főiskola	—	8,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Adataink szerint a 14 és 50 éves kor közötti cigány lakosság közel felének nincs általános iskolai végzettsége. A valóságban ez a kép még kedvezőtlenebb. Ugyanis a viták elkerülése végett úgy döntöttünk, hogy a bement adatokat rögzítjük, mivel a tényleges iskolai végzettség ellenőrzése amúgy sem lett volna megoldható. Így tudomásul vettük adataink bizonyos „szépitő” jellegű torzításait. Ezt annak tudatában tettük, hogy az iskolai végzettség bizonyítvánnyal történő dokumentálása sem mutatja a valóságos tudást. Tapasztalataink szerint ugyanis gyakran az általános iskola 5.—6. osztályáig eljutott, viszonylag fiatal embereknek is gondot okoz az olvasás és az írás, ők gyakorlatilag akár analfabétáknak is tekinthetők. Tehát a cigány lakosság esetében az iskolai végzettséget tükröző adatok a valóságnál mindenképpen kedvezőbbek.

Az a tény azonban, hogy a munkavállaló cigányság döntő többsége semmilyen szakképzettséggel nem rendelkezik, eleve korlátozza lehetőségeiket. Csak az alacsonyabb presztízsű és alacsonyabb fizetésű állások betöltésére alkalmasak, s ezekből a munkahelyekből is egyre kevesebb lesz.

Tehát az alacsonyabb iskolai végzettség, a szakmai ismeret hiánya a munkanélküli státusz „elnyerésének” lehetőségét — más rétegeknél sokkal nagyobb valószínűséggel — hordja magában. Ugyanakkor cigány származásuk tovább ront helyzetükön: mind az elbocsátásoknál, mind az új munkahely keresésekor hátrányban vannak a hasonló végzettséggel rendelkező, de nem cigány származású munkavállalókkal szemben.

A cigányság alacsony iskolai végzettsége kizárja azt a lehetőséget is, hogy szóba jöhessenek munkahelyi vezetőként, illetve a településen található intézmények vezetőiként, dolgozóiként. Így a szokásos vezető—beosztott konfliktus az ő esetükben egyben azonnal etnikai jellegű színezetet is kapva jelentkezik.

Az eltorzult helyi társadalom tehát több vonatkozásban is érezteti hatását:

- a két etnikai csoport eltérő kormegoszlása, mely önmagában is feszültségek hordozója;
- az adott korstruktúrából is következő alacsony aktívkereső-arány mindkét csoportnál megélhetési gondokban jelentkezik;
- az alacsony átlagos iskolai végzettség, amely nem teszi lehetővé saját értelmiséggel „üzemeltetni” Tiszabő intézményhálózatát;
- a két csoport eltérő iskolai végzettség szerinti megoszlása — mégpedig a cigányság alárendelt státusa, amely egyben etnikai feszültségek előidézője —, a cigányság aluliskolázottsága, szakmai ismereteinek hiánya a mindenkori magyarországi átlagnál jóval magasabb munkanélküliségi arányt eredményez, annak minden hátrányos következményével együtt.

AZ ELSŐ FELVÉTEL

Mint az előzőkben említettük, a Tiszabő magyar és cigány lakossága között fennálló konfliktushelyzethez jelentősen hozzájárulnak a két etnikum demográfiai sajátosságaiban — korstruktúra, iskolázottság — meglevő különbségek, amelyek hatnak — és gyakran meghatározók — a foglalkoztatottság, a munkanélküliség alakulására. A gazdasági aktivitás és az eltartott arány lényeges meghatározója a családok jövedelmi helyzetének. A jövedelmi viszonyok pedig tovább erősítik a hagyományos életmódbeli különbségeket is.

Létminimum-számítások

Tiszabő teljes lakosságának legalább 55 százaléka élt az első vizsgálat időpontjában a magyarországi létminimum alatt, s mintegy 70 százalékuknál az egy főre jutó jövedelem nem érte el a társadalmilag szükségesnek ítélt minimális szintet.

1988—1989 telén Tiszabő cigány lakosságának 83 százaléka a létminimum, 95 százaléka a társadalmi minimum alatti jövedelemmel rendelkezett. A nem cigány származású lakoságnak az egyötöde élt a létminimum és kétötöde a társadalmi minimum alatt.

A szegénység mértéke Tiszabőn mind a cigány, mind a nem cigány származású lakoságnál sokszorososan meghaladja az országos átlagot, a cigányság helyzete pedig rendkívül rossznak mondható. A számítás módszeréből következően valószínűsíthető, hogy a tiszabői adatok az előbbieknél még kedvezőtlenebbek. E feltételezést két körülmény indokolja.

1. Az adatfelvétel feldolgozásának kezdetekor még nem álltak rendelkezésre a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által számított 1988. évi létminimum- és társadalmimimum-értékek. Ezért — a KSH illetékes szakembereinek tanácsa szerint — a következőképpen jártunk el. Az 1987. évi országos községi aktív és inaktív keresős háztartásokra vonatkozó létminimum- és társadalmimimum-értékeket felszoroztuk az éves árindexszel, vagyis a szorzószám 1,16 volt. Így az 1988-as évre a községi aktív keresős háztartásoknál 2760 forint létminimumot, 2970 forint társadalmi minimumot; a községi inaktív keresős háztartásoknál pedig 2670 forint létminimumot, 2810 forint társadalmi minimumot vettünk figyelembe.

2. Az adatfelvételt 1988 decemberétől 1989 áprilisáig bonyolítottuk le. A kérdőívek egyik felét még 1988-ban, a másik felét 1989 első három hónapjában töltöttük ki. Egy meghatározott időszakra, például 1988 decemberére vonatkozó adatok összegyűjtése — a megkérdezettek kora, illetve iskolázott-

sági összetétele miatt — nem volt lehetséges, hiszen az adott hónap jövedelmi adatainak a tisztázása is igen nagy munkát igényelt. Abból a megfontolásból, hogy az adataink módszertani okokból semmiképpen se mutassanak kedvezőtlenebb képet a valóságosnál, az 1989-ben rögzített jövedelmi adatainkat is az 1988. évi létminimum szintjéhez viszonyítottuk. Abban az esetben, ha az 1988. és az 1989. évi létminimum- és társadalmimum-értékek átlagát vennénk, tehát végeredményben 1988. december 31-ére vonatkozóan határozhatnánk meg ezeket az összegeket, akkor a létminimum 3250 forint, a társadalmi minimum 4070 forint lenne. Ezen értékek alapján Tiszabón a cigányság 91 százaléka, a nem cigány származású lakosság 37 százaléka élt a létminimum szintje alatt. E számítás alapján tehát lényegében a nem cigány származású lakosságnál következett be számottevő romlás. A cigány lakosság adatai ugyanis az előző számítás alapján is annyira kedvezőtlenek voltak, hogy azok alig romlottak tovább. Az előzőekben ismertetett okok miatt azonban a továbbiakban csak az 1988. évi létminimumhoz viszonyítjuk adatfelvételünk eredményeit.

Visszatérve a módszertani problémákra, sok gondot okozott az egy főre jutó jövedelem megállapítása is. Viszonylag a legkevesebb nehézséget a munkaviszonyból származó jövedelem, a családi pótlék és a nyugdíj számbavétele okozta. Több nehézséget jelentett a háztáji gazdaságból és az egyéb nem hivatalos munkákból származó jövedelem feltárása. Annál is inkább, mert — s ez minden jövedelmi adatfelvételnél probléma — ez az, amiről nem szívesen beszélnek az emberek. Különösen olyan, feszültségektől terhes településen, mint amilyen Tiszabő, mindenképpen óvakodnunk kellett még a látszatától is annak, hogy a tudomásunkra jutott adatokat esetleg rajtunk kívül más is felhasználja.

Viszonylag egyszerű megoldás lett volna a Központi Statisztikai Hivatal szakembereinek az a javaslata, miszerint használjuk az országos átlagot. Ismert ugyanis, hogy a községi inaktív háztartásokban a személyes jövedelemnek körülbelül 29 százaléka, az aktív paraszti háztartásokban pedig 36 százaléka származik a háztáji és kisegítő gazdaságok jövedelméből, illetve saját termelésű fogyasztásból. Az ezekből a százalékos megoszlásokból számított szorzószámok használata azonban éppen az egyes háztartások közötti lényeges különbségeket mosták volna el. Ugyanakkor a gazdálkodási, értékesítési adatokból és személyes ismeretségeink alapján számos kiegészítő információt kaptunk, amit kár lett volna figyelmen kívül hagyni. Ezért a következő megoldást fogadtuk el:

— azoknál a családoknál, amelyek a házhoz tartozó kertet egyáltalán nem művelték, tehát sem saját fogyasztásra való termelésről, sem értékesítésről nem lehetett beszélni, illetve a családi életvitel jellegéből adódóan nem tartották szükségesnek alkalmi munka vállalását sem, ott szorzókulcsot nem használtunk (ugyanakkor éppen ezek a családok voltak azok, amelyeknél a fogyasztott zöldség, gyümölcs és hús egy része — bizonytalan része — „bön-gészésből” származott, de ezt a nagyfokú bizonytalanság miatt nem tudtuk figyelembe venni);

— abban az esetben, ha a család rendelkezésére álló megművelt földterület csak a családi szükségletek kisebb részét elégítette ki, akkor a család pénzbevételét 1,1-del szoroztuk;

— a teljes saját szükséglet kielégítésénél az inaktív nem cigány és az aktív keresős cigány családok jövedelmi adatát 1,2-del szoroztuk;

— az aktív keresős paraszti családoknál 1,3-es szorzókulcsot használtunk, ott ugyanis — átlagos háztáji gazdálkodás mellett — intenzívebb értékesítéssel talákoztunk;

— abban az esetben, ha a gazdaság méretei szemmel láthatóan meghaladták a saját fogyasztásra termelés nagyságát, akkor egyedi elbírálás alapján vagy a bevallott jövedelmet, vagy egy becsült értéket vettünk számításba;

— abban az esetben, ha borraivalós foglalkozásúakról volt szó, akkor reális tájékoztatás hiányában automatikusan a fizetés kétszeresét számítottuk;

— ha valakinek olyan foglalkozása volt, amely a munkaerőpiacon nagy keresletnek örvend (ezek Tiszabőn az építőipari szakmák), annál a hivatalos fizetés másfélszeresét adtuk még hozzá a személyi jövedelem alapját képező összegekhez;

— ha valakiről tudtuk, hogy alkalmi munkát szokott vállalni, és nem beszélt róla (például lakodalmakon zenél, vagy építkezésen segédmunkát vállal), ott becsült értéket számítottunk hozzá a jövedelmekhez (érzésünk szerint itt voltak a legbizonytalanabbak az adataink).

Ez az egyedi elbírálás azonban — véleményünk szerint — minden esetlegessége ellenére bizonyos differenciálást hozott létre az amúgy gyakran nagyon hasonló jövedelmi adatokban, és — tapasztalatainkkal megegyezően — reálisabb képet festett a valós helyzetről, mintha csak az átlagos szorzószámokat használtuk volna. Ez adott magyarázatot sok esetben arra az eltérésre, amelyet azonos, rendszeres pénzjövedelem mellett az egyes háztartások ellátottsága között tapasztaltunk. Meg kell jegyezni, hogy az ellátottságbeli, életmódbeli különbségeknek csak egy része, mégpedig a kisebb része magyarázható — legalábbis Tiszabőn — az egyes családok jövedelmi helyzetével. Az okok ennél összetettebbek, amelyekre a későbbiekben még visszatérünk.

A cigány lakosságnál összevontan kezeltük az aktív és az inaktív háztartások adatait, ugyanis a mintánkban olyan kis arányban kerültek be az önálló inaktív cigány háztartások (az összes cigány háztartás 4,8 százaléka), ami nem tette lehetővé az elkülönített elemzést. Ez azonban nem mintavételi hiányosságra vezethető vissza, hanem a cigányságra jellemző hagyományos családösszetételre, amelyre a többgenerációs együttlakás jellemző.

A nem cigány származású tiszabői lakosság körében külön vizsgáltuk az aktív keresővel rendelkező háztartások jövedelmi viszonyait és külön az inaktív háztartásokét. Várakozásainkkal ellentétben az adatok azt mutatják, hogy a létminimum szintje alatt él a nem cigány származású lakosságnak 35,8 százaléka, és ezeknek több mint kétharmada, a nem cigány lakosságnak 25,5 százaléka az aktív keresős, többnyire sokgyermekes családok közül kerül ki, s nem a nyugdíjasok alkotják e csoport többségét. A társadalmi minimum alatt élőknel már kiegyenlítettebb arányokkal találkoztunk, de az aktív keresős háztartásokban élők aránya (42,0%) itt is némileg magasabb, mint az inaktívaké (37,2%). A valóban nagy jövedelmi különbség azonban a falu cigány és nem cigány lakossága között jelenik meg. Még a legnagyobb szegénységben élőknel is megmutatkozik ez az eltérés.

Szegénység és szegénység között is van különbség. Amíg a létminimum alatt élő nem cigány származású lakosság nagy hányada a 2001 forint és a létminimum szintje közötti kategóriába tartozik, addig a cigányság többségénél az egy főre jutó jövedelem nem éri el a kétezer forintot sem. A cigány lakosság több mint tíz százaléknál ez az összeg nem haladja meg az 1600 forintot, miközben a létminimum alatt élő nem cigány származású lakosság aktív keresős háztartásaiban „csak” 4,7, illetve 0,6 százalék ez az arány.

Tiszabőn nemcsak a szegénységküszöb alatt élők nagy hányada, hanem a magasabb jövedelemmel rendelkezők alacsony aránya is gondot okoz. A cigány lakosságnak mindössze egy százaléka rendelkezik 4000 forintnál magasabb egy főre jutó jövedelemmel. A nem cigány származású lakosságnak pedig körülbelül negyven százaléka tartozik a 4000 forintnál nagyobb egy főre jutó jövedelemmel rendelkezők közé, amely összeg alig haladja meg a társadalmilag szükséges minimumot.

6. tábla

A cigány és a nem cigány háztartások jövedelmi kategóriák szerint

Jövedelmi kategória (forint/fő)	A cigány		A nem cigány	
	háztartások aránya (százalék)			
	aktív és inaktív	aktív	aktív	inaktív
	keresővel			
	Létfimum alatt él			
1200 és kevesebb	2,8	—	—	—
1201—1600	11,2	4,7	0,6	—
1601—2000	38,5	2,5	1,7	—
2001—2670	8,0	—
2001—2760	30,1	18,3	.	—
	Társadalmi minimum alatt él			
2671—3260	26,9	—
2761—3445	12,4	16,5	.	—
	Társadalmi minimum felett él			
3261—4000	26,9	—
3446—4000	3,9	10,4	.	—
4001—5000	1,0	31,2	28,6	—
5001—6000	0,1	12,8	5,1	—
6001 és több	—	3,6	2,2	—

A magasabb (6000 forintnál több) egy főre jutó jövedelemmel rendelkező nem cigány lakosok aránya is minimálisnak mondható Tiszabón, miközben ekkora jövedelemmel egyetlen cigány családból származó sem került be adatfelvételi mintánkba. Tudomásunk szerint ilyen jövedelmű cigány család nem is található a községben.

Tiszabó — a lakosság jövedelmi viszonyai alapján is — kifejezetten szegény falunak számít. Ilyen következtetésre jutottak az 1987. évi — 2 százalékos reprezentáción alapuló — Szolnok megyei tanácsi vizsgálat készítői is. E vizsgálat a megye középtávú szociálpolitikai programját kívánta megalapozni. A felvétel csupán a lakosság pénzjövedelmeit vette számba, és eltekintett a második gazdaságból származó, nehezen meghatározható bevételi forrásokról.

7. tábla

*A lakosság egy főre jutó havi jövedelem szerinti megoszlása
(százalék)*

Havi jövedelem (forint/fő)	Szolnok megye összesen	Megyei községi átlag	Tiszabó
2499 és kevesebb	31,7	37,0	69,7
2500—3999	49,8	45,1	24,4
4000—5999	14,5	14,2	5,9
6000 és több	4,0	3,7	—
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás. A Szolnok megyei Tanács 1987. évi adatfelvétele. (Munkaanyag.)

A megyei tanács vizsgálata szintén arra a következtetésre jutott, hogy Tiszabón a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába kétszer annyian tartoznak, mint amennyit a megyei átlag mutatott. A közepes jövedelműek aránya Tiszabón fele akkora volt, mint a megyében általában, magas jövedelmű réteg pedig „úgyszólván nincs”.

A jövedelmi viszonyok demográfiai összefüggései

A továbbiakban megvizsgáljuk a jövedelmek alakulását a két etnikum eltérő háztartási összetétele és kormegoszlása alapján is. Első ránézésre úgy tűnhet, hogy a szegénység és a háztartások taglétszáma között szoros összefüggés van, vagyis ahol sok a gyermek, ott nagyobb a szegénység.

8. tábla

Az egy főre jutó havi jövedelem és a háztartás átlagos taglétszáma

Havi jövedelem (forint/fő)	A cigány		A nem cigány	
	származású aktív keresős háztartások átlagos taglétszáma (fő)			
1200 és kevesebb	8,0		—	
1201—1600	8,1		6,5	
1601—2000	8,3		7,0	
2001—2760	6,5		5,1	
2761—3445	6,4		3,8	
3446—4000	5,4		4,1	
4001—5000	5,0		3,6	
5001—6000	—		3,0	
6001 és több	—		2,5	
Összesen	7,0		4,0	

9. tábla

Az aktív keresős háztartások átlagos taglétszáma a háztartásfő korcsoportja szerint

A háztartásfő korcsoportja (éves)	A cigány		A nem cigány	
	származású aktív keresős háztartások átlagos taglétszáma (fő)			
	összes	ebből létminimum alatt élő	összes	ebből létminimum alatt élő
29 és fiatalabb	4,9	5,3	3,3	4,0
30—39	6,8	6,9	4,6	6,5
40—49	7,3	8,0	4,7	6,0
50 és idősebb	8,0	8,6	2,8	3,7

A 8. tábla adataiból megállapítható: mind a cigány, mind a nem cigány háztartásoknál a háztartás átlagos taglétszámának csökkenésével párhuzamosan növekszik az egy főre jutó jövedelem. A két etnikum között mindössze annyi a különbség, hogy a cigány háztartások átlagos taglétszáma valamennyi jövedelemkategóriában mintegy másfél-két fővel meghaladja az azo-

nos jövedelmi kategóriába tartozó nem cigány háztartások taglétszámát. A háztartások átlagos taglétszáma és az egy főre jutó jövedelem közötti kapcsolatot látszik alátámasztani az az adatsor is, amely korcsoportonként mutatja be a létminimum alatt élő háztartások taglétszámát. (Lásd a 9. táblát.)

Jól látható, hogy a létminimum alatt élő háztartások (legyen akár cigány, akár nem cigány) átlagos taglétszáma minden korcsoportban magasabb a kategóriára jellemző háztartásnagyságnál. Lényeges különbség figyelhető meg azonban a két etnikai csoport között. Amíg az idősebb cigány háztartásfőjű háztartásokban folyamatosan növekszik az átlagos taglétszám, addig a nem cigány háztartásoknál ennek ellenkezője tapasztalható: 50 éven felül lényegesen csökken a közös háztartásban élők száma. Véleményem szerint nem a magasabb háztartási taglétszám s az ebből adódó magasabb eltartott arány okozza a szegénységet, hanem éppen fordítva: a szegénység idézi elő a magasabb családlétszámot. Ezzel a kérdéskörrel a demográfiai összefüggések vizsgálatakor részletesebben foglalkozunk, ezúttal csak két fő összetevőre utalunk.

1. A fiatalabb cigány családok életstratégiájára magas gyerekszám jellemző. Az alacsony munkakeresetek mellett a család fő bevételi forrása a családi pótlék volt. (Az első jövedelmi adatfelvételnél már jelentkező munkanélküliséget még sikerült a helyben szervezett közhasznú munkával ellensúlyozni, így a családok döntő többsége munkából származó jövedelemmel is rendelkezett.) Ez teszi lehetővé ugyanis a nagyobb háztartási beruházásokat és a család jövedelem nélküli felnőtt tagjainak az eltartását, mégpedig úgy, hogy a lehető legkisebbre kénytelenek csökkenteni a gyermektartás költségeit. A családi pótlék és a minimalizált gyermeknevelési költségek közötti különbség teszi csak „nyereségessé” a sokgyermekes családmódot, amennyiben eltekintünk az érzelmi motivációktól. (Ezek elemzése azonban — éppen sokszínűségük miatt — meghaladja a jelen tanulmány kereteit.)

A magas gyermekszámot az önálló életkezdés feltételeinek a megteremtése is szükségessé teszi azoknál a családoknál (a tiszabői cigány családok döntő többségénél), amelyek a szülők anyagi támogatására nem számíthatnak. Önálló lakás, családi ház megszerzése csak az építéshez nyújtott állami szociálpolitikai kedvezményekkel volt lehetséges számukra, ugyanis a vissza nem térítendő szociálpolitikai kedvezmény egyenes arányban emelkedett a gyermekszám növekedésével. Az alacsony keresetek és az egykeresős családszerkezet — az adott hitelpolitikai feltételek mellett — erősen korlátozták a család hitelképességét. Tehát a lakásépítkezések döntő hányadát a szociálpolitikai támogatásból fedezték.

2. Az 50 évesnél idősebb aktív keresős háztartásfők családjának magas taglétszáma is az előzőkben említett okokra vezethető vissza. Az építkezés megkezdéséhez minimálisan szükséges 3–5 gyermek megszületéséig a fiatal cigány családok a szülőknél húzódtak (húzódhatnak) meg. Amíg a legszegényebb nem cigány családfők többsége 50 éves korára már útjára bocsátotta gyermekeit — s ez jelentkezik a korcsoporthoz tartozók átlagos háztartási taglétszámának ugrásszerű csökkenésében —, addig a hasonló korú cigány családfők nemcsak a gyermekeikkel, hanem az unokák rajával is kénytelenek megosztani az amúgy is szűkös lakást. Tehát a cigány családok nem azért szegények, mert egy-egy háztartásban sokan vannak, hanem azért vannak sokan egy háztartásban, mert szegények, mégpedig nagyon szegények, és ez lényeges különbség.

Napjainkra már szertefoszlni látszik — a cigány értelmiség egy része által gyakran idillikusnak bemutatott cigány nagycsalád mítosza. Kemény gazdasági korlátok határozzák meg és teszik kényszerűen vállalt életstratégiává az államilag preferált több gyermek vállalását, mert ez az egyetlen út maradt a cigányság nagy része számára — nyomorúságot és szegénységet vállalva — gyermekeik éhezése és rongyai árán — megpróbálni kijutni a nyomorból és a kilátástalanságból.

A lakosság saját véleménye helyzetéről

A jövedelmi adatokon túl kíváncsiak voltunk a lakosság saját véleményére is anyagi helyzetéről. Ezért a 14 évesnél idősebbektől megkérdeztük, hogy milyennek értékelik családjuk anyagi helyzetét. A következő válaszlehetőségek voltak megadva: gondtalanul élünk (1), beosztással, de kijövünk (2), nagyon kell takarékoskodni (3), gyakran élelemre se igen futja (4), kétségbeejtően kilátástalan (5). Végül, aki úgy érezte, hogy egyik válasz sem jellemző anyagi helyzetére, az nyitott kérdés formájában szabadon is válaszolhatott. A kérdőívek feldolgozásakor kitűnt, hogy az öt válaszlehetőség elégséges volt, s a nyitott kérdés helyére inkább az okokat diktálták be — mintegy magyarázkodásképpen — elsősorban a 4-es és 5-ös lehetőséget választók.

Annak ellenére, hogy az egy főre jutó jövedelmek megoszlásában a cigány és a nem cigány lakosság között lényeges különbségeket tapasztaltunk, ezeket az eltéréseket nem teljesen tükrözte a lakosság véleménye, az elégedettség illetve az elégedetlenség. A „gondtalanul élünk”, illetve a „beosztással, de kijövünk” válaszlehetőséget csak alig kisebb arányban választották a tiszabői cigányok, mint a nem cigány származásúak. Véleményem szerint ez az eltérő igényszintre vezethető vissza.

10. tábla

A tiszabőiek véleménye anyagi helyzetükről

Hogyan értékeli családja anyagi helyzetét?	A cigány	A nem cigány
	származású háztartások aránya (százalék)	
Gondtalanul élünk	5,3	8,9
Beosztással, de kijövünk	31,1	39,9
Nagyon kell takarékoskodni	36,4	48,5
Gyakran élelemre se igen futja	12,1	1,4
Kétségbeejtően kilátástalan	14,1	1,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A „nagyon kell takarékoskodni” válasz — tapasztalataink szerint — már súlyos szegénységet, napi filléres gondokat takar. A 60 éven felüli, nem cigány származású lakosság 62,1 százaléka tartozik ide, a cigány lakosságnál pedig 50 százalék ez az arány. Az utolsó két kategóriát szinte kizárólag cigány származásúak jelölték meg. Érdekes kor szerinti megoszlásban is megnézni, hogy az egyes korcsoportok hány százaléka érzi reménytelennek a helyzetét. A cigány lakosságból az „élelemre se igen futja” és a „kétségbeejtően kilátástalan” anyagi helyzetet jelzők aránya: 30 év alatt 24,2, 30—39 év között 23,0, 40—49 év között 28,1, 50 év fölött pedig 28,6 százalék volt. Tehát a cigány

lakosság negyede reménytelennek látszó élethelyzetben érzi magát. Itt végül is mindegy, hogy esetleg más — hasonlóan minimális jövedelemmel rendelkező — család takarékosabb beosztással kedvezőbbnek érezheti helyzetét, mert például a családfő egyetlen üveg sört sem enged meg magának.

A különböző életfeltételű háztartások között is nagy eltérések tapasztalhatók a két etnikumnál a család anyagi helyzetének megítélésében. A nagyon rossz körülmények között, nagyon elhanyagoltan élő cigány családok közel 60 százaléka jelezte, hogy „gyakran élelemre se igen futja”, illetve hogy helyzetük „kétségbeejtően kilátástalan”, a nem cigány származású családoknál ugyanebben az életmód-kategóriában 7 százalék volt ez az arány. A legkedvezőbb életfeltételek közt élő nem cigány családok közül senki sem értékelte anyagi helyzetét nagyon kedvezőtlennek, ugyanakkor az ide tartozó cigány családok 14 százaléka nyilatkozta anyagi helyzetéről, hogy „kétségbeejtően kilátástalan”. Ez is mutatja, hogy e családok életmódváltása nem nevezhető stabilnak, a munkanélküliség és az infláció hatására egyre nehezebben tudják az elért szintet tartani. Éppen a felzárkózás igénye miatti gyorsított beruházások és ennek következtében a nagymértékű eladósodás okozza ezeknél a családoknál a súlyos megélhetési gondokat, s fennáll a visszacsúszás veszélye.

Megkérdeztük a családoktól azt is, hogy váratlan kiadásokra, nagyobb beruházásokra tudnak-e rendszeresen félretenni valamennyi összeget, vagy csak néha, illetve sohasem. Ugyanis a hagyományos paraszti gazdálkodás és háztartásvezetés megítélésénél éppen a család takarékoskodása, gyarapítási hajlandósága volt az egyik lényeges szempont. A nem cigány származású háztartásoknál is mindössze 13 százalék azoknak az aránya, akik képesek rendszeresen bizonyos összeget félretenni. A cigány származású háztartásoknál csupán a legkedvezőbb körülmények között élőkre jellemző némileg (22 százalék) a rendszeres takarékoskodás, de még azoknak is a többsége (64 százaléka) soha nem tud félretenni.

A tiszabői cigánygyermekeknek mintegy 30 százaléka, hozzávetőleg százötven 14 éven aluli gyermek él olyan családban, ahol gyakran élelemre se futja, tehát a család felnőtt és gyermek tagjai időnként éheznek, illetőleg a család anyagi helyzete kilátástalan. A nem cigány családoknál csupán egy ilyen gyermeket találtunk, egy különváltan élő asszony kislányát. Tapasztalataink szerint azonban a nem cigány származású lakosságnál sem olyan kedvező a helyzet, mint amilyenre az adatokból következtethetnénk. Véleményem szerint ugyanis e kérdés megválaszolásakor őket jobban befolyásolta az a vélekedés, amely az anyagi nehézségeket, az esetleges éhezést a család hibájával rója fel.

Vissza kell még térnünk az éhezés és a jóllakottság kérdésére. Ez utóbbi sem takar mindig egészséges, a fejlődő szervezet számára megfelelő összetételű étrendet.²

² Jártam olyan cigány családnál, ahol az előzőkben feltett kérdésre a „nagyon kell takarékoskodni” választ adták, s elmesélték, hogy náluk rendszeresen étkeznek. Vasárnap lévén, megkérdeztem, hogy mi volt az ünnepi ebéd. A gyerekek nagy visongva kiabálták: „Nagyon finom! Nagyon finom! Tyúkhúsleves!” A család 11 főt számlált. A levest egy tyúkból főzték. Utána nem volt más semmi. Szombaton az ebéd krumplipaprikás volt, kolbász nélkül. Pénteken kifőtt tészta, valamilyen paradicsomos szósszal, hús nélkül, kenyérral. Csütörtökre nem emlékeztek. A közte levő étkezéseket kenyér magában, illetve kenyér zsírral jelentették. Tej, tejtermék még a kisbabáknál is alig szerepel az étrendben. Talán a krónikus vitaminhiányra utal, hogy a gyümölcsöt már zölden is marokszámra eszik, illetve „szerzik”. Az iskolában a cigány tanulók többsége sovány, sápadt, alultáplált gyermek benyomását kelti. A cigányok ilyen típusúak nyugtatott meg a körzeti orvos, aki egyben iskolaorvos is volt, lett volna. Azért csak „lett volna”, mert az iskolai egészségügyi kartonokat 5–6 éve nem vezették, így meg sem kísérelhettünk átlagos súlygyarapodást vagy növekedést számolni. Mindenesetre néhány — erőtől duzzadó — cigány kisgyermek látványa számomra azt sugallta, hogy esetleg mégsem csak típus, alkat kérdéséről van itt szó, de ennek a kérdéskörnek a részletesebb tanulmányozása meghaladta egy szociológiai vizsgálat lehetőségeit.

AZ ÉLETMÓD MINT RÉTEGKÉPZŐ ISMÉRV

Az általunk végzett adatfelvételkor megkíséreltük feltérképezni a falu lakásállományának összetételét, amely szintén tükrözi a jövedelmi viszonyokat. Vizsgálódásunk során nemcsak a házak, háztartások felszereltségét vizsgáltuk, hanem a tárgyi környezet minőségét, a tárgyi adottságokkal való együttélés módját is.

Az adatfelvétel befejezése után, a feldolgozott kérdőívek eredményeinek és a falu ismeretének birtokában, többször kíséreltük megtalálni azokat az ismérveket, amelyek mellett a helyi társadalom rétegződése megfogható, amelyek mentén a jellegzetes sajátosságok kimutathatók. Azt kellett tapasztalnunk, hogy a rétegződés vizsgálatakor eddig használt s általában bevált ismérvek Tiszabón nem „működnek”. Az iskolai végzettség alapján készített megoszlások ugyanúgy nem mutattak ki semmilyen rétegeképző sajátosságot, mint a foglalkozás szerint vagy a jövedelmek alapján készített csoportosítások. Ezért más, idáig nem használt rétegeképző ismérveket kellett keresni. Ehhez végül is a megoldást a Tiszabón eltöltött hosszú idő s az ott szerzett tapasztalatok nyújtották. Mivel ennek a vizsgálatnak a célja nem egy „cigánykutatás”, sem egy előregedő falu nem cigány lakosságának a tanulmányozása, hanem a két etnikum egymás mellett élésének, a kialakult viszonyrendszereknek a feltárása volt, így szinte magától adódott a megoldás: nem az eddig használt rétegeképző ismérveket kell erőltetni, hanem igazodni kell a faluban kialakult értékrendszerhez. Tapasztalataink szerint ugyanis szinte „kasztrendszerre” jellemző elkülönült rétegek találhatók Tiszabón, annak minden sajátosságával. A kasztok között élesek a határok, s akik ezeket a határokat átlélik, azokat a falu kiközösítéssel bünteti.

Az első számú kasztképző ismérv faji jellegű. Etnikai összetételéből adódóan a falu „cigány” és „magyar” táborra oszlik. Magyar részről a határok átlépése (barátkozás vagy esetleg házasság) a legsúlyosabb megítélés alá esik, többnyire kiközösítést von maga után. Kivétel csak nagyon erős kompenzáció esetén fordul elő, de nem jellemző.

A második számú kasztképző ismérv az előzőből adódik: etnikai alapon meghatározott életmód, életstílus. A községben lejegyzett, gyakran elhangzó megjegyzések szinte maguktól adták a megoldást, a rétegeképző ismérveket, amelyekkel az emberek önmagukat és a környezetükben található családokat jellemezték.

Megfigyelhető volt, hogy egy-egy család, vagy egyén jellemzése az életmódhoz kötődik. Mégpedig a falu értékrendje szerint van egy „magyar módra” és van egy „cigány módra” jellemző életstílus. Az előbbi a hagyományos paraszti értékrendnek megfelelő: rendben tartott ház, gondozott lakás, megművelt kert, tiszta gyermekek, takarékos, beosztó háztartásvezetés. Az utóbbi pedig mindennek az ellenkezője, s etnikai hovatartozástól függetlenül az egyes etnikumokon belül ez a legfontosabb kasztképző ismérv.

Az egyes életmód-kategóriákba tartozó háztartások besorolását a kérdőíven szereplő, a ház külső megjelenésére, a lakás belső állagára és a ház környezetének, az udvarnak és a kertnek az állapotára történő bejegyzések, valamint a kérdezőbiztos szubjektív véleménye alapján végeztük el. A kérdőíven szereplő kérdések a következők voltak:

— a lakás tiszta, szépen rendezett (1), tiszta, szegényes (2), elhanyagolt, szegényes (3), nagyon elhanyagolt (4)

- a ház jól karbantartott (1), átlagos (2), leromlott (3), nagyon leromlott (4)
- a ház környezete ápolat (1), átlagos (2), elhanyagolt (3), nagyon elhanyagolt (4).

A kérdezőbiztos személyes tapasztalata szerint a cigány származású lakosság 21 százalékánál volt a ház környezete ápolat, 31 százalékuknál pedig átlagosan tiszta. A nem cigány származású háztartásoknál 48, illetve 45 százalék volt ez az arány. Ugyanakkor elhanyagolt és nagyon elhanyagolt környezetben élt a cigány lakosság 48 százaléka, míg a magyaroknak mindössze 7 százaléka. Ezek az arányok jól mutatják, hogy a faluban miért alakult ki az a nagyon is általánosító megítélés, miszerint egy család „magyar módra” vagy „cigány módra” él.

Egyéb benyomásaikat, szubjektív megítélésüket is — 1-től 4-ig terjedő pontszámon — a kérdőívre vezették a kérdezést lebonyolító szociológusok. Itt figyelembe vették a család munkaképes tagjainak munkavállalási hajlandóságát, munkahely-cserélődési gyakoriságát, továbbá a gyermekek küllemét, iskoláztatási módját. Az előzőkben említett szempontok kombinációja alapján a következő kategóriákat alakítottuk ki:

- I. jó körülmények között, rendezetten élők
- II. átlagos feltételek mellett, rendezetten élők
- III. rossz körülmények között, rendezetten élők
- IV. jó tárgyi adottságok mellett, elhanyagoltan élők
- V. rossz körülmények között, elhanyagoltan élők
- VI. nagyon rossz körülmények között, nagyon elhanyagoltan élők.

Tiszabői sajátosság, hogy nagyon jó körülményeket — olyat, amelyet a mai Magyarországon jómódúnak mondhatnánk — adatfelvételünk során nem találtunk. Ugyanakkor kénytelenek voltunk — szintén a tiszabői sajátosságoknak megfelelően — a legalsó kategóriáknál bővíteni a csoportok számát: nemcsak a rossz körülmények között élőket, hanem a még rosszabb helyzetben levőket is — nagy gyakoriságuk miatt — külön kategóriában vettük számba. Két olyan átmeneti kategória (III. és IV.) is kialakult, amelyekben az életfeltételek és az élet minősége nem volt összhangban egymással.

Az I. kategóriába, a jó tárgyi adottságok mellett élők közé soroltuk azokat, akik szép, tágas házban laktak, s tiszabői viszonylatban háztartásuk jól felszerelt volt, életvitelük pedig rendezett.

A II. kategóriába tartozókat — az átlagos tárgyi adottságok mellett — szintén a rendezett életkörülmények jellemezték, bár háztartásuk felszereltsége nem érte el az I. kategóriába tartozókét. Ebben a kategóriában általában szépen karbantartott hagyományos parasztházakat, illetve az 1960-as, 1970-es években épült ún. „kockaházakat” találunk, melyeknek belső berendezése többnyire régi típusú, de gondosan megőrzött bútortárból áll.

A III. kategóriához tartozók nagyon szegényes tárgyi feltételek mellett, nagy tisztasággal és sok munkával igyekeztek az emberibb életkörülményeket megteremteni. Az ő személyes adottságaik távlatokban feltehetően elegendők lesznek ahhoz, hogy az első két kategória egyikebe átkerüljenek.

A IV. kategóriába tartozók közepesen jó tárgyi adottságaik mellett is — ők többnyire már újonnan épült házakban laknak — a hagyományos telepi életformát követik. Ezek a házak zömükben nagy alapterületűek, tetőtér-beépítésűek, de befejezetlenek. Ez azt jelenti, hogy vakolatlanok, az ajtók, ablakok mázolatlanok, a bejárati ajtót esetleg egy rongyos pléd pótolja, az eredetileg fürdőszobának szánt helyiséget lomtárnak, kamrának használják. Az egész környezetet — kívül és belül egyaránt — az elhanyagoltság, rendezetlenség jellemzi.

Az V. kategóriába azokat soroltuk, akik rossz tárgyi adottságok mellett, rendezetlen körülmények közt éltek. Az ide soroltak általában régi építésű, hagyományos parasztházban éltek, amelynek állaga azonban a folyamatos karbantartás hiánya miatt rohamosan romlik. A háztartások felszereltsége hiányos.

A VI. kategóriába soroltak lakáskörülményei hasonlóak az V. kategóriába tartozókéhoz, csak még szegényesebbek és elhanyagoltabbak. A bútortárból a legminimálisabb igényeknek sem

felel meg, az ágyak és székek száma például jóval kevesebb, mint a háztartás tagjainak száma. A ruházkodásban is jelentkeznek a szélsőségek: a család felnőtt és gyermek tagjai piszkos, rongyos ruhákban járnak, és gyakran hiányzik az egyetlen kabát vagy cipő is.

Az utóbbi három kategóriába soroltak házai egyértelműen „putriszerű” építmények, s az udvarokat, „kerteket” belepi a gyom, ellepi a szemét.

11. tábla

Az életfeltételek a különböző etnikumú lakosság körében

Életmód- kategória	Az életfeltételek		A cigány	A nem cigány
	tárgyi adottsága	minősége	származású lakosság aránya (százalék)	
I.	jó	rendezett	13,6	18,9
II.	átlagos	rendezett	17,3	58,8
III.	rossz	rendezett	5,3	5,1
IV.	közepes	elhanyagolt	12,1	3,1
V.	rossz	elhanyagolt	23,1	8,6
VI.	nagyon rossz	nagyon el- hanyagolt	28,6	5,5
Együtt			100,0	100,0

Az adatfelvétel tanúsága szerint a nem cigány háztartások tagjainak több mint háromnegyede rendezett, jó vagy átlagosnak mondható körülmények között élt. Az átlagos magyar falvakhoz viszonyítva — saját tapasztalataim alapján — magasnak mondható a „cigány módra” élők 17 százalékos aránya. Ez az ellumpenesedő réteg, amely — a régi falusiak beszámolója szerint — évről évre növekszik, külön kasztot alkot. A nem cigány lakosság döntő többsége a rendezett körülményeket jelző I. és II. kategóriába tartozik és ők élesen elhatárolják magukat azoktól a rétegektől, amelyeknek tagjai „olyanok mint a cigányok”. A velük való érintkezésre ugyanazon szabályok érvényesek, mint amelyek a cigány lakossággal szemben is tapasztalhatók. Az ellumpenesedő nem cigány réteg számára két lehetőség marad. Az egyik az éles cigányellenesség, amivel a „másságukat” akarják hangsúlyozni, a másik lehetőség, hogy a velük azonos életnívójú cigánysággal alakítanak ki baráti kapcsolatokat, így kevésbé érzik lecsúszottnak, elszigeteltnek magukat.

Tiszabő cigány lakosságának mindössze egyharmada él elfogadható, „normálisnak” nevezhető körülmények között, miközben 69 százalékuk putriszerű szegényes házakban, rendezetlen, elhanyagolt körülmények között él. A jó körülmények között élő cigány családok még szorosabban tartják magukat a már jelzett „kasztrendszerhez”. Az ő kiemelkedésüknek még nincsenek hosszú múltbeli távlati, s a visszacsúszás veszélye is gyakran a fejük felett lebeg. Tehát a rossz és elhanyagolt körülmények között élő cigány családokkal szemben még határozottabb távolságtartás figyelhető meg az ő részük-ről, mint a nem cigány lakosság hasonló rétegei között. Ők még nem engedhetik meg maguknak az „olyanokkal” történő barátkozást, mert ezáltal a nagy keservesen kivívott s jóindulattal is csak viszonylagosnak mondható elismertségüket és jó híruket veszélyeztetnék.

A kialakult és érthető távolságtartás súlyos tehertétel a falu vezetése számára. Az éles elkülönültség ugyanis jócskán megnehezíti a lemaradt rétegek

felzárkóztatását, mert a kapcsolatok hiánya miatt megnehezül, majd hogyan lehetlenné válik az új életmódminták átvétele. A paraszti értékrend mögött évszázados tapasztalat, tudás halmozódott fel, amelynek megtanulása, ellesése a cigányság számára csak ritka esetekben magától értetődő. A kiemelkedett cigányréteg átadó, segítő támogatására pedig egyelőre nem lehet számítani. Ők pillanatnyilag a saját helyzetük stabilizálásával s az etnikai hovatartozásuk miatti hátrányok kompenzálásával vannak elfoglalva.

A „magyar módra” és a „cigány módra” élők éles elkülönültsége gyengíti azt a reményt, hogy egy más, például a hagyományos paraszti környezet önmagában képes a másik típusú csoport életmódváltását előidézni. Mintegy 30 évvel ezelőtt ugyanis a falu szélén felszámolt cigánytelepen a csaknem 30 putri mellett 16 jobb és rendezettebb lakóépület is állt. Ezek az arányok kísértetiesen hasonlítanak a falu belterületén — természetesen magasabb szinten — jelenleg kialakult arányokhoz, vagyis a telepi „jobb családok” 30 százalékos aránya megmaradt a faluban is. Ez egyrészt az életmódváltás hosszadalmaságát bizonyítja, másrészt azt, hogy közvetítő réteg nélkül reménytelen csupán az idő előrehaladtában bizakodni. Becslésünk szerint a község összlakosságának mintegy 40—50 százaléka (8—900 ember) tartozik az alsó négy életmód-kategóriába. Ezek felemelkedése — önerőből — majdnem lehetetlennek tűnik.

12. tábla

A 14 éven aluliak aránya a különböző életfeltételű háztartásokban

Életmód-kategória	A cigány	A nem cigány
	származású 14 éven aluliak aránya (százalék)	
I.	13,6	22,3
II.	16,2	42,6
III.	6,5	5,3
IV.	11,8	5,3
V.	23,3	13,8
VI.	28,6	10,7
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A cigány gyermekeknek mintegy 70 százaléka, a nem cigány gyermekeknek mintegy 30 százaléka nő fel olyan körülmények között, amelyeknek megváltoztatását várná el tőlük a társadalom felnőtt korukban. A szülői ház szerepe azonban — mint köztudott — meghatározó. Így már ma is kiszámítható a Tiszabőn tíz év múlva várható helyzet. A felvétel adataiból az is kitűnik, hogy míg a cigány lakosság és a cigány gyermekek megoszlása az egyes életmód-kategóriák között közel hasonló, addig a nem cigány lakoságnál jelentős és figyelemreméltó eltérés tapasztalható. A nem cigány származású lakosok 22,3 százaléka tartozott a valamilyen vagy több szempont szerint is kedvezőtlen alsó négy életmód-kategória egyikébe, ugyanakkor a 14 éven aluli gyermekeknek 35,1 százaléka. Tehát a nem cigány, de „cigány módra” élő családok, illetve háztartások „bővített újratermelése” figyelhető meg Tiszabőn, ami tovább rontja a falu amúgy sem túl kedvező kilátásait.

(A tanulmány II., befejező részét a *Statistikai Szemle* következő száma közli.)

STATISZTIKAI TANÁCSOK ÉS BIZOTTSÁGOK A MAGYAR STATISZTIKAI SZOLGÁLATBAN

VÉGVÁRI JENŐ

Az országok nagy részében a statisztikai hivatalok környezetében (fölöttük, mellettük, alattuk) általában társadalmi alapon — vagyis nem főállásban, nem hivatásszerűen — statisztikai tanácsok, bizottságok működnek. Az országos (nemzeti) hatáskörrel létrehozott statisztikai tanácsokat az alapító jogszabályok a következő funkciókkal szokták fölruházni:

— tanácsok, vélemények, állásfoglalások kialakítása a statisztika elméleti módszertani kérdéseiben és a hivatalos statisztikai szolgálat stratégiáját illetően;

— koordináció a statisztikai szolgálat intézményei, illetve a különböző szakstatisztikák között, az egyes szakterületek közötti integráció és konzisztencia létrehozásának az elősegítése;

— a hivatalos statisztikai szolgálat közigazgatási intézményként működő szervezetei fölötti társadalmi ellenőrzés, szakmai kontroll megvalósítása;

— bizonyos korlátozott kormányzati funkciók ellátása olyan esetekben, amikor a statisztikai szolgálatra vonatkozóan kormányzati döntések meghozatalára kerül sor (például a kötelező adatgyűjtések elrendelésekor gyakran megkövetelik a statisztikai tanácsok egyetértését, illetve állásfoglalását).

A statisztikai tanácsokat nem mindenütt és nem mindig ruházzák fel e funkciók mindegyikével. A tanácsok különbözhetnek egymástól abban is, hogy milyen viszonyban vannak a statisztikai szolgálat centrumában álló statisztikai hivattal, mennyire függetlenek attól.

Más a viszonya a statisztikai hivattal egy olyan statisztikai tanácsnak, amely a kormányzat — a kormány vagy a statisztikai hivatal a kormány nevében felügyelő miniszter — tanácsadó-véleményező szerve statisztikai ügyekben; ilyenkor a statisztikai hivatal függ a statisztikai tanácstól.

Megint más a helyzet, ha a Tanács a statisztikai hivatal elnökének a tanácsadója. Ilyenkor a Tanács a statisztikáért felelős hivatali elnök számára nyilvánít véleményt, de ilyenkor is előfordulhat, hogy bizonyos esetekben kötelező a Tanács állásfoglalásának a kikérése és dokumentálása.

A statisztikai hivatal és a statisztikai tanács viszonyának harmadik alapese a két intézmény egymás mellé rendelése, vagyis viszonyuknak a tradíciókra vagy a szellemi erőviszonyokra bízása, még nem egyértelmű, hézagos jogi szabályozás árán is.

Azt mondhatjuk tehát: ahány statisztikai tanács működik, annyiféle. A Tanács funkciója, jogi státusa az adott ország jogrendszerétől, tradícióitól, a statisztika fejlettségétől, az ország statisztikai kultúrájától függ. S mivel ezek a tényezők időben is változnak, ugyanazon az országon belül is változhat

a statisztikai tanácsok szerepe és funkciója; erre nézve jellegzetes a magyar statisztikai tanácsok története is.

A magyar hivatalos statisztikai szolgálat megalakulásának 125. évfordulója alkalmat adott statisztikatörténeti áttekintésekre. Megállapíthatjuk, hogy az egycentrumú, de sokcsatornás statisztikai szolgálat történetében integrációs (központosító) és dezintegrációs hullámok követték egymást. Az integrációs törekvések egyik kifejeződése volt az, hogy két időszakot kivéve a Központi Statisztikai Hivatal mellett statisztikai tanácsok, koordinációs bizottságok működtek, és a dezintegráció olyankor erősödött fel, amikor ezek az intézmények hiányoztak. ([4] 720. old.)

Országos Statisztikai Tanács (OST) hazánkban első ízben 1867-ben létesült, s hivatalosan 1897-ig működött. Az OST — egy statisztikai törvényhozási ciklust kihagyva — az 1929. évi statisztikai törvény alapján 1930-ban alakult újjá, és (az utolsó években csak papíron) 1952-ig létezett. Az 1973. évi statisztikai törvény nyomán új névvel — Statisztikai Koordinációs Bizottságként — jött létre az intézmény, majd 1992-ben az új statisztikai törvény szándékait megelőlegezve kormányrendelet alapján újra megalakult az Országos Statisztikai Tanács.

A tanácsok (bizottságok) funkcióikat és jogi státusukat illetően — az eltérő történelmi körülmények hatására — különböznek egymástól; célszerű ezért külön-külön, egyenként vizsgálni őket.

AZ ELSŐ ORSZÁGOS STATISZTIKAI TANÁCS (1867—1897)

A szabadságharc leverése után az első hivatalosnak mondható kísérlet a magyarországi statisztikai szolgálat ügyének előmozdítására a Magyar Tudományos Akadémiától indult ki: 1860-ban megalakult az MTA Statisztikai Bizottmánya (később Bizottsága). A héttagú bizottság reménytelen vállalkozásba kezdett, a hiányzó statisztikai hivatal funkcióit kísérte meg betölteni. Fel nem dolgozott bizonylatokat (anyakönyvi kivonatokat) igényeltek Bécsből, egyházmegyéket és számos intézményt (biztosító intézeteket, gazdasági, kereskedelmi és iparegyesületeket stb.) kértek fel adatok szolgáltatására, sőt népszámlálást is szerveztek. Az MTA kezdeményezése érthetően kudarcot vallott.

A Bizottság belátva, hogy csupán ügyszeretetből, társadalmi alapon nem lehet országos statisztikát szervezni, 1863-ban a budai Helytartó Tanácshoz fordult: „... méltóztassék kebelében egy külön statisztikai hivatalosztályt föllállítani”. ([1] 16. old.) Erre azonban nem került sor, s a hivatalos statisztikai szolgálat megalakulására csak új politikai viszonyok között, a kiegyezés nyomán nyílt lehetőség. Az MTA Statisztikai Bizottságát egyebek között azért szükséges itt is méltatni, mert az 1867-ben megalakult Országos Statisztikai Tanács tagjai részben a Statisztikai Bizottságból kerültek ki.

A kiegyezés után *Gorove István* földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter kérte fel *Keleti Károlyt*, hogy nyújtson be emlékiratot a hivatalos statisztikai szolgálat megszervezéséről. Az emlékirat szerint „Ilyenformán állandó tanács vagy bizottság szervezkednék a statisztikai hivatal mellett, mely a statisztikai központi hivatal igazgatóján és titkárán kívül a minisztérium egyes küldötteiből és szakférfiakból, valamint eshetőleg vidéki tagokból alakulna”. Keleti gondolt az anyagi ösztönzésre is: a Tanácsba meghívott szak-tudósoknak fejenként évi 600 forint díjazást javasolt ([1] 20—24. old.), noha

a szabályzatok ezt később nem említik. Az OST rövidesen meg is alakult, első ülésén, 1867. július 16-án maga a miniszter, Gorove István elnökölt. A Tanácsnak — a minisztérium szervezetében alakult statisztikai osztály vezetőin kívül — 27 tagja volt: hét minisztérium, valamint a számvevőség képviselőin kívül 19 „szakférfiú” (tanárok, országgyűlési képviselők, két pénzügyintézet igazgatója, két orvos stb.).

A miniszter hamarosan kiadta az OST ügyviteli szabályzatát is. A szabályzat szerint ([1] 27—28. old.):

— a Tanács a minisztériumok — az illetékes miniszter által kijelölt — képviselőiből, valamint a statisztikát felügyelő miniszter által felkért szakemberekből („... a szaktudomány és egyes társadalmi osztályok képviselőiből”) áll;

— a Tanács feladata „... szakismereten alapuló tanáccsal támogatni a kormányt mindazon kérdésekben, melyek az országos statisztika ügyével szoros kapcsolatban vannak; irányt szabni a hivatalos statisztikai működésnek és a közigazgatás, a tudomány és az élet igényeinek összhangzatos kielégítésében a kormánynak segédkezet nyújtani. A minisztérium által kiadandó statisztikai közlemények közrebocsáttatásuk előtt a statisztikai tanáccsal véleményezés végett közlendők”;

— a Tanács havonta, de ha szükséges, havonta többször is ülésezik, az üléseken a miniszter vagy az államtitkár elnököl, a napirendet a statisztikai osztály vezetője állítja össze;

— az OST tanácskozó testület, de szótöbbséggel határozatokat hozhat; a határozatok a miniszter jóváhagyásával lépnek érvénybe;

— a Tanács egyes ügyek megtárgyalására bizottságokat alakíthat.

Az 1890-ben megújított szabályzat kiegészült azzal, hogy a Hivatal által „... megindítandó adatgyűjtések tervezete megvitatás végett előlegesen a statisztikai tanács elé terjesztendő. Ugyancsak a statisztikai tanács előleges véleménye alá bocsáttatnak a szakminiszterek által saját céljaikra elrendelt új fölvételek tervezetei is...”. ([1] 218. old.)

A szabályzathól egyértelműen kiderül, hogy az OST a kormány tanácsadóvéleményező szerve. A statisztika alapkérdéseiről a Kormány várt szakvéleményt a Tanácstól. Az OST üléseinek napirendjét, a megvitatásra kerülő anyagokat a Hivatal (kezdetben a minisztérium statisztikai osztálya) állította össze, az OST határozataihoz azonban szükség volt a miniszter jóváhagyására.

A Tanács bizonyos koordinációs funkciókat is gyakorolt, ezt az ügyrend 1890. évi változata erősítette meg, és tette hangsúlyosabbá. Az ügyrendben csírájában a társadalmi kontroll gondolata is jelen volt. Ezt fejezte ki az „egy-egy társadalmi osztályok” képviselőire való utalás; ez utóbbi kitétel az 1890. évi változathoz azután kimaradt.

A KSH és az OST viszonyára nézve a Hivatal 1871-ben kiadott ügyköri és ügyviteli szabályzata ad további eligazítást; a KSH a minisztérium számára fenntartott hatáskörökön kívül „... önállóan, tudományos kérdésekben a statisztikai tanács véleményének alapján jár el...”. ([1] 50. old.)

A Tanács megalakulása után lázas tevékenységbe kezdett. Sűrűn ülésezett, számos szervezeti és szakkérdést (áruforgalmi, ipari, aratási, mezőgazdasági, bűnügyi statisztika, népszámlálás stb.) vitatott meg, nem ritkán bizottságokat alakított. A kezdeti években két különösen jelentős ügyben foglalt állást: statisztikai tanfolyamok szervezése és a városi statisztikai hivatalok felállítása (mint ismeretes, ez csak a fővárosban sikerült). ([1] 30—36. old.)

Az OST ezekben az években úgy működött, mint a statisztikai szolgálat „agytröszt”-je. A Hivatalnak ilyen szellemi bázisra, tekintélyt kölcsönző kormányintézményre szüksége is volt. Nemcsak a Hivatal kis létszáma, állandó anyagi gondjai miatt, hanem azért is, mert kevés felkészült szakember dolgozott a közigazgatásban, és mert a társadalmi-kormányzati igények is ala-

cseny szinten mozogtak. Hiányzott a közérdeklődés, a statisztika ügyét jó esetben közöny, rosszabb esetben ellenszenv övezte. Az OST ebben a környezetben szakmai biztonságot és önbizalmat adott a Hivatalnak.

Az 1867 és 1897 közötti három évtized második felében a kezdeti nehézségek fokozatosan enyhültek. A KSH szellemi potenciálja, létszáma bővült, a krajcáros gondok az állami költségvetés sorozatos kríziseinek lecsillapodtával megoldódtak, a sikerek (népszámlálások, külkereskedelmi statisztika stb.) növelték a statisztika tekintélyét, a KSH is bekerült abba a modernizációs hullámba, amely felfelé röpítette az ország gazdaságát.

A minden tekintetben javuló körülmények között a Hivatal lassan „kinőtte” az OST-t. Már nem vonalvezetésre, nem univerzális tekintélyekre volt szükség, hanem szakértők véleményére szakmai részletkérdésekben. Ez utóbbiakat a Hivatal egyre inkább az OST-n kívül kereste és találta meg. A Tanács munkája egyre formálisabb lett, már-már nem támasz volt, hanem felesleges nyűg. Az OST a kilencvenes években lassan elhalt. ([2] 3–4. old.)

A folyamat összefüggött azzal a felismeréssel, hogy az 1874-ben hozott első statisztikai törvény elavult. ([4] 713. old.) Új, modern jogszabályra volt szükség. Valószínűleg ez volt az a statisztikatörténeti pillanat, amikor sok más mellett az OST ügyét, jogi státusát, funkcióit, a KSH-hoz való viszonyát, kormányzati és társadalmi szerepkörét is újra kellett volna gondolni. Az akkori viszonyoknak valószínűleg a KSH mellé vagy alá rendelt, korlátozott kormányzati funkciókkal felruházott statisztikai tanács felelt volna meg, határozottabb koordinációs feladatokkal. Az akkori logika azonban az eseményeknek más irányt adott.

A cél, amely az 1897. évi statisztikai törvényben jogi kereteket is kapott, mai szóhasználattal: az egycsatornás statisztikai rendszer megteremtése volt. Az új törvény ennek megfelelően nem a statisztikai szolgálatról, hanem az m. kir. Központi Statisztikai Hivatalról szólt, a minisztériumokra nem vonatkozott. A statisztika ügye ily módon mintegy a KSH belügyévé vált, s a statisztika kormányzati felügyelete és ellenőrzése is csak a Hivatalra korlátozódott. Ilyen körülmények között az akkori felfogás egy statisztikai tanácsnak nem talált értelmes funkciót; azért sem, mert a Hivatal jogokkal és kötelezettségekkel járó kötelező adatgyűjtéseit az új törvény szerint évente a Parlamentnek kellett jóváhagynia.

Az 1897. évi statisztikai törvény életbe lépésével az Országos Statisztikai Tanács hivatalosan is megszűnt. Hiánya, az 1897. évi törvény következményeivel együtt Trianon után vált nyilvánvalóvá.

A MÁSODIK ORSZÁGOS STATISZTIKAI TANÁCS (1929–1952)

Az első világháború utáni években az 1897. évi statisztikai törvény maradt érvényben. Csakhamar kiderült, hogy a miniszteri felelősség elve, a minisztériumok nagy önállósága, a tradíciók ereje, tetézve az akkori súlyos helyzetben a kormányzati információigények sokaságával, az egycsatornás statisztikai rendszer vágyképét elsöpri. A statisztikai rendszer, mivel az érvényes törvény a minisztériumok statisztikai tevékenységét nem szabályozta, dezorganizálódott, hiányzott az az intézmény, az OST is, amely teret adott volna a kaotikussá váló viszonyok rendezésének, az értelmes koordinációnak.

A viszonyok rendezése az 1929. évi XIX. törvényre várt, amely újra az egész statisztikai szolgálatra vonatkozott. A törvény a közigazgatást a sta-

tisztika meghatározott céljai és érdekei szempontjából központi irányítás alá helyezte, a KSH-t a statisztikai szolgálat központi szervévé nyilvánította, és újra létrehozta az Országos Statisztikai Tanácsot, amely a törvény 2. §-ában említett szempontok érvényesülése érdekében „... a Statisztikai Hivatallal együttműködő szakértői testület.”¹

Az OST létrehozásának szükségességét a törvényelőkészítés során a jogrendszerből vezették le. A KSH megnövelt hatásköre korlátozza a miniszteri felelősséget, például a minisztériumi adatgyűjtések központi kontroll alá vonásával. A KSH a miniszteri felelősség körébe tartozó ügyekben természetesen nem hozhat döntést. A döntést a kormányfő hozza, aki ilyenkor kikéri egy tárcáktól független intézmény, az OST véleményét.

Az 1929. évi törvényről s benne az OST-ról a statisztikustársadalomban és a napi sajtóban is élénk vita alakult ki. Az OST jellegét illetően a törvény előkészítői két külföldi mintát mérlegeltek: a csehszlovák statisztikai tanácsnak száznál több tagja volt, s valóságos statisztikai parlamentet alkotott; az olasz statisztikai tanács viszont 11 tagjával statisztikai kabinetként működött. Az 1929. évi magyar megoldás középút volt a két szélsőség között, kezdetben 38 tagja volt, a taglétszám később 48-ra bővült. A vita nem a létszámról, hanem arról folyt, hogy ki legyen, lehessen az OST elnöke. A törvénytervezet bírálói azt akarták elérni, hogy a törvény zárja ki azt a lehetőséget, hogy az OST élére a KSH elnöke kerülhessen. Nem kétséges, a látszólag ügyrendjellegű ellentétek háttérében a KSH és az OST közötti viszony kérdése és a bírálóknak ama törekvése állt, hogy a KSH ne gyűrhesse maga alá a statisztikai tanácsot, az OST legyen független a Hivataltól. ([4] 717—718. old.)

Szakkérdésekben a KSH az OST megalakulása előtt is kikérte a különböző szakértők véleményét. Egy korabeli értékelés szerint a szakértői megbeszélések azonban nem voltak alkalmasak arra, hogy „... az elméleti és gyakorlati élet szakférfiainak az érdekelt körök által egyre jobban sürgetett s a Hivatal által is elismert termékenyítő befolyását a statisztikai szolgálat egész menetére, állandóan biztosítsák.” ([3] 797. old.) E szavak mögött kivillannak a KSH-val szembeni elégedetlenség jelei is. A „termékenyítő befolyás” igénye mögött a statisztikai szolgálaton kívüli szakemberek azon — máig is létező s kimondhatjuk: helyes — felfogása húzódik meg, hogy a statisztika sokkal fontosabb dolog, mintsem hogy azt csupán a statisztikai hivatalra lehetne bízni.

A törvény végül — a lengyel, csehszlovák és olasz példával szemben, ahol a statisztikai tanács élén a hivatal elnökei álltak — a két állás összeférhetőségét mondta ki, vagyis nem írta elő, de nem is zárta ki azt a lehetőséget, hogy a KSH vezetője foglalja el az OST elnöki székét. Csupán az az előírás került a törvénybe, hogy olyan esetekben, amikor a Tanács a KSH és a minisztériumok közötti esetleges hatásköri konfliktusokat vitatja meg, az ülésen nem elnökölhet a Hivatal vezetője. ([3] 798. old.)

A gyakorlatban az OST élén fennállásának teljes időszaka alatt a KSH-n kívüli szakember állott, a Hivatal elnöke a Tanács másodelnökeként (és hivatalból ügyvezetőként) funkcionált. Az „elméleti és gyakorlati élet szakférfiai” és a KSH között tehát bölcs kompromisszum született, melyből mindkét fél, de főként a statisztika ügye profitált (erre később még visszatérünk).

¹ 2. §. Valamennyi állami és önkormányzati hatóság és hivatal, valamint törvény által alkotott testület és intézet által közvetlenül és közvetve végzett s nem belső igazgatási célú vagy nem helyi jelentőségű statisztikai tevékenység a szakszerűség, egyöntetűség és gazdaságosság, valamint a tudományos és gyakorlati szempontok összhangzatos érvényesülésének biztosítása érdekében központi irányítás és felügyelet alatt áll.

A Tanácsot a lehetséges funkciók mindegyikével felruházták:

- tanácsok, vélemények, állásfoglalások kialakítása a statisztikai szolgálat fontos elméleti és gyakorlati kérdéseiben;
- koordináció az együttműködő tárcák között;
- szakmai (jóval kevésbé társadalmi) kontroll a szolgálat fölött;
- fontos kérdésekben, véleménykülönbségek esetén állásfoglalás a KSH felügyeletét el látó kormányfő számára.

Az OST összetétele a szakmai (tudományos) jellegű kontroll igényét, fontosságát és erősségét fejezte ki. Induláskor a Tanács összetétele:

elnök, másodelnök (államfői kinevezéssel)	2 fő
a minisztériumok, a miniszterelnökség képviselői (delegálással)	9 fő
a statisztikai hivatal(ok) ² képviselői (delegálással)	2 fő
személy szerint kinevezettek (kormányfői kinevezéssel).....	25 fő

Számunkra most a személy szerint kinevezett független szakértők lehetnek fontosak. Induláskor közülük 13-an képviselték a tudományos életet (egyetemi tanárok), jelentősebb csoport volt még a nyugalmazott köztisztviselőké (miniszterek, államtitkárok), a többiek egy-egy intézmény vezetői közül kerültek ki (például: a Magyar Nemzeti Bank alelnöke, a Mezőgazdasági valamint a Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, a Magyar Államvasutak, illetve az Országos Társadalombiztosítási Intézet vezérigazgatója), végül egy-egy képviselő, középiskolai igazgató stb. is volt a tagok között. A minisztériumokat ritkábban államtitkár vagy helyettes államtitkár, legtöbbször más, magasrangú tisztviselő képviselte. A tudomány képviselőinek többsége a statisztikával és a közigazgatás kérdéseivel foglalkozott, egy-egy fő képviselte a földrajztudományt és a matematikát, ketten az orvostudományt.

Az OST állásfoglalásait teljes ülésen hozta meg. Munkaszervei voltak az intézőbizottság, a szakbizottságok és az ügyvezetés (maga a KSH).

Az intézőbizottságot a Tanács elnöke és másodelnöke, a KSH képviselője és a Tanács tagjai közül a kormányfő által kinevezett 5 tag alkotta. Az intézőbizottság a Kormány elé kerülő, döntést igénylő kérdéseket tárgyalta meg (például a munkaterven felüli adatgyűjtéseket), valamint a KSH és a tárcák közötti véleményeltérések esetén foglalt állást.

Két szakbizottság felállítása volt kötelező: tudományos és városi (statisztikai) szakbizottságé. Ezeken kívül még gazdaságstatisztikai, demográfiai és szociális (egészségügyi és szociális statisztika) szakbizottság alakult.

A megalakulást követő első négy évben az OST teljes ülését hét alkalommal hívták össze. Jellemző napirendek: a Kormány elé terjesztendő éves adatgyűjtési terv, a népszámlálási törvény tervezete, a statisztikai évkönyv tervezete, az OST ügyrendje, szakbizottságok alakítása stb.

A bizottságok közül a tudományos (mai szóhasználatnál inkább módszertani és fejlesztési) szakbizottság volt a legaktívabb. Az első négy évben 14 alkalommal tartott ülést. Olyan személyiségek voltak a tagjai, mint *Laky Dezső, Fellner Frigyes, Thirring Gusztáv, Heller Farkas, Illyefalvi Lajos, Kenéz Béla, Magyary Zoltán* és mások. Néhány tárgyalt téma példa gyanánt:

- a kulturális és oktatási statisztika terjedelmének csökkentése (csökkenő költségvetési támogatás),
- a nemzetközi vándorlás statisztikája,

² A Központi Statisztikai Hivatal és a Fővárosi Statisztikai Hivatal képviselője (a KSH-t az elnök, a Fővárosi Hivatal az igazgató képviselte).

- a államigazgatási (hivatali) statisztika,
- pénz előteremtése a földbirtok-statisztikához,
- az iparstatisztika terjedelme és periodicitása.

A szakmai bizottságok leggyakrabban az adatgyűjtéseket vitatták meg kérdőív- és rovatmélységig is. A szakbizottsági viták gyakran az elmélet embereinek maximalizmusa és a KSH szakértőinek költségvetési korlátokat is érzékelő pragmatizmusa miatt alakultak ki. A mai statisztikus számára mindenestre legalábbis feltűnő, hogy országos hírű tudósok, vezető szaktekin-télyek foglaltak állást olyan részletkérdésekben is, amelyek ma legtöbbször a KSH osztályainak és főosztályainak szintjén dőlnek el.

Az 1929. évi statisztikai törvény a KSH és az OST között jól összehangolt mellérendeltségi viszonyt hozott létre, amikor a Tanácsot a Hivatallal együttműködő szakértői testületként definiálta. Egyik intézményt sem emelte a másik fölé, s mintegy a jövőre bízta a viszonyukat. A gyakorlatban azután a Tanács határozta meg a statisztikai szolgálat prioritásait, döntött fontos és kevésbé fontos módszertani kérdésekben, a KSH pedig végrehajtotta, megvalósította a rendszerint helyesnek bizonyuló állásfoglalásokat. A gyakorlat által kialakított s a KSH által is elfogadott együttműködés hasznosnak bizonyult mind a Hivatal, mind a hivatalos statisztika fejlődése szempontjából. Az OST nem tudott ugyan minden előremutató elképzelést megvalósítani, nem mindig bizonyult elég erősnek a kormányzattal szemben, egészében azonban a fejlődés és a statisztikai autonómia fórumaként tevékenykedett.

A második világháború utáni első években a statisztikai szolgálat az 1929. évi törvény alapján működött, fenntartva az OST intézményét is. A negyvenes évek végén bekövetkezett politikai fordulat nyomán azonban a Tanács gyakorlatilag megszűnt létezni, és az 1952. évi statisztikai törvény betűje és szellemisége a nagy múltú intézményt de jure is eltörölte.

A STATISZTIKAI KOORDINÁCIÓS BIZOTTSÁG (1974–1991)

Az 1952. évi statisztikai törvény a Központi Statisztikai Hivatalt a Minisztertanács felügyelete alá helyezte, s ugyancsak a Kormányt hatalmazta fel a kötelező statisztikai adatgyűjtések elrendelésével. A centralizáltnak szánt adatgyűjtési rendszer azonban a törvény előírásaival szemben rövidesen teljesen decentralizálódott, a KSH mellett a minisztériumok és az országos hatáskörű államigazgatási szervek is adatgyűjtés-elrendelési joghoz jutottak. Az így létrejött újabb dezintegrálódási hullámot az 1973. évi statisztikai törvény részben azzal ellensúlyozta, hogy a KSH-t felhatalmazta a módszertan, a fogalmak, az osztályozások, a számjelek egységesítésével, részben pedig azzal, hogy előírta a sok intézményben folyó adatgyűjtéseknek és a statisztika egész rendszerének a koordinációját. A törvény végrehajtási kormányrendelete ennek érdekében létrehozta a Statisztikai Koordinációs Bizottságot (SKB).

Az SKB a KSH „alatt” helyezkedett el. Elnöki posztját a KSH elnöke töltötte be, állásfoglalásai akkor léptek érvénybe, amikor azokat a Hivatal elnöke megerősítette, jóváhagyta. Tagjait a minisztériumok és egyes országos hatáskörű szervek (Tervhivatal, Árhivatal stb.) delegálták, rajtuk kívül, állandó meghívottként, csak a szövetségi érdekképviseletek vettek részt a Bizottság munkájában.

Az SKB teljes ülésein „irányelveket” és „elvi állásfoglalásokat” alakított ki túlnyomórészt a KSH előterjesztései alapján, az aprómunka, az előkészítés,

a részletekkel való foglalkozás az ügyrend szerint — az igények alapján, bármikor alakítható — munkabizottságokban folyt. Kiindulásként

- koordinációs,
- tájékoztatási,
- nyilvántartási (dokumentációs),
- fogalmi

kérdésekkel foglalkozó munkabizottság alakult. Később (1979-ben) a nyilvántartási és a tájékoztatási munkabizottságot megszüntették, és egy új, adat-tárolási és nyilvántartási bizottságot hoztak létre.

Az SKB-t korlátozott hatáskörű statisztikai tanácsként foghatjuk föl: a KSH elnökének tanácsadó-véleményező szerveként működött, irányelvi és állásfoglalásai azonban — elnöki megerősítéssel, államtitkári rendelkezésként — a statisztikai szolgálat KSH-n kívüli szerveire, a tárcákra is érvényesek voltak; funkciói a koordinációra terjedtek ki, a koordinációt szélesen értelmezve (tartalom, módszertan, statisztikai szabványok, adatgyűjtési gyakorlat stb.).

Az SKB nem valósított meg társadalmi kontrollt a KSH felett, sőt az adatszolgáltatók érdekeit legtöbbször a Hivatal képviselte a minisztériumokkal szemben; általánosságban ugyanez volt jellemző a szakma, a statisztikatudomány érdekei és követelményei szempontjából is. A Bizottságnak nem voltak közvetlen kormányzati funkciói sem.

Az SKB működésének két jól elhatárolható szakaszát különböztethetjük meg. Az első az alakulástól, 1974-től 1980-ig terjedő időszak. Ebben az időben a Bizottság évenként 3-4 teljes ülést tartott, s megtárgyalt, véleményezett szinte minden, a statisztikai szolgálat működése és tartalma szempontjából lényeges kérdést. Néhány jellegzetes témakör:

- jogszabályok előkészítése (a számítógépes feldolgozás, a statisztikával kapcsolatos kormányhatározatok, kormányrendeletek és módosításaik);
- módszertan (a mérlegrendszer módosítása, a környezeti statisztika rendszere, a munkaügyi statisztika reformja stb.);
- új osztályozási rendszerek, lényeges módosításaik (Mezőgazdasági és Erdészeti Termékek Jegyzéke, Szolgáltatási Tevékenységek Jegyzéke, Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere, Építményjegyzék stb.);
- adatgyűjtések (a KSH és a tárcák adatgyűjtési tervei, az elrendelési szám nélküli és az önkéntes adatgyűjtések stb.);
- statisztikai tájékoztatás (a KSH tájékoztatási tervei, a tájékoztatási tervek összehangolása stb.);
- a statisztikai törvény értelmezése határesetekben;
- egyéb (a statisztikai adatok megbízhatósága, statisztikus szakközgazdászok képzés, az új mértékegységrendszerre való áttérés stb.).

Ezt az időszakot a KSH és a tárcák közötti, a plenáris üléseken folyó élénk, nem ritkán éles viták, érdekütközések jellemezték, melyek a legtöbbször előre vitték az ügyeket. Kialakult azonban annak az esélye is, hogy az SKB veszi „kezébe” a Hivatal irányítását, nem szakmai fölénye és függetlensége, hanem pusztán tömege alapján. A Bizottság maga is érdekek által tagolt intézmény volt, s ezért a KSH „fölé” emelkedése a hetvenes-nyolcvanas években szerencsétlen fejlemény lett volna. Ennek felismerése — kapcsolódva a hivatalvezetési koncepció az időbeni változásához — vezetett az SKB történetének második szakaszához. Az 1980-as évek elejétől kezdve a Bizottság teljes üléseit rendszerint évente egyszer hívták össze, ezeken a KSH bemutatta a következő évre tervezett adatgyűjtési rendszerét, s a statisztika néhány időszerű kérdéséről tájékoztatta az SKB-t (állásfoglalását ritkán igé-

nyelte). A Bizottság keretei között a viták elcsitultak, és a koordináció áttolódott a KSH főosztályai munkakapcsolatainak a szintjére és a Hivatalon belüli döntéselőkészítés fórumaira.

Elmondhatjuk, hogy az 1965-től körülbelül az 1980-as évek közepéig terjedő időszak a hivatalos statisztika második világháború utáni történetének legtermékenyebb periódusa volt. A statisztika nemzetközi áramlataiba kapcsolódva ekkor alakult ki, illetve korszerűsödött Magyarországon számos szakstatisztika, modernizálódott a mérlegrendszer, kezdődött meg és ment végbe a különböző statisztikai ágak integrálódása, alakultak ki és váltak integráló elemekké a statisztikai szabványok (fogalmak, definíciók, osztályozások, számjelek stb.), s nyugati és keleti kapcsolódásra egyaránt alkalmas, tartalmilag összehangolt rendszer lett a magyar statisztika. Nem volt sikeres viszont a KSH és a tárcák adatgyűjtési rendszereinek koordinációja, nem sikerült teljesen kiküszöbölni a párhuzamosságokat, az adatszolgáltatókat feleslegesen terhelő legális és nem legális adatgyűjtéseket. Az adatgyűjtés-elrendelés törvény által legalizált teljes decentralizációja mellett erre nem is lehetett reális esély.

Az SKB ezen időszak sikereinek és kudarcainak egyaránt részese volt. A KSH jól használta ki a SKB fórumait, nem utolsósorban a munkabizottságokat, s a Bizottságban képviselt intézmények a Hivatal konstruktív törekvéseit addig támogatták rendszerint, amíg azok nem kerestették vélt vagy valós érdekeiket. A magyar statisztika akkori korszerűsítése mindenesetre eredményesebben valósult meg az SKB-val, mint nélküle.

A Statisztikai Koordinációs Bizottság 1991. december 10-én tartotta utolsó ülését; ezen jelentették be, hogy a kidolgozás alatt álló új statisztikai törvény tervezetének szellemében a Kormány jogszabályt alkotott az Országos Statisztikai Tanács megalakulásáról, s ezzel az SKB működésének jogalapja megszűnt.

A HARMADIK ORSZÁGOS STATISZTIKAI TANÁCS (1992—)

Az új Országos Statisztikai Tanácsnak egyelőre ügyrendje és tagsága van, történetét napjainkban kezdi írni. Státuszának megítélése eddig csupán az első ülésen elfogadott ügyrend alapján lehetséges. Eszerint:

— az OST a Központi Statisztikai Hivatal elnökének szakmai tanácsadó-véleményező szerve;

— a Tanács elősegíti a hivatalos statisztikai szolgálat működését, összehangolását, és érvényre juttatja az ezzel összefüggő társadalmi érdekeket; véleményezi az éves országos statisztikai adatgyűjtési programot;

— tagjai a statisztikai szolgálathoz tartozó intézmények (minisztériumok, kormányközvetlen országos hatáskörű szervek, az MNB és a KSH), valamint különböző érdekképviseltek és a társadalombiztosítás delegálják; a tudományos élet képviselőit a KSH elnöke kéri fel, és az OST-tagság az így delegált, illetve felkért szakemberek miniszterelnök általi megbízásával jön létre;

— az OST elnökét a tagok titkos szavazással választják, a választott személyt az elnöki teendők ellátásával a miniszterelnök bízza meg; az elnököt a tagok visszahívhatják, illetve a megbízást a miniszterelnök a KSH elnökének javaslatára visszavonhatja; az OST ügyrendjének logikája kizárja, hogy az OST élére a KSH elnöke kerüljön;

— teljes ülésein az OST a benyújtott előterjesztésekről állásfoglalást alakít ki, az állásfoglalást a Hivatal elnöke erősíti meg és statisztikai közlemény formájában teszi közzé (az állásfoglalásnak ilyen értelemben döntéselőkészítő funkciója van);

— az OST állandó jelleggel szakbizottságokat, egy-egy kérdés megvizsgálására munkabizottságokat hozhat létre;

— az ügyviteli teendőket a KSH szervezetéhez tartozó, a Hivatal elnöke által kinevezett titkár látja el.

Az OST-nek az ügyrend szerint 37 tagja van (egy híján annyi, mint a második OST-nek volt 1930-ban). Az általuk képviselt intézményi összetétel azonban ma egészen más:

minisztériumok, országos hatáskörű szervek	20
Magyar Nemzeti Bank	1
Központi Statisztikai Hivatal	1
munkavállalói érdekképviselések	3
munkaadói érdekképviselések	3
települési önkormányzatok érdekképviselői	3
Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság	1
tudomány (egyetemek, kutatóintézetek)	5

Az ügyrend szerint a KSH elnöke és elnökhelyettesei az OST ülésein szavazati jog nélkül, állandó meghívottként vesznek részt; a Hivatalnak a Tanácsban tehát egy szavazata van (a KSH által delegált egyetlen tagé).

A korábbi statisztikai tanácsokkal szemben az új OST nem a KSH elnöke fölé vagy mellé, hanem alá van rendelve. Nincsenek kinevezések, a delegált, meghívott szakembereket a miniszterelnöki megbízás csupán megerősíti tisztességükben; ugyanez áll a választott elnökre. Az új statisztikai tanácsban erős a társadalmi képviselő, kifejezve az érdekek különbözőségét. A közigazgatás fejlődésével összhangban a kormányzati szervek képviselője szintén erős (eny nyiben van némi hasonlóság az SKB-vel), a tudományos életet viszont szám szerint kevesebben képviselik, mint 1930-ban. Ez talán összhangban van a gyakorló statisztikusok jelenlegi kedvezőbb elméleti fölkészültségével.

Az új OST a statisztikai tanácsoknak a bevezetőben említett valamennyi funkciójával föl van ruházva. Közvetlen kormányzati funkciója az, hogy a Kormány számára véleményezi — az új statisztikai törvény tervezete szerint — az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programot.

*

A hivatalos statisztikai szolgálatban Magyarországon a statisztikai tanácsok és bizottságok minden válfaja előfordult: a Kormány tanácsadójaként működő (1867—1897), a KSH mellé rendelt (1929—1952) és a KSH elnökének tanácsadójaként (SKB, 1973—1991; OST, 1992—) létrehozott testületek egyaránt. A hivatalos statisztika története arra int, hogy a korlátozott hatókörű testületek léte is hasznosabb, mint a hiánya; abban a két periódusban (1897—1929; 1952—1973), amikor statisztikai tanácsok és bizottságok nem működtek, létrejöttek, erősödtek a koordináció hiányára utaló tendenciák.

További tanulság, hogy a tanácsok munkájában nélkülözhetetlenek, de nem elégségesek a kormányzat belüli koordinációs funkciók. Míg korábban a szakmai-tudományos, manapság a társadalmi kontroll szükségessége került előtérbe.

Az új OST jogállásának és összetételének megítéléséhez két további fontos szempont esik latba. Az egyik a jogrendszer fejlődése. A statisztikai törvény ugyanis megszűnik adatgyűjtést szabályozó egyetlen törvény lenni. Kötelező adatszolgáltatást más törvények, például a számviteli törvény, a jegybanki törvény, az adótörvények stb. is előírhatnak. A statisztikai tanácsban tehát nem csupán a statisztikai törvény alapján folyó információáramlásokat, hanem egyre inkább a statisztikai, illetve más törvények által szabályozott adatgyűjtések tartalmát, mutatószámrendszerét, időzítését stb. kell összehangolni. Ezért a statisztikai tanácsban nélkülözhetetlenek azok az intézmé-

nyek (például a Magyar Nemzeti Bank, az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság stb.), amelyek ezekért az információ-rendszerekért felelősek.

A másik, egyre erősödő folyamat: a statisztika nemzetközivé válása, a nemzeti statisztikák integrálódása. A nemzeti statisztikai hivatalok kötődése saját kormányukhoz — módszertani, tartalmi szempontból — lazul, egyre erősebben kapcsolódnak a nemzetközi statisztikai intézményekhez, miközben a hazai közvélemény, a társadalom különböző intézményei természetes módon fejezik ki a statisztikáról alkotott véleményüket. Időnként az érdekek is statisztikai gúnyát öltve csapnak össze. Ebben a bonyolult helyzetben a Központi Statisztikai Hivatal felelősségének csökkentése vagy korlátozása, a felelősség megosztása egy kormányhivatal és egy társadalmi testület között kormányzati szempontból nem látszana szerencsésnek. A Hivatal számára viszont hasznos, ha dilemmáiról kikérheti egy erős és tekintélyes testület véleményét, mely nem tudja, és nem is akarja a Hivatal olykor nyomasztó felelősségét magára vállalni.

TÁRGYSZÓ: Statisztikai tevékenység.

IRODALOM

[1] *Bokor Gusztáv*: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Országos m. kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1896. 247 old.

[2] A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal munkássága (1871–1911). Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 36. köt. Magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1911. 616 old.

[3] *Dr. Dobrovits Sándor*: A hivatalos statisztikai szolgálat új rendje. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1929. évi 7. sz. 792–799. old.

[4] *Végyvári Jenő*: A magyar statisztikai szolgálat jogi szabályozásának története. *Statisztikai Szemle*. 1992. évi 8–9. sz. 710–724. old.

РЕЗЮМЕ

Правительственным постановлением 163/1991 (20. XII.) восстановлен Общегосударственный статистический совет в качестве совещательного органа председателя Центрального статистического управления. Настоящий Совет, в состав которого входят представители официальной статистики, местных самоуправлений, работодателей и работников, а также научной общественности располагает давним прошлым. Его функционирование, — с более или менее продолжительными перерывами — тесно связано с официальной статистикой.

Автор излагает историю деятельности и организационного развития Общегосударственного статистического совета.

SUMMARY

Government Decree 163/1991. (XII. 20.) re-established the National Statistical Council, advisory body to the President of the Central Statistical Office. The Council, in which representatives of official statistics, municipalities, employers and employees, as well as of science are active, has a long past. Its activity is intertwined, with longer or shorter interruptions, with the work of official statistics.

The study deals with the history of the activity and organization of the National Statistical Council.

A DEVIANCIA STATISZTIKAI VIZSGÁLATÁNAK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE*

DR. MILTÉNYI KÁROLY

Figyelembe véve, hogy a dolgozat a társadalmi normáktól való eltérés különböző megnyilvánulásával foglalkozó magyar statisztikák történetének elmúlt 100—120 évével foglalkozik, a deviancia kifejezés bizonyos értelemben anakronisztikus. Ugyanis a „deviancia” fogalma és megnevezése a társadalomtudományok, ezen belül különösen a szociológia fejlődése nyomán, csak a XX. század közepére alakult ki, s Magyarországon a legutóbbi 25 évben vált használatossá a „társadalmi beilleszkedési zavarok” megnevezésével.

A magyar statisztikai szolgálat kialakulása során és a XIX. század második felében az ehhez hasonló témakört — ami ugyan nem egyezett meg teljesen a maival — inkább a morálstatisztika elnevezéssel illették. Ennek részben technikai, részben társadalomlélektani háttere volt. A technikai háttérrel elsősorban az adta, hogy Európában, csaknem mindenütt, a statisztika ágazatai közül elsőként a születések, halálozások és házasságkötések anyakönyvezésén alapuló népmozgalmi statisztika fejlődött ki. Közismert, hogy az anyakönyvezést Magyarországon 1894-ig, az állami anyakönyvezésről szóló törvény hatályba lépéséig az egyházak végezték. Így némiképpen érthető, hogy miért került a morálstatisztika témakörébe a házasságon kívüli, akkori szóhasználatnál élve törvénytelen születések témája. Ezzel már többek között *Konek Sándor* is foglalkozott 1879-ben.¹ Az általa közölt 1867 és 1877 közötti adatok szerint Magyarországon a születések 7 százaléka volt házasságon kívüli, ezen belül kiemelkedően magas volt a budapesti arány (31%), valamint egyes nagyvárosok (Temesvár, Nagyvárad, Arad, Pozsony stb.) arányai. Valamivel később részletesebben foglalkozik a témával *Láng Lajos* és *Jekelfalussy József* Magyarország népességi statisztikája c. kötete,² mely részletes nemzetközi összehasonlítást is közöl az 1868 és 1880 közötti évekről. Ezek szerint Magyarországon a törvénytelen születések aránya 7,2 százalék, ami közepes helyet jelent Európában; a dél-európai országok, valamint Hollandia, Belgium és Oroszország arányainál magasabb, ugyanakkor Észak- és Nyugat-Európa országainál, melyek közül a német nyelvterületen eléri a 10—15 százalékot is, lényegesen alacsonyabb. A kötet részletes és hosszú időtartamra (az 1865—1882. évekre) szóló összehasonlítást közöl Ausztriára és Magyarországra vo-

* A Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztályának XXIX. Vándorülésén (1992. szeptember 24—26.) elhangzott előadás bővített változata.

¹ *Konek Sándor*: Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedési mozgalmak. Értekezések a társadalmi tudományok köréből. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1880. 3—49. old.

² *Láng Lajos*—*Jekelfalussy József*: Magyarország népességi statisztikája. Budapest. 1882. 491 old.

natkozóan, ahol az osztrák adatok körülbelül kétszeresei (14—15%) a magyarnak (7—8%), és jelzi a nagyvárosok, elsősorban Budapest kiugróan magas arányát.

A nyugat-európai országokkal kapcsolatos összehasonlításnál azonban meg kell jegyezni, hogy a megoszlási viszonyszámok alkalmazása némileg meg tévesztő. Amint erre *Ájus Ferenc* és *Henyei István* 1992-ben megjelent tanulmánya³ rámutatott, a magyar nupcialitás lényegesen magasabb volt, mint az európai országoké. A nem házas nők aránya a századforduló idején a 25—29 éves korcsoportban csak 15 százalék volt, szemben a nyugat- és észak-európai 30—50 százalékkal, és lényegesen alacsonyabb volt a véglegesen, illetve 40—49 évesen, (azaz a szülőképes kor végső határán levő) hajadon nők aránya; 4 százalék a 10—20 százalékos nyugat-európai arányokkal szemben. Ezért az a feltételezés, hogy a házasságon kívüli születések arányában a jelzett különbségek erkölcsi vagy vallási okokra lettek volna visszavezethetők, nem látszik indokoltnak; a nupcialitást figyelembe véve, azaz a családi állapot szerinti korspecifikus arányszámok alapján a különbségek nagyrészt el tűnnek, sőt esetleg megfordulnak.

Ugyanakkor az idézett tanulmány közöl egy rendkívül érdekes táblát a törvénytelen születéseknek az anya foglalkozása szerinti arányáról. Ebben feltűnő a házi cselédek 87 százalékos aránya (1900-ban), ami kiemelésre méltó társadalmi jelenség, melyre a későbbiekben visszatérek.

A házasságon kívüli, illetve törvénytelen születések megítélése természetesen az elmúlt 100 év során mind morális, mind jogi szempontból lényeges változásokon esett át. Ennek egyik jelentős mozzanata volt az állami anyakönyvezés 1894. évi megindítása, majd a házassági és a családjog fejlődése, amely végül is 1945-ben teljes egyenjogúságot biztosított a házasságon kívül születettek számára. Ezt bizonyos időbeli késéssel fokozatosan követte e születések társadalmi elfogadottsága is. Bizonyára ez irányban hatottak az Észak- és Nyugat-Európában, a legutóbbi évtizedekben e téren bekövetkezett magatartás-változások is.

Ugyancsak az 1894. évben megindított állami anyakönyvezés, ezen belül (a halotti bizonyítványok rendszeresítése) tette lehetővé egy másik, és mind ez ideig aktuális és rendkívül nehéz hazai társadalmi jelenség, az öngyilkosság vizsgálatát. Ezzel a két világháború között (visszatekintve a XIX. század végétől eltelt időszakra is) többek között *Szél Tivadar* foglalkozott nagy alaposággal. Szél egy 1928. évi tanulmányában⁴ a századfordulóig visszatekintve leszögezi, hogy Magyarország öngyilkossági arányszáma mindig is nagyobb volt, mint az európai átlag. Már 1901-ben is csak Németország (százezer főre 22) és mai szemmel nézve kissé feltűnő módon Svájc (23) arányszámai múlták felül a magyarországit (19). Az 1920-as év végén azonban Ausztriával együtt már az elsők között voltunk (30), és a Szél által közölt adatok szerint ezt csak Csehszlovákia közelítette meg (28). Igen nagy volt akkor még a különbség a városi és a falusi arányszámok között (55, illetve 25), és különösen kiemelkedő volt a budapesti arányszám.

Szél mutat rá először a demográfiai struktúrára, ezen belül a férfiak és a nők azóta is többé-kevésbé jellemző (kétharmad—egyharmad) arányára. Rendkívül érdekes az életkor szerinti elemzése. Ez a maihoz hasonlóan egyértel-

³ *Ájus Ferenc—Henyey István: Orozva csinált kölkök. (A házasságon kívüli születések története Magyarországon 1880—1910.) KSH Népeştudományi Kutató Intézet Történeti demográfiai füzetek. 10. sz. Budapest. 1992. 61—116. old.*

⁴ *Szél Tivadar: Az öngyilkosok demográfiája. Magyar Statisztikai Szemle. 1928. évi 7. sz. 715—734. old.; 8. sz. 847—868. old.*

műen jelzi a gyakoriságnak az életkorral párhuzamos növekedését és a legidősebbeknél jelentkező maximumot. Azzal a különbséggel azonban, hogy megfigyelhető egy határozott fiataalkori (20—24 éves) kiugrás is, amit egyébként Szél az akkori gazdasági helyzettel, illetve mai terminológiát használva, a fiatalok pályakezdési nehézségeivel hoz összefüggésbe. Megjegyzem egyébként, hogy nálunk újabban az aktív kor vége felé jelentkezik egy kisebb csúcs mind a férfiaknál, mind a nőknél, ami feltehetően a munkahelyi feszültségekkel és konfliktusokkal van összefüggésben.

Szél rámutat a családi állapot hatására is. Tekintettel ennek összefüggéseire az életkorral, a különféle családi állapotú egyének korszpecifikus adatait (5, illetve 10 éves korcsoportonként) vizsgálja. Ezek egyértelműen jelzik azt a máig is érvényes törvényszerűséget, mely szerint minden korcsoportban a házások öngyilkossági gyakorisága a legalacsonyabb és az elváltaké a legmagasabb. Ezek között a végletek között helyezkedik el a másik két kategória (hajadon és nőtlen, illetve özvegy), mégpedig úgy, hogy inkább az előbbi kategória mutatkozik magasabbnak (különösen a nőknél), mint az özvegy.

Fentiekkel kapcsolatban többféle magyarázat lehetséges, és látott is napvilágot a statisztikai irodalomban. Egyfelől valószínűleg helyesen kiemelik a család összetartó, megtartó erejét és védőhatását a külvilág és a makrotársadalom bajaival és válságaival szemben. Ez azonban még nem magyarázza az elváltak állandó és jelentős többletét a nőtlen és hajadon, illetve özvegy réteggel szemben. Lehet, hogy ugyanaz az alkalmazkodási készség hiánya nyilvánul meg a családon, házasságon belül és azon kívül, és ez magyarázza az elváltak magas arányait, az öngyilkosságnál és más, többnyire konfliktushelyzeteket jelző devianciáknál is.

Némileg furcsa — legalábbis a mai statisztikus számára —, hogy ebben a tanulmányában Szél, aki egyébként kitűnően ismerte a statisztikai módszertant, nem alkalmazott standardizálást a családi állapot tisztított hatásának vizsgálatához.

Szél Tivadar 1928. évi tanulmánya mutat rá arra is — amit egyébként más tanulmányok is jeleznek —, hogy a magyar etnikum öngyilkossági gyakorisága az első világháború előtti Magyarország területén lényegesen nagyobb volt, mint a nemzetiségieké. Ezt jelzi az az idősor is, amelyet a XIX. század végétől 1918-ig a régi nagy Magyarország területére, 1919-től pedig az új területre vonatkozóan közöl. Jellemző például, hogy 1918-ban a régi területen 2356 öngyilkosság (százezer főre 13), 1919-ben a trianoni területen — ahol a lakosságnak kevesebb mint fele maradt — 1952 ez a szám, és az arányszám így 24-re emelkedik.

Szél 1937-ben egy külön tanulmányban foglalkozott a gazdasági válság és öngyilkosság összefüggéseivel.⁵ Ebben korrelációs számítással is illusztrálja az öngyilkosok és a munkanélküliek aránya közötti szoros összefüggést az 1929 és 1934 közötti időszakban. Megjegyzendő, hogy e tanulmánya szerint az 1930-as évek közepén már csak Ausztria arányszáma (44) haladta meg a magyarországit (32), valamint Csehszlovákia (31) és Németország (29) közelítette meg, bár a svájci arányszám is még mindig magas (27) volt.

Természetesen más szerzők is foglalkoztak az öngyilkosok témakörével a két világháború között, így megemlíthető *Mozolovszky Sándor*,⁶ valamint *Ko-*

⁵ Szél Tivadar: Öngyilkosság és gazdasági válság. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1937. évi 12. sz. 1039—1055. old. (Reprint formában lásd e számunk 52—68. oldalán.)

⁶ *Mozolovszky Sándor*: Az öngyilkosok statisztikájának első tíz éve. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1940. évi 2. sz. 95—101. old.

vács Norbert tanulmánya.⁷ Mindkettőjük tanulmánya felvet bizonyos problémákat, mivel ők az ún. öngyilkossági esetekkel foglalkoznak mint statisztikai egységgel, mely, tekintettel az időközben beindított öngyilkossági kísérleteket megfigyelő statisztikára, magában foglalja mind az öngyilkossági kísérleteket, mind a halálos végű öngyilkosságokat. Mivel azonban a kétféle eset-típus demográfiai, társadalmi és lélektani háttere, a motívumok jellege és súlyossága merőben különböző, az egybekapcsolás és az együttes elemzés nem túl szerencsés. Talán ez járult hozzá a házi cselédek kétségkívül kritikus helyzetének esetenkénti eltúlzásához. Amint ezt ugyanis Szél is jelezte 1937. évi tanulmányában, az öngyilkossági kísérletek aránya különösen magas volt (az összes öngyilkossági esetnek közel 78 százaléka) a házi cselédeknel, elsősorban az ún. szerelmi bánat okozta öngyilkossági kategóriában, ami feltehetően többnyire az adott háztartáson belüli teherbe esést, majd utóbb a teherbe esett cselédlány cserbenhagyását jelentette. Itt szeretném azonban jelezni, hogy a házi cselédek halállal végződött öngyilkosságainak aránya is kiugróan magas volt, főként ha ezt a megfelelő női korcsoporthoz viszonyítjuk, akkor ennek többszöröse. Tehát társadalmilag és lélektanilag rendkívül problematikus helyzetük ezen halálos végű esetek fényében is kétségtelen. (Például a 15—19 éves öngyilkosok arányszáma az 1920-as évek közepén százezer keresőre 26 volt, a házi cselédeknel 100.) *Kosztolányi Dezső* Édes Anna című regényében — feltehetően az ide vonatkozó statisztikai adatok ismerete nélkül — nagy érzékenységgel figyelt fel e réteg kiszolgáltatottságára és a rajta keresztül ábrázolható társadalmi problémára.

Végül röviden szólni kell a legutóbbi 50 év történetéről. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy eltekintve néhány szórványos adatközléstől, az 1945 és 1948 közötti időszakban, a második világháború után nyilvánosságra hozott öngyilkossági adatok statisztikai elemzésére csak az 1960-as években került sor, mindenekelőtt *Cseh-Szombathy László* munkássága alapján.

Az adatok (az 1950-es évek végéig titkosak) azt mutatják, hogy az 1944—1945. évi kiugróan magas értékek után az 1950-es években az öngyilkossági arány Magyarországon meglepően alacsony volt (százezer lakosra 20—25 között mozgott, szemben az 1930-as évek 30-at meghaladó értékeivel és különösen az 1931—1932-ben jelentkező 35-ös csúccsal). Természetesen felvetődik a kérdés, valóságosak voltak-e ezek az adatok. Figyelembe véve az akkori helyzetet — egyrészt az adatok titkosságát, másrészt a közreműködő rendőrség érdekeltségét — véleményem szerint az adatok hamisítása gyakorlatilag kizárható. Ugyanis az erőszakos halálesetek kivizsgálását végző rendőrség számára háromféle minősítésre volt lehetőség: baleset, öngyilkosság vagy emberölés. Mivel az öngyilkosságok leggyakoribb elkövetési módja (önakasztás) a baleseti minősítést gyakorlatilag kizárta, a másik két lehetőség maradt fenn. Amennyiben azonban a rendőrség emberölésnek minősítette az esetet, úgy természetesen elvárták tőle az eset felderítését és a gyilkos személyének megállapítását. Az öngyilkosság megállapítása ezzel szemben egyszerű adminisztratív aktus volt, minden specifikus rendőri felelősség nélkül. Ennek nyomán nagy biztonsággal feltételezhető, hogy a rendőrség — saját érdekeiből is kiindulva — nem minősített át öngyilkosságot gyilkosságnak.

A magyarországi öngyilkossági arány emelkedése az 1960-as években kezdődött, és 1983—1984-ben érte el a tetőpontját (a százezer lakosra jutó ön-

⁷ *Kovács Norbert: Öngyilkossági esetek Magyarországon. Magyar Statisztikai Szemle. 1943. évi 8. sz. 407—420. old.*

gyilkosság száma 46), ez azóta hol enyhén csökken, hol stagnál. Az 1960-as évtizedben megkezdődött romlás, jelentős növekedés következtében sajnálatos módon kiugró előnnyel biztosítottuk első helyünket a nemzetközi összehasonlításban, annál is inkább, mert ugyanebben az időszakban a korábban hozzánk hasonlóan magas gyakoriságot mutató országokban lényeges javulás, illetve csökkenés következett be, ideértve még Japánt is. A magyarországi romlás egyik összetevője az volt, hogy megszűnt a falvakban korábban tapasztalt alacsonyabb arányszám, azaz gyakorlatilag országosan, települési (falu-város) különbségek nélküli, egységesen rossz helyzet állt elő. Feltűnő azonban, hogy ugyanakkor a regionális különbségek a századforduló óta folyamatosan fennmaradtak, így például a Csongrád megyei és az észak-kelet-magyarországi magas arányszámok, illetve a Dunántúl relatíve kedvezőbb helyzete máig is megfigyelhető.

Az öngyilkossági kísérletek megfigyelése, valamint a rendőrség szerepe az öngyilkossági adatszolgáltatásban időszakonként változott. A rendőrségi közreműködés a statisztikai adatszolgáltatásban (például 1969-től, a *Péter György*, a Hivatal akkori elnöke ellen indított eljárást, majd öngyilkosságát követően) a Belügyminisztériumtól kapott leírat nyomán megszűnt, és jelenleg a kísérletekről sincs teljes körű megfigyelés.

Ugyancsak nagy múltra tekint vissza a magyar bűnügyi statisztika, első sorban az 1878-ban megalakított, akkor új büntető törvénykönyv, az ún. Csemegi-kódex nyomán. Ez — amint erre *Vavró István* is utalt egy közelmúltban elhangzott előadásában⁸ — a bűncselekmények törvényi tényállásainak megfogalmazásával és a bűncselekmények taxatív felsorolásával lehetővé tette a pontos statisztikai nómenklatúra kialakítását. Ennek nyomán az igazságügyminiszter 1881-ben rendeletben szabályozta az ügyészi-bírói eljárás kiemelésére és adminisztrációjára alapított bűnügyi statisztikát.⁹ Ily módon — legalábbis a bírói statisztika vonatkozásában — bizonyos alapadatok ugyancsak rendelkezésre állnak több mint 100 éves időtartamra. Persze e téren a hosszú távú időbeli összehasonlításnak nincs olyan lehetősége, mint például az öngyilkosságoknál, hiszen a büntetőjog, a büntető eljárási jog és maga az ügyészi és bírói gyakorlat módosulása időnként jelentős mértékben befolyásolja az adatokat. Ezért — eltekintve egyes, minden korszakban nagyjából azonosan kezelt bűncselekményektől, például emberölés — a kriminálstatisztikák hosszabb távú időbeli összehasonlítása félrevezető is lehet.

Mindenesetre a magyar kriminálstatisztikai rendszer a bírósági statisztika tekintetében középtávú alapadatok összehasonlítását lehetővé tette, ami számos figyelemre méltó elemzést is eredményezett *Jekelfalussy József*, *Konek Sándor*, *Földes Béla* és a többiek tollából.¹⁰ Sok tekintetben gazdagítják az adott társadalom képét azok a kriminálstatisztikai idősorok, amelyek például a vagyoni bűnözés tekintetében élénken reagáltak az 1930-as évek gazdasági válságára. Amint ezt *Hacker Ervin* 1937. évi tanulmánya¹¹ is jelzi, a százezer 12 éven felüli lakosra jutó elítéltek száma az 1927. évi 607-ről 1933-ra 720-ra nőtt, első sorban a lopások ugrásszerű emelkedése miatt. Kiemelkedő volt a napszámosok kriminalitása (3000), vallásfelekezetek szerint pedig a

⁸ *Vavró István*: A magyar igazságügyi statisztika történetének fontosabb szakaszai. Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves fennállása alkalmából 1992. május 26–27-én tartott ünnepi ülésen elhangzott előadás. (Kézirat.)

⁹ A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal munkássága (1871–1911). Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 36. Magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1911. 616 old.

¹⁰ *Thirring Gusztáv*: Akadémiánk és a hazai statisztika. Székfoglaló értekezés. MTA. Budapest. 1927. 60 old.

¹¹ *Hacker Ervin*: Magyarország kriminalitása az 1925–1934. években. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1937. évi 8. sz. 741–753. old.

katolikusoknál és a görögkeletieknél mutatkoztak a legmagasabb arányszámok. Ennek feltehetően az a magyarázata, hogy a földtelen, nagybirtokon szolgáló mezőgazdasági munkások között magas volt a katolikusok aránya; a kisbirtokos, önálló parasztságban viszont a protestánsok aránya volt magasabb az országos átlagnál, és valószínűleg ez a háttére kisebb bűnözésüknek. Anyanyelv szerint vizsgálva, a cigányoknál mutatkozott rendkívül magas arányszám (6000). Ez esetben azonban nem zárható ki annak a lehetősége, hogy az arányszámot mesterségesen növelik a számbavétel módszerei. A nevezőben szereplő népszámlálási adatok összeírása során ugyanis előfordulhatott, hogy olyan cigányok is magyar anyanyelvűnek mondták magukat, akiket viszont a rendőri-bírói eljárás során cigány anyanyelvűnek minősítették.

A kor és nem szerinti struktúra hasonlított a maihoz: férfiak 76 százalék, nők 24 százalék, az életkori csúcs pedig a 20. év körül állapítható meg.

A vagyon elleni bűnözés növekedése elsősorban a városokra volt jellemző, aminek azonban véleményem szerint inkább számbavételi, mint morális háttere volt. A városi lopásoknak ugyanis valószínűleg nagyobb hányada került a bíróság elé, mint az elsősorban nagybirtokokból álló vidéken, ahol egyrészt nehezebb volt a tettes megállapítása, másrészt az elkövetőkkel szemben gyakrabban alkalmaztak olyan — esetenként lealázó, sőt brutális — módszereket, melyek mintegy helyettesítették a szabályos büntetőeljárást.

A második világháború után a bírósági statisztika lényegében a korábbival összehasonlítható keretek között folytatódhatott, bár az ismert okok miatt 1948 és 1958 között az adatokat titkosan kezelték. Rendkívül sokat árulnak el azonban az 1950-es évekről az 1959. évi Statisztikai Évkönyv adatai, amelyek 1948-ig visszatekintést is tartalmaznak. Jellemző például, hogy 1952-ben 145 ezer elítélés történt; 1954-ben kevesebb mint 70 ezer. Megjegyzendő egyébként, hogy a közhiedelemtől eltérően az 1950-es évek eleji magas adatban nem annyira a politikai jellegű bűncselekmények száma játszott szerepet (egyébként a katonai bíróságok által lefolytatott eljárásokat a statisztika sohasem tartalmazta), hanem egyrészt az ún. közellátási, másrészt a társadalmi tulajdon elleni bűntettek, illetve az ezek miatt elítéltek száma mutatott elkesztő kiugrást az akkori drákói, ma már szinte elképzelhetetlenül szigorú rendőri és ügyészi fellépés következtében. Csak jellemzésül: a szabálysértési értékhatár a társadalmi tulajdon elleni cselekményeknél 30 forint volt; 10–15 kilogram liszt tárolása közellátási bűncselekménynek minősülhetett. 1953 elején — néhány héttel Sztálin halála előtt — a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalást tett közzé, melyet a sajtó vezető helyen ismertetett, és mely szerint a munkahelyről való ismételt elkésés vagy igazolatlan mulasztás a tervgazdálkodás elleni bűncselekménynek minősíthető. Szerencsére az állásfoglalásnak már nem volt hatása a kriminálstatisztikai adatokra, mivel az 1953. júniusi politikai változások nyomán a jogpolitikában és a joggyakorlatban is gyökeres fordulat következett be. (Megjegyzendő, hogy az említett bűncselekmények miatt elítéltek nagy része — az akkor hangoztatott ideológiai tételekkel szöges ellentétben — a legszegényebb, legalacsonyabb iskolázottságú proletár rétegekből került ki.)

Végül kriminálstatisztikai szempontból feltétlenül jelentős mozzanat volt a rendőrségi-ügyészségi bűnügyi statisztika megindítása az 1960-as évek végén. Ez ugyanis a bűnözés lényegesen nagyobb területére terjed ki, mint az erősen megszűrt eseteket tartalmazó bírósági statisztika. A rendőrségi-ügyészségi sta-

tisztika adatai alapján nyilvánvalóvá lett az is, hogy a bűnözés korántsem szorítkozik a társadalom szűk és kivételes rétegeire (bár kétségtelenül erősen koncentrálódik a marginális rétegekben), hanem legalábbis a férfiak esetében az várható, hogy több mint 50 százalékuk életük folyamán összeütközésbe kerül a bűnüldöző hatóságokkal.¹²

Egy történeti visszapillantás keretében indokolt utalni arra, hogy mivel a rendőri-ügyészi statisztika fő adatai nyilvánosak — és időnként kényelmetlenek — voltak, az 1970-es évek elején mind a Belügyminisztérium, mind a Legfőbb Ügyészség részéről voltak bizonyos kísérletek az adatok kozmetikázására.¹³ Később az ilyen befolyásolási törekvések megszűntek, mivel a rendőri-ügyészi szervezet is rájött, hogy saját érdekeit is veszélyezteti a bűnözés bagatellizálása. Más kérdés, hogy ebben az időszakban erős dekriminalizációs törekvések voltak, a büntető törvényeket több ízben enyhítették (például a szabálysértési értékhatárt felemelték, egyes bűncselekményi tényállásokat szabálysértéssé minősítettek át stb.). Ez természetesen hatással volt a joggyakorlat eredményein alapuló statisztikára. Ennek tulajdonítható, hogy 1980-ig inkább stagnálás vagy csak lassú emelkedés mutatkozott az adatokban. A gyorsuló ütemű, robbanásszerű emelkedés az 1980-as években s különösen 1990—1991-ben következett be.

Viszonylag régi hagyománya van Magyarországon az alkoholizmus statisztikai vizsgálatának is. Ugyancsak Szél Tivadar tollából 1943-ban egy rendkívül érdekes és több problémakört felölelő tanulmányt olvashattunk ebben a témakörben.¹⁴ Ebben akkor még hazánk közepes helyzetét rögzíti (az egy főre jutó szeszfogyasztás abszolút szeszben kifejezve 5,7 liter volt, szemben a franciák 17,6, a spanyolok 15,8 s az olaszok 13,8 literével). Elsősorban a halálos balesetekkel, valamint a középkorú férfiak halandóságával, végül pedig az öngyilkossággal és a bűnözéssel összefüggő alkoholfogyasztási adatokat tárgyalja, vagyis csaknem a teljes palettát, amelynek vizsgálatára későbbiekben, az 1960-as években elsősorban a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetben *Vukovich György* kezdeményezésére és irányításával ismét sor került. Azóta e kérdéskör statisztikai vizsgálata részben a halálozási, részben a szeszfogyasztási, valamint az alkoholos betegek kezelési adatai alapján folyamatosan történik. Sajnos az adatok itt is lehangolók: a Szél Tivadar által közölt értékekhez képest az abszolút szeszre átszámított szeszfogyasztás mintegy kétszeresére, 10-11 literre növekedett, s ebben dominálónak vált az égetett szeszes italok aránya. Ennek nyomán az égetett szeszes italok fogyasztásában a második helyen vagyunk nemzetközileg, de az összfogyasztásban is az első 10 között. A Jellinek-formula alapján pedig félmillió felettire becsülhető az alkoholisták száma.

A magyarországi deviancia-vizsgálatoknak lendületet adott az 1970-es években a Társadalmi beilleszkedési zavarok elnevezésű kutatási irány beindítása is, különösen azért, mert ennek központja eleinte a Központi Statisztikai Hivatalban volt.¹⁵

¹² *Dr. Miltényi Károly*: Az ismertté vált bűnelkövetők aránya a társadalomban. *Statisztikai Szemle*. 1985. évi 2. sz. 179—187. old.

¹³ Egy ízben a legfőbb ügyész személyesen követelte átíratában a KSH egyik kriminálstatisztikai kiadványának visszavonását és módosított kiadását, hivatkozva a szocializmusban törvényszerűen csökkenő bűnözés ideológiai tételére. Ezeknek a befolyásolási törekvéseknek azonban a KSH ellenállt, a szóban forgó kiadványt nem vonta vissza, a fogalmi módszertani és adatközlési rendszert fenntartotta.

¹⁴ *Szél Tivadar dr.*: A szeszfogyasztás és az iszákosság. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1943. évi 8. sz. 420—443. old.

¹⁵ *Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarok köréből*. Szerk.: *Miltényi Károly és Münnich Iván*. Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest. 1980. 293 old.; *Dr. Miltényi Károly*: A társadalmi beilleszkedési zavarok kulturális háttere. *Statisztikai Szemle*. 1988. évi 5. sz. 526—536. old.

Az említett témakörökön kívül a kutatás még magában foglalta a nem organikus mentális betegségek vizsgálatát is. Ennek magyarázata, hogy itt is, valamint a deviancia egyéb témaköreiben (bűnözés, alkoholizmus, öngyilkosság) is gyakran fellelhető a gyermekkori szocializáció zavara, mely sokszor a legkülönfélébb devianciáknál azonosítható közös háttérként. A különféle devianciák nemegyszer kapcsolódnak egymással, és — amint erre már a korábbiakban is utaltam — általában erősen koncentrálnak az iskolázatlan, segéd- vagy betanított munkás, életvitel és életkörülmények szempontjából marginálisnak tekinthető népességre.

*

Összefoglalva a magyar deviancia-statisztika 100—120 éves történetét elmondható, hogy arra elsősorban a demográfiai, kulturális és egyes esetekben a regionális háttér határozott folyamatossága a jellemző olyannyira, hogy ez a folyamatosság a jelentős, olykor radikális politikai, gazdasági és társadalmi változásokon is áthatol. Ennek minden bizonnyal az a magyarázata, hogy a deviáns viselkedést befolyásoló tényezők elsősorban a mikrotársadalom (család, háztartás, közvetlen lakókörnyezet) szintjén hatnak. Ennek alakulása pedig viszonylag autonóm, azaz csak többszörös és laza áttételekkel függ össze a makrotársadalommal és annak változásaival. Egyes devianciáknál — így különösen az öngyilkoságnál — pedig többnyire késleltetett, egy életút során felhalmozódott hatásokról van szó, amelyek — hosszabb időtávot ölelve fel — ugyancsak erősítik a folyamatosságot.

TÁRGYSZÓ: Deviancia. A statisztika története.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк основывается на материалах доклада, представленного автором на состоявшейся 24—26 сентября 1992 года XXIX выездной сессии Секции по истории статистики Венгерского статистического общества.

Автор производит исторический обзор тематик внебрачных рождений, самоубийств, преступности и алкоголизма в венгерской статистике на протяжении 100—120 лет. Опираясь на творческое наследие выдающихся представителей отечественной статистики, автор исследует демографический и культурный фон девиаций, понимая под этим различия и, соответственно, общие черты по возрасту, полам, семейному положению, родному языку, месту жительства (город-деревня), религиозной принадлежности и занятиям.

В качестве итога автор устанавливает, что на основании изучения истории отечественной статистики девиаций можно обначужить решающую последовательность в первую очередь демографических, культурных и, в отдельных случаях, региональных факторов. Это часто остается безразличным также и в отношении к значительным, в том числе и радикальным политическим, экономическим и общественным переменам. Это обстоятельство вероятно объясняется тем, что влияющие на девиационное поведение факторы действуют в первую очередь на микрообщественном уровне (семья, домашнее хозяйство, непосредственное социальное окружение). Эти условия складываются относительно автономно, то есть они только через многократные и непрочные узы связаны с макрообществом и его изменениями. В случае отдельных девиаций — это в особенности действительно в отношении самоубийств — мы имеем дело с воздействиями, накопившимися в течение всего жизненного пути, что тоже усиливает непрерывность процессов.

SUMMARY

The study is based on a lecture delivered at the 29th Itinerary Session of the Section of History of Statistics, Hungarian Statistical Society held on 24—26 September 1992.

The author reviews, in the history of 100—120 years of Hungarian statistics, births out of wedlock, suicide, crime and alcoholism. Relying on the studies of well-known representatives of statistics he analyses the demographic and cultural background of deviance, covering differences or regularities by sex, age, marital status, mother tongue, residence (town or village), religion and occupation.

In summing up, the study points out that the history of deviance statistics in Hungary mainly shows the apparent continuity of demographic, cultural, and in some cases of the regional background. It is frequently indifferent to significant, sometimes radical, political, economic and social changes. This can likely be explained by the fact, that the factors governing deviant behaviour exert their influence primarily on the level of the micro-society (family, household, residential area) which is relatively autonomous, i.e. it correlates but loosely and indirectly with the macro-society and with the changes of the latter. In the case of certain forms of deviance — thus, primarily in suicide — mostly lagged effects, that have accumulated during the life-cycle, present themselves, which also increase continuity.

„Eltűnt statisztikák nyomában” rovatunk jelen közlése *Szél Tivadarnak*, a nemzetközileg is elismert egészségügyi statisztikusnak nagy gonddal és áttekintéssel megírt tanulmánya közreadásával az egykori öngyilkossági statisztikába enged bepillantani. Sajnálatos szociológiai tény, hogy Magyarország azon országok közé tartozik, ahol korábban is magas volt az öngyilkossági arányszám. Természetesnek tekinthetjük tehát, hogy a magyar társadalmi problémák e mutatójával a *Statisztikai Szemle* korábbi évfolyamaiban is foglalkozott. Így:

- Kovács Alajos*: Az öngyilkossági esetek szaporodása az utóbbi években 1926. évi 6. sz. 346–347. old.
Szél Tivadar: Az öngyilkosok demográfiája. 1928. évi 7. sz. 715–734. old., 8. sz. 847–868. old.
Kovács Norbert: Az öngyilkossági statisztikai adatgyűjtés első eredményei. 1929. évi 9. sz. 953–977. old.
Szél Tivadar: Öngyilkosság és gazdasági válság. 1937. évi 12. sz. 1039–1055. old.
Mozolovszky Sándor: Az öngyilkosságok statisztikájának első tíz éve. 1940. évi 2. sz. 95–101. old.
Kovács Norbert: Öngyilkossági esetek Magyarországon. 1943. évi 8. sz. 407–420. old.
Cseh-Szombathy László—Heinz Ervin: Az öngyilkosságok vizsgálata. 1965. évi 2. sz. 147–163. old.
Durkheim, É.: Az öngyilkosság. Szociológiai tanulmány. Ism.: *Perjés Géza*. 1968. évi 8–9. sz. 917–922. old.
Miltényi Károly: A társadalmi beilleszkedési zavarok kulturális háttere. 1988. évi 5. sz. 526–536. old.

РЕЗЮМЕ

Настоящее сообщение в рамках серии „По следам исчезнувших статистик” исследует взаимосвязи между самоубийствами и экономическим кризисом с 1927 по 1936 год.

Автор показывает общественно-экономические индикаторы, движение числа и доли (и в международном сопоставлении), а также способы и вероятные причины случаев (попыток) самоубийства.

SUMMARY

This publication of the series „In search of lost statistics” deals with the correlations of suicide and economic crisis between 1927 and 1936.

The study presents the numbers and rates of suicide (also in international comparison), its socio-demographic characteristics, ways and the likely causes of suicide cases (attempts).

Öngyilkosság és gazdasági válság.

Les suicides et la crise économique.

Résumé. Pendant la grande crise économique de 1930—32, le nombre et la proportion des suicides a augmenté par rapport aux chiffres des années voisines. Depuis environ 1933, où la crise économique mondiale commença à faiblir, on voyait baisser un peu la proportion des suicides. Contrairement à cela, il y avait sous ce rapport autrefois, à partir du début du XIXe siècle, une augmentation continue. En Hongrie, la proportion des suicides, ayant monté presque sans cesse depuis la Grande Guerre, a atteint en 1932 son maximum: 352 pour 1 million d'habitants, et de 1933 à 1936, elle a baissé à 308. Pendant la crise économique, le maximum de Hongrie, si on y comprend les cas de morts violentes de cause inconnue, a été de 382 pour 1 million d'habitants; avec les tentatives de suicide, il a représenté 686.

Pendant le décade de 1927—1936, la proportion des suicides montrait en Hongrie un parallélisme frappant avec les caractéristiques de la vie économique (proportion des chômeurs, nombre des faillites et des ruines matérielles, détournements de fonds, pertes en capitaux et en revenus), elle y avait par contre une allure contraire à l'effectif des membres de l'Institut Général des Assurances Sociales. Ce parallélisme tenait au fait que les suicides eurent alors pour cause pour une grande part des soucis matériels amenés par la crise; on voit en effet que depuis 1933, où la crise a commencé à diminuer, les suicides étaient moins nombreux. Quant aux suicides dus à des motifs non matériels (chagrin d'amour, dégoût de vivre, deuil, maladie incurable, causes dites altruistes, etc.), la fréquence n'en a pas changé pendant la crise. On a donc vu

en Hongrie un parallélisme marqué entre les suicides et les indices de la crise économique; il y a eu là, par exemple, une forte corrélation entre les suicides et la proportion des chômeurs. Cette dernière, ayant représenté en 1928 172 pour 1 million d'habitants, a monté en 1932 à 351, maximum enregistré ces derniers temps, pour retomber à 183 de 1933 à 1936. En Hongrie, entre la fréquence, pour 1 million d'habitants, des suicides et celle des chômeurs, le coefficient de corrélation (r) est, de 1927 à 1936, d'un degré bien haut: $+0.7907$; l'erreur probable (e) y est seulement ± 0.0865 .

Dans la plupart des pays d'Europe, le nombre proportionnel des suicides accusait également quelque régression depuis 1933. A partir de cette année-là, les statistiques concernant l'Italie, l'Irlande, la France, la Lithuanie, la Suisse, montrent à cet égard une diminution progressive. En Tchéco-Slovaquie, la proportion des suicides, ayant atteint son maximum en 1933, décroissait à partir de 1934. Jusqu'à la crise économique mondiale de 1930—32, la proportion des suicides à la population montait dans la plupart des pays, et comme nous l'avons dit plus haut, il en était de même en Hongrie.

En analysant la statistique des suicides, on voit de curieux changements pour la crise de 1930—1932 et pour les temps passés depuis. Par exemple, pendant la crise, la proportion des suicidés a dépassé les chiffres correspondants de toutes les autres années. En Hongrie, elle a monté à 53 ou 54% en 1930—32, baissant à 47% dans les années voisines de cette période. Il est évident qu'en raison des soucis matériels amenés par la crise, les suicides dus à des causes graves étaient alors bien plus nombreux que les suicides pour motifs peu sérieux. — Il faut souligner que parmi les femmes, il y a eu en Hongrie moins de suicides pendant la crise que pendant les autres années. En 1930—32, la proportion des femmes y était de 28 à 29% parmi les suicidés, contre 34% auparavant; depuis 1933, on l'a vu monter à 38%. Pendant la crise, la plupart des hommes suicidés étaient à l'âge particulièrement frappé par le chômage, où l'on est le plus capable de travailler. Un autre fait notable est que parmi les hommes faits, la proportion des tentatives de suicide était inférieure à celle notée pour les jeunes gens. — En examinant la répartition par profession des suicides en Hongrie, on voit que la proportion des agriculteurs, gens gravement frappés par la crise, était en 1932 plus forte (28.7%) que dans les autres années. Sous ce rapport, le nombre proportionnel de l'industrie montait en 1932 à un niveau (29.2%) dépassant ceux de toutes les années précédentes, et même il a continué à augmenter après 1933. Ceci tenait peut-être pour une certaine part à l'industrialisation et à l'urbani-

sation. Comme depuis 1933 il n'y a pas eu de recensement, on peut pas encore savoir si dans l'industrie, la proportion des suicidés à la population a diminué ou non. Il est à remarquer encore que parmi les domestiques et dans la catégorie de la défense nationale, où il y a toujours le plus de suicides pour causes d'ordre psychique (chagrin d'amour, etc.), la proportion des suicides n'a pas monté pendant la crise.

D'après les statistiques hongroises concernant le mode de perpétration des suicides, les suicides par pendaison ou par arme à feu étaient pendant la crise les plus fréquents; depuis que la situation économique s'est mise à améliorer, on a vu baisser la proportion de ces deux sortes de suicides. Venaient ensuite, sous ce rapport, pendant la crise, les suicides par empoisonnement ou par précipitation d'un lieu élevé, dont la proportion a monté depuis 1933. — Il ressort nettement, des statistiques relatives aux causes probables des suicides, que la proportion des suicides dus à des soucis matériels, après avoir fort monté en 1932, baissait depuis sensiblement jusqu'en 1936, dernière année figurant dans les statistiques dont nous parlons ici. La proportion des suicides pour misère et chômage avait représenté en 1930 en Hongrie 8.5% du total des suicides et, ayant monté en 1932 à 12.7%, chiffre supérieur à ceux de toutes les autres années, elle accusait une régression, tombant à 9.8% en 1936. — En ce qui concerne les suicides par dégoût de la vie (qui peut aussi avoir pour cause des soucis matériels), en 1932 la proportion (9.4%) en a été également supérieure à celles des années voisines. Dans la même année, il en a été de même des suicides de gens ayant commis un délit contre la propriété (1.2%). — Si l'on met ensemble, dans le tableau des causes probables, les suicides pour revers de fortune, ceux commis pour d'autres causes matérielles et ceux de mobile inconnu, la proportion en a monté à 41.7% en 1932, dépassant celle constatée précédemment (37), et de 1933 à 1936, elle est tombée à 36%. Parmi les hommes, particulièrement atteints par la crise, les suicides attribuables à des causes matérielles ont représenté en 1932 une proportion très forte: près de la moitié (47.6%) du nombre total des hommes suicidés.

Az öngyilkosok számának és arányának a múlt század eleje óta egyre tartó következetes gyarapodásában néhány éve némi enyhülés mutatkozik. Az 1930—32. évi nagy gazdasági válság után, 1933-tól kezdve a gazdasági bajok és a munka-

nélküliség mérséklődésével, a csődök számának csökkenésével meglepően párhuzamosan csökken az öngyilkosok száma és aránya is. Amíg 1932-ig, különösen 1930—1932-ben, a gazdasági világválság idején a gazdasági élet bajainak fokozódásával kapcsolatban a munkanélküliség is egyre nagyobb arányban jelentkezett s ezzel párhuzamosan az öngyilkosok régóta tartó gyarapodása is új lendületet vett, azok évről-évre gyakrabban fordultak elő, — mert hiszen az élet önként való eldobásánál mindig igen jelentékeny a megélhetés gondjaival megküzdeni nem tudó elemek aránya, — addig 1933 óta a gazdasági és megélhetési viszonyok javulásával az öngyilkosságok is gyérebbe fordulnak elő. Bizonyos, hogy úgy a halálosan végződő, mint az utóbb csak kísérletnek minősülő öngyilkosságoknak a gazdasági okokon, tönkremenésen, csődön és egyéb fizetési nehézségeken, adósságokon, sikkasztáson, egyéb vagyon- vagy jövedelembeli megszállásokon kívül számos más okuk is van, mint pl. szerelmi bánat, gyógyíthatatlan betegség, altruisztikus okok stb.; ezen okok száma, illetve gyakorisága azonban a nagy gazdasági válság idején nem változott, míg a gazdasági okoké azal párhuzamosan hullámzott. Vannak aztán részben gazdasági okkal is bíró, avagy olykor anyagi okokkal is magyarázható öngyilkossági esetek. Ilyenek pl. az életúntság esetei, amelyeknél a pszichikai okokon kívül materiálisnak is lehet szerepük. Ilyenek az ismeretlen okú öngyilkosságok, amelyek körében az anyagi okúak száma csak előttünk ismeretlen. Ezen átmeneti jellegű, részben anyagi, részben erkölcsi okok 1930—32-ben kevésbé gyarapodtak; változatlan, sőt csökkenő volt ekkor a materiális, gazdasági okot fel nem mutató öngyilkossági esetek száma és aránya. Ilyképen megállapítható, hogy az 1930—32. évi gazdasági válság tüneteivel, fokmérőivel, így pl. a munkanélküliség arányaival is miért oly meglepően párhuzamos az előfordult öngyilkosságok száma és azoknak a fejlődő népességhez viszonyított gyakorisága is. Egyben világossá válik előttünk a néhány év óta tartó gazdasági fellendülés hatása az öngyilkossági arány enyhülésére is, mert hiszen az öngyilkosságok egy része is gazdasági, anyagi okokra vezethető vissza.

Bármennyire érdekesnek is látszik az öngyilkossági arány legújabb enyhülése és érdekes megvizsgálni ennek okait, te-

rület, idő s a demografia szempontjai (kor, nem, családi állapot, vallás, foglalkozás stb.) szerint részletezett néprétegekben való kialakulását, mégis nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy ez a legújabb enyhülés az öngyilkosságok számsorában már mintegy két évszázada tartó döbbenetes halású emelkedés végpontját jelenti. Már *Morselli*,¹⁾ *Sedlaczek*,²⁾ *Mayr*,³⁾ nálunk *Földes*⁴⁾ foglalkoztak a XIX. század végéig mutató emelkedéssel, azzal, hogy az öngyilkosok akkori aránya, a XIX. század első negyedéhez hasonlítva, mintegy háromszoros emelkedést mutat és hogy a múlt század 60-as éveitől kezdve annak végéig is látszik az arány megkétszereződése. *Földes* azt mondja még a XX. század elején, hogy „alig remélhetni, hogy ez a felmenő vonal már elérte tetőpontját... Azon irány, melyben a társadalom jelenleg halad, okvetlenül maga után vonja az öngyilkosságok szaporodását, melyen az itt-ott előforduló csökkenés, egészben véve, jellegében nem változtat“. Jóslása a XX. század eddig elmulott néhány évtizedében beigazolódt. Újabb lendületet vett azután az öngyilkosok számának gyarapodása a nagy világégés után következő esztendőkből, az akkori nagy gazdasági válság, szervezetlenség és munkanélküliség közepette, különösen pedig Közép-Európában, a legyőzött központi hatalmaknál s így hazánkban is. E legújabb jelenségekről s az öngyilkosok demografiájáról azóta is ismételt volt szó *Szemlénkben*⁵⁾ is; ismeretesek a Magyar Statisztikai Társaság idevágó kiadványai⁶⁾ és *Melly*⁷⁾ erre vonatkozó könyve. Azóta azonban már ismét közel tíz esztendő telt el. Azóta történt, hogy az öngyilkosok arányának történeti idősorai az országok legnagyobb részében az 1930—32. évi, olyik államban még 1933-ra is kiter-

¹⁾ L. *Morselli*: Der Selbstmord. Leipzig, 1881.

²⁾ L. *Sedlaczek*: Statistische Monatschrift, Bécs, 1879.

³⁾ L. *Mayr*: Selbstmordstatistik (Handwörterbuch d. Staatswissenschaft), VI. kötet.

⁴⁾ L. *Földes B.*: Statisztikai előadások II. (Budapest, 1905.) 2. l.

⁵⁾ L. *Magy. Stat. Szemle* 1924. évi 7—8. sz. 267. l., 1926. évi IV. évf. 346. s k. l., 1928. évi VI. évf. 715. és k. l., 847. s k. l.

⁶⁾ L. *Magyar. Stat. Társaság kiadványai* 2. és 3. sz. (Debrecen 1927). *Bernát és Laky* munkái.

⁷⁾ *Melly J.*: Az öngyilkosok Budapesten és az európai nagyvárosokban. Budapest 1930.

jedő nagy gazdasági válság — világválság — éveiben, eddig sohasem látott maximumot érték el, így hazánkban is. E válság után, az új gazdasági javulás időszakában azután az öngyilkosok arányának némi enyhülése mutatkozik, éppen a gazdasági viszonyok javulásával szoros korrelációban; statisztikusnak felette érdekes foglalkozni ezzel s kimutatni azt, hogy a demográfia különböző szempontjai szerint készült részletezésekben a legutolsó évtizedbeli öngyilkosok statisztikája minő törvényszerűségeket mutat fel.

Azt, hogy az öngyilkosok száma, ezer halálesetre, illetve millió lélekre eső aránya a népmozgalom által kimutatott halálos kimenetelű esetek szerint hazánkban 1881-től 1936-ig miképen alakult, az 1. táblázat tárja elénk. Az anyakönyvezetőkől származó „halálozási lapok“ haláloki rovata alapján immár 1896 óta készül ezen, csak a halálos esetekre vonatkozó adatokon kívül — amelyet az 1881—87 és 1892—95 évekből származó belügyminiszteriumbeli haláloki adatgyűjtés eredményeivel egészíthetünk ki — van a statisztikának immár 8 esztendeje másik, az öngyilkossági kísérleteket is, tehát nemcsak a halálosan végződő eseteket számbavevő adatgyűjtése is. Ez az 1928. évi 253.000 számú belügyminiszteri rendelet értelmében történik, amely az életúntak megmentéséről és védelméről szól. E rendelet 4. §-a szerint „a rendőrhatóságok a tudomásukra jutott öngyilkossági esetekről, a rendelethez mellékelte minta szerint, minden fontosabb körülményre kiterjedő és bizalmasan kezelendő rendszeres nyilvántartást kötelesek vezetni“. A rendőrhatóságok kötelesek az egyéni nyilvántartó űrlap egyik példányát a Statisztikai Hivatalnak esetenként beküldeni. E rendelet kötelezte a Statisztikai Hivatalt, hogy az adatokat feldolgozza és az összesítő kimutatásokat a belügyminiszternek és az akkori népjóléti és munkaügyi miniszternek félévénként felterjessze. Újabban azonban a Statisztikai Hivatal javaslatára az adatok a rendeleti minta helyett e hivatal által megtervezett szakszerű és alapos *egyéni lapokon* gyűjtetnek. Ez az egyéni lap a személyi és demográfiai adatokon kívül kérdőpontokat tartalmaz az öngyilkos egyén honosságára, foglalkozására, egészségi és vagyoni állapotára, a cselekmény valószínű okára, eszközére és időpontjára, valamint helyére, továbbá a cselekmény kimenetelére és a tett intézkedésekre vonatkozólag. Végül egy kérdőpont a visszaeső öngyilkosok tünetére

kíván világot vetni. Azóta, hogy 1928 május 4-én az új öngyilkossági statisztikai adatgyűjtést megindító belügyminiszteri rendelet életbe lépett, tehát közel egy évtizede, a Statisztikai Hivatal ezeket az öngyilkossági kísérleteket is számbaveszi, vagyis nemcsak a halálos kimenetelű öngyilkosságok statisztikáját készíti el. Az említett jelentések azonban a rendőrhatóságoktól eleinte csak szórványosan és meglehetősen hiányosan futottak be, úgyhogy a Statisztikai Hivatal az új anyagot első ízben csak az 1928 július 1-től ezen évi december 31-ig terjedő félévre dolgozta fel, amelynek tanulságait Szemlénkben Kovács Norbert ismertette.¹⁾ Az első teljes évi eredmények 1929-ről készültek el és az 1936. év végéig a Statisztikai Havi Közleményekben tették közzé.²⁾ Ehhez az anyaghoz azonban eddig szöveges jelentés nem készült. Éppen ezért alább a halálosan végződő öngyilkossági eseteket számbavevő népmozgalmi statisztika adatait a kísérletekre vonatkozó adatgyűjtés eredményeivel is kiegészítjük. Előzőleg korrigálást végzünk az ismeretlen természetű erőszakos halálesetek számával is. Ezek az esetek a IV. revízió átesett nemzetközi halál-oki nomenklátúra 195. tételszáma („Erőszakos haláleset, melynek természete, hogy öngyilkosság, gyilkosság, vagy baleset-e, ismeretlen“) közé soroztatnak. A korrigálást itt azért végezzük el, mert az idesorozott egyének között magas lehet az életüket önközükkel kioltók aránya. Korrelációs számításokat fogunk azután végezni az öngyilkosok történeti idősorainak legutolsó szakaszával — az 1930—32. évi gazdasági világválság és az azt környező évek statisztikájával — arra vonatkozólag, hogy az anyagi helyzetnek a válságos években való rosszabbodását jellemző arányokkal, pl. a munkanélküliség adataival az öngyilkosoké mennyiben mutatkozik párvonalasnak, illetve párhuzamosnak. E korrigeálás és korrelációs számítások előtt azonban először tekintsük meg a nyers adatokat, kimutatva

¹⁾ L. Kovács Norbert: „Az új öngyilkossági statisztikai adatgyűjtés első eredményei“. Magy. Statisztikai Szemle 1929. évi VII. kötet, II. rész 953. s. k. l.

²⁾ L. Statisztikai Havi Közlemények 1929. évi XXXII. évf. 320. s. k. l., 1930. évi XXXIII. évf. 127. s. k. l., 1931. évi XXXIV. évf. 97. s. k. l., 1932. évi XXXV. 102. s. k. l., 1933. évi XXXVI. évf. 100. s. k. l., 1934. évi XXXVII. évf. 100. s. k. l., 1935. évi XXXVIII. évf. 100. s. k. l., 1936. évi XXXIX. évf. 100. s. k. l. és végül 1937. évi XL. évf. 16. s. k. l.

1. Az öngyilkosságok száma és aránya hazánkban 1881-től 1936-ig.

Nombre et proportion des suicides en Hongrie, de 1881 à 1936.

Év átlag Années et périodes	Terület Territoire	Az öngyilkosok — Suicides		
		szám szerint leur nombre	leur proportion pour	
			ezer halálesetre 1000 décès	millió lélekre 1 million d'hab.
eső aránya				
1881—87	Történelmi Terr. d'avant-guerre	1.348	4.0	95
1892—95		2.052	4.5	131
1896—900		2.906	6.4	178
1901—05		3.310	7.3	192
1906—10		3.555	8.0	199
1911—15		3.735	8.4	201
1919—20	M a i t r i a n o n i Territoire actuel, fixé par le traité de Trianon	1.948	11.5	238
1921		2.088	12.3	260
1922		2.200	12.7	271
1923		2.399	15.1	293
1924		2.313	13.8	280
1925		2.443	17.2	294
1921—25		2.289	14.1	280
1926		2.558	18.3	304
1927		2.430	16.1	286
1928		2.605	17.8	304
1929		2.504	16.4	292
1930		2.680	20.8	310
1926—30		2.556	17.6	299
1931		3.000	20.7	344
1932		3.083 max.!	19.6	351 max.!
1933		2.808	21.6	319
1934	2.883	22.3	325	
1935	2.777	20.3	311	
1931—35	2.910	20.8	324	
1936	2.764	21.5	308	

¹⁾ Az egyes évek évközepe kiszámított népességéhez viszonyítva. — Par rapport à la population (calculée) du milieu de l'année.

azt, hogy a régen számbavett arányszám, a halálosan végződő öngyilkossági eseteknek az egyes évek kiszámított évközepe népességéhez viszonyított aránya miképpen alakul és hogy a hosszú évtizedek óta állandó gyarapodásban (progresszióban levő számsorban minő visszaesést (regressziót) hozott az 1930—1932. évi nagy gazdasági válság után bekövetkezett javulás. Ezt tárja elénk az 1. táblázat.

Az 1. tábla szerint 1929-től 1932-ig, évről-évre emelkedik az öngyilkosok száma és aránya, míg 1933-tól kezdve azutáni ismét alacsonyabb arányokkal találkozunk. A gazdasági világválság tetőfokán, 1931-ben és 1932-ben azelőtt soha nem látott magas színvonalú az öngyilkosok gyakoriságának aránya: a maximum 1932-ben következik be. Az öngyilkosok arányának ez a kialakulása a gazdasági válság tüneteivel, fokmérőivel, így pl. a munkanélküli-

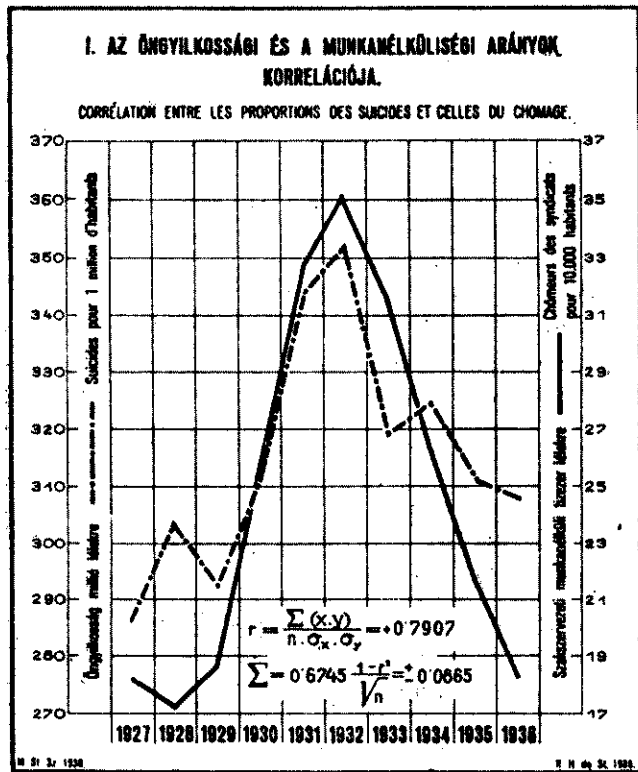
ség arányával is — mint alább azt részletesen elemezni fogjuk — meglepően párhuzamos. Azok is 1932-ig gyarapodnak s 1933-tól kezdve enyhülnek.

Mielőtt az öngyilkosság arányának legújabb kialakulását a válság tüneteivel korrelációba hoznánk, előbb az arány némely korrekcióját mutatjuk be. Az ismeretlen okú erőszakos halálesetek folytán meghaltak között elég gyakran fordulhatnak elő olyanok is, akik életüket önkezükkel oltották ki! Ezeket 1930 óta a IV. revízió átesett nemzetközi halálloki nomenklatúra 195. tételszáma veszi tekintetbe; az ezekkel való korrekció után a következő képhez jutunk:

É v	Erőszakos haláleset, melynek természete, (hogy baleset, gyilkosság v. öngyilkosság-e) ismeretlen		Öngyilkosság az öngyilkosságra gyanús ismeretlen természetű erőszakos halálesetekkel együtt	
	szám szerint	millió lélekre	szám szerint	millió lélekre
1931	253	21.0	3.253	373.2
1932	266 (max.)	30.3 (max.)	3.349 (max.)	382.1 (max.)
1933	147	16.7	2.955	335.4
1934	55	6.2	2.938	331.3
1935	102	11.4	2.879	322.7
1936	61	6.8	2.825	315.0

Látható, hogy e korrekció után is 1932-ben mutatkozik az öngyilkosok száma és aránya a legmagasabbnak, s hogy 1933-tól évről-évre enyhülnek az így kiegészített, korrigált adatok is. Érdekes, hogy e javítás után az öngyilkosság 1932. évi, millió lélekre 382 öngyilkost felmutató maximális aránya innen kezdve, a legújabb (1936. évi) adatig (millió lélekre 315 öngyilkos) évről-évre folytonosan fogy, minden visszaesés nélkül, rámutatva a gazdasági élet újabb és újabb erősödésére.

Az a korrekció, mely a halálosan végződő öngyilkossági eseteken kívül a kísérleteket is számba veszi, azt mutatja, hogy az 1930—32. évi nagy gazdasági válság idején magasabb volt a komolyabb öngyilkossági esetek aránya. Azóta aztán ismét kisebbé vált az öngyilkosságok közül halálosan végződő esetek százaléka. Az öngyilkossági esetek száma, a kísérletekkel együtt, valamint a halálos végűek száma és utóbbiak aránya 1929-től 1936-ig ugyanis a következő képet mutatja:

esetek régóta jegyzett, elismert arányával rajzolni fel a vonatkozó I. grafikont s azzal végezni el a korrelációs számításokat is. I. grafikonon kívül az országos számsorok párhuzamos alakulása is tanulságos:

Év	Az öngyilkosok			A munkanélküliség	
	száma	millió lélekre eső aránya	indexe, ha az 1927. évi arány = 100	millió lélekre eső aránya	jelszáma, ha az 1927. évi arány = 100
1927	2.430	286	100	183	100
1928	2.605	304	106	172	94
1929	2.504	292	102	188	103
1930	2.680	310	108	258	141
1931	3.000	344	120	328	179
1932	3.083(max.)	352(max.)	123(max.)	351(max.)	192(max.)
1933	2.808	319	112	315	172
1934	2.883	325	114	263	143
1935	2.777	311	109	216	118
1936	2.764	308	108	183	100

Abban az évben, tehát 1932-ben, amikor az öngyilkosok aránya maximális, a munkanélküliség aránya is annakelőtte sohasem látott mértékű volt. Az is megállapítható, hogy 1930—32-ben, a nagy gazdasági válság időszakának legsúlyosabb három esztendejében úgy a munkanélküliek aránya, mint az öngyilkosoké a környező évek megfelelő adatainál magasabb. Látható azután az is, hogy úgy 1930 előtt, mint 1932 után egyre alacsonyabbak mindkét számsor megfelelő adatai.

Az öngyilkosság valószínű okára vonatkozó statisztika, amely hazánkban 1929 óta folyik s nemcsak a halálosan végződő, hanem az utóbb csak kísérletnek minősülő öngyilkossági eseteket is számbaveszi, szintén azt igazolja, hogy az anyagi okok, az ú. n. materiális kauzák, a nagy gazdasági válság éveiben a valószínű okok körében nagyobb arányt képviseltek, mint azóta és egyébként. A valószínű okok statisztikája szerint ugyanis az anyagi okokra az összes esetek következő százaléka esett:

Év	Öngyilkossági esetek		100 öngyilkosságra esett halálos végű
	összesen	közül halálos végű	
1929	3.991	1.873	46.9
1930	4.902	2.647	54.0
1931	5.976	3.062	51.2
1932	5.796	3.090	53.3
1933	5.813	2.817	48.5
1934	5.938	2.941	49.5
1935	5.820	2.830	48.6
1936	5.953	2.821	47.4

Látható, hogy 1930—32-ben a halálosan végződő öngyilkossági esetek aránya 53—54%-ra emelkedett. A súlyos anyagi helyzet közepette több a komoly eset, mint a tudatosan, csak hatásvadászatra irányult színjátzás. 1936-ig azután ismét csökken a halálos esetek aránya s egészen 47%-ig esik vissza. Ez a jelenség is rámutat a nagy gazdasági válság hatására és nyilvánvalóvá teszi a válság tüneteivel való szoros korrelációt.

Az 1930—32. évi válság éveiben és az azt környező években (megelőzőleg 1927-től, követőleg pedig 1936-ig) a gazdasági bajok tüneteinek közül a munkanélküliség millió lélekre eső arányát ragadjuk ki s bemutatjuk a népmozgalomban számbavett, kétségtelenül súlyos öngyilkossági eseteknek hasonlóképpen millió lélekre eső arányával való párhuzamos kialakulását. Az öngyilkossági arány említett korrekciói ugyanis 1927-ig nem vihetők vissza és egyébként is célszerűbbnek látjuk a halálos

	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
A nyomorra és keresetnélküliségre . . .	8.5	10.1	(max.) 12.9	12.7	9.0	11.0	9.8
Életuntásra, aminek anyagi oka is lehet	8.3	7.8	9.4	8.5	8.1	8.6	7.8
Vagyon elleni bűncselekményre . . .	1.1	1.0	1.2	1.0	0.9	0.9	1.0
Az egyéb anyagi bajjal magyarázott és az ismeretlen okú esetekkel együtt a valószínű anyagi okok aránya összesen	37.5	39.9	41.7	39.6	35.7	39.3	36.4

Látható, hogy a nyomorra, keresetnélküliségre és egyéb anyagi okokra visszave-

zethető esetek aránya 1932-ig gyarapodik, onnan kezdve fogy. Hasonlóképpen 1932-ig gyarapodó az anyagi okkal gyakran bíró életuntság és az ismeretlen okok százaléka, azóta azonban fogyó arányúak. Az anyagi okok hatása különösen a férfiak körében nyomasztó s körükben 1932-ben ezek aránya 47,6%-ig szökik fel, vagyis az eseteknek közel felére. Így az öngyilkosságok okára közvetlenül vonatkozó statisztika is azt igazolja, hogy az 1930—32. évi gazdasági válságnak az öngyilkossági arány emelkedésében szerepe volt s az öngyilkossági arány-

nak azóta mutakozó némi enyhülése éppen az anyagi helyzet javulásának következménye.

A munkanélküliség és az öngyilkosság arányainak számsora között, az 1930—32. évi gazdasági válság idején lévő párhuzamos kialakulásnak, matematikai statisztikailag igazolhatóan magasfokú a korrelációja. A két számsornak, az 1926 és 1936 között lévő tízesztendő idõtartam alatt mutakozó értékei ugyanis pusztán formailag, súlyuk nélkül számítva a következõ korrelációs koefficiensre (r) vezetnek:

$$r = \frac{\sum (x \cdot y)}{\sqrt{\frac{x^2}{n}} \cdot \sqrt{\frac{y^2}{n}}} \pm 0,6745 \frac{1-r^2}{\sqrt{n}} = \frac{1054,1}{11 \times \sqrt{\frac{442,5}{11}} \times \sqrt{\frac{4019}{11}}} \pm$$

$$\pm 0,6745 \frac{1-0,6257}{\sqrt{11}} = \frac{1054,1}{11 \times 6,34 \times 19,11} \pm \frac{0,343}{3,31} = + 0,7907 \pm 0,0865$$

1332,7

Mínt hogy pedig +0,5 és +1,0 között változó értékű r esetén magasfokú korrelációról beszélünk, amit bizonyos értelemben, az angol-amerikai matematikai statisztika szellemében, magasfokú összefüggésnek szokás venni, nyilvánvaló a munkanélküliség arányának az öngyilkosságok alakulására való hatása. A kiszámított valószínű hiba (\pm), amit, mint szokás, \pm jellel fűzünk a korrelációs koefficienshez, nyilvánvalóan nem olyan fokú, hogy a korrelációs koefficienshez akár hozzáadva, akár abból levonva, annak értékét a jelzett határokon kívülnek minősítené. Kétségtelen, hogy a mai túlzásig vitt materializmus és még mindig erősen tartó individualizmus, amely anyagi javakra építi boldogságát, ilyen laza alapzaton könnyen összedől. Múlt gazdasági válság, mely megnehezíti az élet küzdelmeiben való kitartást, meggyengíti a jellemet s napjainkban számszerűen kimutathatóan szaporítja az öngyilkosokat! Pedig hát az öngyilkosság „N'expire rien, ill aggrave“, mint Renan mondta. A csõd vagy sikkasztás miatt öngyilkossá lelt apa emlékének híre és átka életfogytiglan ott függ a gyermek és az unoka felett.

Az öngyilkosok legújabb országos arányainak nemzetközi összehasonlítása, — amelyet a 2. táblázat tár elénk, — egyrészt ismét szemlélteti az egyes államok népmozgalmi statisztikáiban előforduló halálos öngyilkossági esetek arányának számvonala-

között lévõ állandó különbségeket, másrészt érdekesen elénk tárja azt is, hogy a kül-államok nagy részében is látható az öngyilkosok legújabb gyérülése, a nagy gazdasági válság elmúlásával az életüket önkezükkel kioltók arányszámának enyhülése. (L. a 2. táblázatot.)

Ami az egyes országok öngyilkossági arányának színvonala között állandóan meglévõ különbségeket illeti, most is látható az az általános szabályszerûség, hogy az öngyilkosok a népesség számához képest Középeurópában fordulnak a leggyakrabban elõ. Elsõsorban a volt Monarchia utód-államaiban, különösen Ausztriában, hazánkban és Cseh-Szlovákiában, azután Németországban és Svájcban. Igen magas még az észti és a francia arány is. Déleuropában és keleten, a szláv államokban, nemkülönben az északnyugateurópai igen magas átlagos népmûveltséggel bíró kis államokban, valamint az angol szigetországokban az öngyilkossági arány alacsony. *A legkedvezõbb arányokat most is az Ir szabadállam és Spanyolország mutatják.* Tudjuk, hogy a földrajzi csoportosítást némiképp megengedõ ezen zónákat nem lehet csak az egyes országok mûveltsége vagy vallása között lévõ különbségekkel magyarázni. A kultúra terjedésével általában emelkedik az öngyilkosok aránya, de a legmagasabb átlagos népmûveltségi fokon álló északnyugateurópai kis országokban a legritkább az öngyilkos. Másrészt alacsony a még mindig igen sok analfabétát felmutató

Spanyolország aránya is. A protestánsok öngyilkossági aránya általában magasabb, mint a katolikusoké, de hát miért magasabb akkor a katolikus franciák öngyilkossági aránya a protestáns, művelt németalföldiekénél? Kétségtelen, hogy az egyes országok öngyilkossági arányának színvonala között lévő különbségek magyarázatakor egyéb körülményt is tekintetbe kell venni, az éghaj-

latnak a kedélyéletre való hatásán kívül az egyes népek erkölcsi és életfelfogásával, gazdasági helyzetével, irodalmában megnyilvánuló világnézetével is számolni kell. Még a tengerek közelsége, ill. tengerekkel kiterjedt körülhatároltság is számottevő tényező, mert szintén könnyű kiút az országban kedvezőtlen környezetben élő, elégedetlen életunt, kalandos természetek eltávozásá-

2. Az öngyilkosok arányának nemzetközi összehasonlítása.

Comparaison internationale des proportions des suicides.

Ország — Pays	Esetek százezer lélekre öngyilkos a halálosan végződött esetek statisztikája alapján Suicides pour 100.000 habitants, d'après les statistiques des suicides, non compr. les tentatives,																	
	a világháború előtt, az egyes országok történelmi területén sur le territoire d'avant la Gr. Guerre		a fegyverletétel óta az országok mai területén depuis l'armistice, sur le territoire actuel															
	1901—05	1906—10	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Angolország és Walles — Angleterre et Pays de Galles	9	10	9	9	10	10	10	10	11	11	12	12	13	13	13	14	14	.
Ausztria — Autriche	17	18	25	23	22	23	28	31	32	34	33	37	36	39	41	44	.	.
Belgium — Belgique	12	13	.	13	12	13	14	14	14	15	16	16	16	17	18	18	18	.
Cseh-Szlovákia — Tcheco-Slovaquie	26	24	25	28	26	28	28	30	30	30	31	30
Dánia (a Färöer szigetekkel) — Danemark (y compris les îles Féroé)	22	11	14	13	14	14	14	13	16	16	18	16	17	17	19	18	18
Esztország — Estonie	29	28	.
Észak-Irország — Irlande du Nord	3	5	4	4	6	6	5
Finnország — Finlande	6	8	8	10	11	10	11	10	15	15	17	17	19	22	22	21	20	19
Franciaország — France	23	22	18	21	22	22	.	.	19	19	20	19	19	19	19	21	.	.
Görögország — Grèce	5	5	5	6	.
Ir szabad állam — Etat libre d'Irlande	6	8	7	8	4	3	.
Lengyelország — Pologne	14	13
Lettország — Lettonie	2	4	4	4
Litvánia a Memelvidékkel — Lithuanie (y compris la région de Memel)	10	9	9
Magyarország — Hongrie	19	20	24	24	26	27	30	28	29	30	29	31	29	31	34	35	32	32
Németalföld — Pays-Bas	6	.	7	7	6	6	6	6	6	7	7	7	7	8	8	8	8	8
Németország a Saarvidék nélkül — Allemagne (sans la Sarre)	22	21	19	21	21	22	21	23	24	26	25	25	26	28	29	29	29	.
Norvégia — Norvège	6	5	5	5	6	6	6	6	7	6	.
Olaszország — Italie	6	8	8	8	8	8	9	10	9	10	10	10	9	10	10	10	9	9
Portugália — Portugal	5	5	11	11	12	.
Románia — Roumanie	8	10	10	10	.
Skócia — Ecosse	5	5	5	6	6	7	7	8	9	10	10	10	10	10	10	10	.
Spanyolország — Espagne	2	3	5	5	5	5	6	6	4	4	4	4	4	4	4	3	4	.
Svájc — Suisse	23	22	21	23	23	24	23	24	22	26	25	30	27	26
Svédország — Suède	14	16	14	15	15	14	14	.	.	15	15	14	16	17	18	18	.	.
Szerbia ill. Jugoszlávia — Serbie, respectivement Yougoslavie	5	6	5

1) 1896—1900-ban Mayr szerint: — Pour 1896—1900, d'après Mayr. — 2) 1911-ben. — En 1911. — 3) Csak a dán városok, 1911-ben. — Seulement les villes danoises, en 1911. — 4) Egész Oroszország vonatkozó arány a XX. század elején Mayr szerint csak: 3. — D'après Mayr, au début du XXe siècle la proportion corresp. de la Russie entière était de 3 seulement. — 5) 1935-ben 32, 1936-ban pedig 31 a mai magyarországi öngyilkossági arány. — Ces derniers temps, ladite proportion des suicides a été en Hongrie en 1935 de 32, en 1936 de 31. — 6) A mai Jugoszláviából nincsen ilyen irányú statisztika. — Pour la Yougoslavie, il n'y a pas de chiffres de statistique. — 7) 1935-ben: 27. — En 1935, 27.

3. Az öngyilkosok száma és aránya törvényhatóságokint 1936-ban a kísérletek és a halálos esetek megkülönböztetésével.

Nombre et proportion des suicides en 1936, suivant les comitats et les villes autonomes, compte tenu des tentatives de suicide.

Ország-rész törvényhatóság Régions, comitats, villes autonomes	Eset öngyilkosság az oldalt megnevezett törvényhatóságra Suicides				
	összesen a kísérletekkel együtt y compris les tentatives	halálos kimenetelű seulement les cas mortels	összesen a kísérletekkel együtt y compris les tentatives	halálos kimenetelű seulement les cas mortels	
	szám szerint leur nombre	%-ban leur pourcentage	millió lélekre — pour 1 million d'habitants		
Dunántúl — Transdanubie					
Baranya vm. *)	86	67	77·9	341·7	266·1
Pécs tjt. **)	76	26	34·2	1.090·8	373·2
Fejér vm.	70	60	85·7	302·5	259·2
Székesfehérvár tjt.	45	20	44·4	1.079·2	479·5
Győr, Moson és Pozsony vm.-ék	31	21	67·7	197·5	133·8
Győr tjt.	63	24	38·1	1.237·3	479·1
Komárom és Esztergom vm.-ék	65	41	63·1	355·8	224·4
Somogy m.	121	96	79·3	309·9	245·9
Sopron vm.	27	18	66·7	189·4	126·3
Sopron tjt.	39	19	48·7	1.086·3	529·1
Tolna vm.	111	95	85·6	417·1	357·0
Vas vm.	76	48	63·2	278·6	175·9
Veszprém vm.	79	59	74·7	318·5	237·9
Zala vm.	137	92	67·2	371·1	249·2
Összesen — Total	1.026	686	66·9	378·6	253·1
Alföld — Grande Plaine					
Bács-Bodrog vm.	32	24	75·0	281·2	210·
Baja tjt.	31	9	29·0	1.016·2	299·5
Békés vm.	167	122	73·1	495·5	362·0
Bihar vm.	95	86	90·5	523·7	474·1
Csanád, Arad és Torontál vm.-ék	81	61	75·3	463·5	349·0
Csongrád vm.	98	55	56·1	661·7	371·5
Hódmezővásárhely tjt.	50	28	56·0	842·4	471·7
Szeged tjt.	127	35	27·5	911·9	251·3
Hajdú vm.	104	89	85·6	572·9	490·2
Debrecen tjt.	159	66	41·5	1.274·2	529·1
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	207	155	74·9	490·1	367·0
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	1.019	437	42·9	696·5	298·7
Budapest szfv.	2.081	559	26·9	1.986·5	533·7
Kecskemét tjt.	90	40	44·4	1.097·0	487·5
Szabolcs és Ung vm.	139	88	63·3	329·2	208·4
Szatmár, Ugocsa és Bereg vm.-ék	42	32	76·2	264·4	201·5
Összesen — Total	4.522	1.886	41·7	889·0	370·8
Észak — Nord					
Abaúj-Torna vm.	18	18	100·0	191·8	191·8
Borsod, Gömör és Kishont vm.-ék	74	55	74·3	240·8	178·9
Miskolc tjt.	104	35	33·7	1.572·9	529·3
Heves vm.	102	64	62·7	315·4	197·9
Nógrád és Hont vm.-ék	56	47	83·9	243·8	204·6
Zemplén vm.	51	30	58·8	340·7	200·4
Összesen — Total	405	249	61·5	346·1	212·8
Mindössze — Total général					
	5.958	2.821	47·4	663·9	314·6
Ebből: / vm. — dans les comitats	3.088	1.960	63·5	427·7	271·5
Dont: \ tjt. — dans les villes autonomes	2.865	861	30·1	1.639·2	492·7

*) Vm. = Comitat.

**) Tjt. = ville autonome.

hoz, ilyenkor pedig nem kell az öngyilkossághoz nyúlni, mint szintén patet exitushoz. Másrészt a tengerbeugrás útján való öngyilkosság is lehetséges ilyen országokban, s ez a statisztikai biztos számbavételt elkerüli; eltűnésként könyveltetik el, a kidobott, partra vetett hulla pedig esetleg „talált”-nak is számíthat.

Érdekes új tanulsága a legújabb nemzetközi összehasonlításnak azonban az, hogy *a külállamok nagyrésztében is látható az öngyilkosok legújabb gyérülése* azóta, hogy a gazdasági válság világszerte elmúlt s újabb — évről-évre erősödő — javulásnak adta át helyét. Látható a 2. táblázaton, hogy 1933 óta nemcsak a magyar, hanem az olasz, az ír, a francia, a litván és a svájci öngyilkossági arány is kedvezőbben alakul, a csehszlovák arányszám pedig 1934 óta csökkenő; míg az 1930—32. évi gazdasági válságig a legtöbb állam vonatkozó arányszámai gyarapodóak s a külállamokban is éppen úgy, mint hazánkban, a válság éveiben kulminálnak. Az anyagi helyzet változásának hatása tehát a nemzetközi összehasonlítás táblázatában is kimutatható.

Az öngyilkossági aránynak az ország egyes részei szerint való újabb alakulását a legutolsó, az 1936. évi eredményeknek törvényhatóságok szerint való részletezése útján mutatjuk be. Ezt tárja elénk az öngyilkossági kísérletek és a halálos végű esetek számának és arányának külön feltüntetésével a 3. táblázat.

Rég ismeretes, hogy az öngyilkossági arány a városokban magasabb, mint a vidéken. Ezt mutatják a törvényhatóságok szerint részletezett 1936. évi adatok is. Az első helyen székesfővárosunk áll, ahol millió lélekre a kísérletekkel együtt 1936-ban 534 öngyilkos esett, míg a vidéken csak 286. Érdekes megfigyelni, hogy a gazdasági válság megszűnése óta, tehát az 1932. évi (Budapest 1933. évi) maximum után miképpen enyhül úgy Budapest, mint a vidék öngyilkossági aránya, amely pedig azelőtt egész 1932-ig évről-évre fokozódott. Az 1932. évi maximumot megelőzőleg s azt követőleg is négy-négy esztendő sorakoztatva fel látható az arányok addig tartó fejlődése, onnan pedig visszaesése s évről-évre megfigyelhető a színvonaluk között lévő az a különbség, hogy a székesfővárosi lakosság éppen kétszer olyan gyakran határozza el magát az öngyilkosságra, mint a vidéki. Esett ugyanis öngyilkosság (a kísérletekkel együtt) millió lakosra:

Év	Budapesten	a vidéken
1929	540	260
1930	443	292
1931	531	322
1932	588	322
1933	609	282
1934	583	299
1935	588	282
1936	534	286

Nemcsak székesfővárosunk, hanem a többi tj. város is magasabb öngyilkossági arányt mutat a környező vármegyénél. A város, még inkább a nagyváros az öngyilkosság melegágya, szabados világnézetével, demoralizációjával. Szerepe van itt annak is, hogy főleg városi lakosok az azokhoz a foglalkozásokhoz tartozók, amelyek körében az öngyilkossági arány ismeretes módon túl magas. Ilyenek: a véderő, a házi cselédek, az értelmiség, a közszolgalat s szabad foglalkozások. A mezőgazda vidéki nép öngyilkossági aránya alacsony, életfelfogása erkölcsösebb, bár egyszerűbb, de komolyabb. Éppen ezért bár a vidéki nép ritkán követ el öngyilkosságot s ritkábban kíséri is azt meg, mint a városi, mégis e csökkent számú vidéki öngyilkosságok között nagyobb arányt (kétharmad részt) képviselnek a halálos esetek, mint városokban (egyharmad részt). A városokban a halálos végű öngyilkosságoknál sokkal gyakrabban fordulnak elő komolytalan kísérletek, hatásvadászatra irányuló öngyilkossági színjátszás, mint vidé-

4. Az öngyilkosok megoszlása nem szerint hazánkban 1901-től 1936-ig.

Répartition par sexe des suicides en Hongrie de 1901 à 1936.

Év, átlag <i>Années et périodes</i>	Terület <i>Territoire</i>	A nők százalékos aránya <i>Pourcentage des femmes</i>	
		az öngyilkosok parmi les indi- vidus suicidés	az ösz. halottak parmi toutes les personnes mortes
		k	ö z ö t t
1901—05	Történeli Territoire d'auparavant guerre	24.7	48.9
1906—10		24.8	48.8
1911—15		24.5	48.8
1919—20	M a i (t r i a n o n) Territoire actuel, dit de Trianon	34.0	48.9
1921—25		28.6	48.4
1926		31.3	49.0
1927		32.9	49.1
1928		32.6	48.7
1929		30.0	48.5
1930		29.1	48.5
1926—30		31.0	48.8
1931		28.1	48.4
1932		29.4	48.3
1933		32.5	48.3
1934		32.9	48.6
1935		37.5	48.9
1931—35	31.9	48.5	
1936	33.5	48.6	

ken. Ezt a városi nép lelkülete, a vidékinél kifinomultabb, szenzációkat hajhászó ideg-élete, erkölcsének kedvezőtlen sajátosságai eléggé magyarázzák, a természet ölen élő egyszerű földművelő nép őszinte, becsületes és vallásos alaptermészetével szemben.

Érdekes megfigyelni, hogy a legújabb konjunktúra éveiben miképpen viselkedik a nők aránya az öngyilkosok körében s általában miképpen váltakozik a gazdasági helyzettel az öngyilkos nők gyakorisága. Tudjuk, hogy a férfi gyakrabban oltja ki önkézével életét, mint a nő. A népesség nem szerint való megoszlása szabatosan legutóbb az 1930. évi népszámlálás alkalmával vétetett számba. E népszámlálást környező két esztendőben, 1930—31-ben évente átlag millió megfelelő nemű egyénre eső öngyilkosok száma a következő volt:

a férfiaknál	478
a nőknél	188
mindkét nembelinél	327

Ennek megfelelően az öngyilkosok nem szerint való megoszlása is azt mutatja, hogy körükben kisebb a nők aránya, mint az összes halottak között. Ez az arány azonban nem állandó és szembetűnő, hogy gazdasági

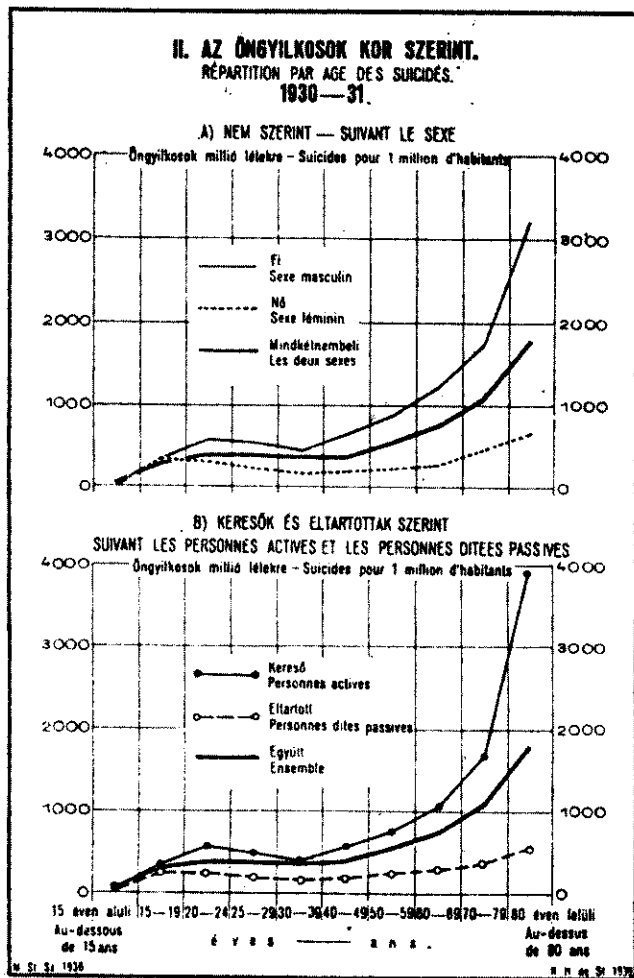
válságok idején minő jellegzetesen csökken a nők aránya az öngyilkosok között. Ezt mutatja az 1930—32. évi nagy gazdasági válság is. A válságos évek vonatkozó adatait a környező évek megfelelő statisztikájával és a XX. század elejétől az összes megelőző többéves átlagokkal együtt a 4. táblázat tárja elénk.

Eszerint hazánkban az 1930—32. évi gazdasági válság idején az öngyilkosok körében 28—29% a nő, míg azelőtt 34, azután meg egészen 38%-ig is felér arányuk. A válság idején anyagi okok által előidézett öngyilkosságok gyarapodásában tehát a férfi-öngyilkosok szerepelnek, őket sújtja ekkor a munka- vagy keresetnélküliség, a csőd s ők válnak dekonjunktúra idején nagyobb arányban öngyilkossá s nem a nők. A nők öngyilkosságának sokkal inkább a csalódás, szerelmi bánat, életuntság, vagy gyógyíthatatlan betegség az oka, mint a férfiaknál, az öngyilkosságok gyakorisága tehát a gazdasági konjunktúra hatására körükben nem változik.

Ismeretes, hogy az életkorral az öngyilkosság gyakorisága növekedik, de olyképpen, hogy a húszas életévekben, különösen

5. Az öngyilkosok kor szerint való alakulása az országos és a székesfővárosi statisztika tükrében. Répartition par âge des suicidés suivant la statist. générale et les chiffres relatifs à Budapest, capital de la Hongrie.

Korcsoport: Groupes d'âge	Esetű öngyilkos az oldalt megnevezett korcsoportra — Suicidés										
	Magyarországon — en Hongrie										Buda- pesten à Budapest
	szám sze- rint — leur nombre	millió lélekre — leur proportion pour 1 million d'habitants									
	az egész népes- ségben dans la popu- lation totale	a férfiaknál — dans la popula- tion masc.	a nőknél — dans la popula- tion fem.	dans la population						az egész népes- ségben — dans la population totale	
			a férfi masc.	a nő fém.	mindkét nembeli masc. et fém.	a férfi masc.	a nő fém.	mindkét nembeli masc. et fém.			
			keresőknél — en ne considé- rant que les personnes dites actives			eltartottaknál — en ne con- sidérant que les personnes dites passives					
15 éven aluli — moins de 15 ans	18.0	7.5	11.2	3.8	67.4	27.5	52.3	8.3	3.1	5.7	3.2
15—19 éves — ans	275.5	330.3	322.9	337.5	332.4	257.0	342.2	271.6	314.0	303.3	473.5
20—24 " "	322.0	383.8	581.9	307.2	611.9	422.9	553.5	102.4	225.6	214.6	614.1
25—29 " "	275.5	367.7	508.5	228.3	517.1	403.5	491.8	165.5	161.4	161.6	460.3
30—39 " "	352.0	358.7	412.3	151.1	417.5	257.7	383.9	57.3	118.2	117.2	295.6
40—49 " "	361.0	365.8	574.6	183.9	578.2	294.8	514.9	275.3	147.4	149.1	458.3
50—59 " "	397.0	525.4	854.4	221.5	861.0	257.5	726.0	440.1	208.7	213.1	603.6
60—69 " "	397.0	752.1	1.243.3	278.9	1.299.4	284.9	1.048.7	190.7	276.4	270.8	698.9
70—79 " "	288.5	1.092.1	1.758.7	479.5	2.177.2	502.7	1.696.5	79.2	469.7	389.0	591.1
80 éven felüli — plus de 80 ans	39.0	1.799.9	3.236.4	679.6	5.643.6	698.4	3.904.3	233.1	710.8	562.9	198.4
Ismeretlen korú Suicidés d'âge inconnu	4.5										
Mindössze — Total	2.840.0	326.9	477.4	182.7	677.2	331.0	584.9	32.6	135.8	106.8	450.0

azok elején is gyakrabban fordul elő, mint a környező életévekben. Az egyes korcsoportbeli élők számához viszonyítva legtöbb öngyilkost mindig a legöregebb korcsoport mutat fel. Aránylag leggyakrabban az aggastyán oltja ki életét önkezével. A huszas életévek pedig, az ú. n. Sturm und Drang periódus képviselik az első szerelmekkel az első csalódások korát, az elhelyezkedésért folytatott küzdelmekét, amikor is a fiatalos meggondolatlanság a lelki katasztrófából gyakran öngyilkosságra vezet. Ezeket a törvényszerűségeket tárják elénk a halálos esetek 1930—31. évi népmozgalmi statisztikájából az 5. táblázat adatai. Ez alkalommal az 1930. évi népszámlálást közrefogó két esztendő öngyilkosainak kor szerint részletezett átlagos számát viszonyítottuk a népszámlálás megfelelő adataihoz. Így az egész népességre vonatkozó korgörbén kívül az egyes nemekre vonatkozót, külön a keresőkre és külön az eltartottakra jellemzőt, valamint a nemekre a kereső és eltartott minőség szerint való részletezésben megállapíthatót is kiszámítottuk, illetőleg — a II. grafikonon — fel is rajzoltuk. Végül az 5. táblázat az utolsó oszlopban tartalmazza a Budapesten történt öngyilkossá-

goknak kor szerint való részletezését is, a székesfővárosi lakosság megfelelő korcsoportbeli előihez viszonyított arányszámokban. (L. az 5. táblázatot és a II. grafikont.)

Az egyes korcsoportok millió lélekre eső arányszámai közül a maximumot a legidősebb korúaké, az aggastyánoké képviselik. Az 5. táblázaton, bármelyik területen, bármelyik nemnél és úgy a keresőknél, mint az eltartottaknál mindig a 80 éven felüliek öngyilkossági aránya a legmagasabb. E legmagasabb korú aggastyán férfiak közül is azok öngyilkossága a leggyakoribb, akik még ily késő öreg korban is keresők, lévén a 80 éven felüli kereső férfiaknál a szóbanforgó arány millió megfelelő korú és nemű kereső élöre 5.643·6, míg u. e. korban a férfiaknál általában csak 1.799·9. Ezeknek az arányszámoknak természetesen módszerbeli okokból is a kiszámításuknál alapul szolgáló kis abszolút számok miatt nem szabad teljes értéket tulajdonítani. A huszas évek elején mutatkozó oldalmódusz is a kereső férfiaknál magasabb: 611·9, míg az eltartottaknál csak: 102·4.

A 15. éven aluli serdületlen korban szórványosan előforduló öngyilkossági esetek, amelynek okai tudvalevőleg legtöbbször a szülői vagy tanítói dorgálástól való félelem, vagy a rossz iskolai bizonyítvány miatt való elkeseredés, az 1930—31. évben legmagasabb országos arányt a már ily fiatal korban is kereső fiúk közül érték el: millió megfelelő korú és nemű élöre 67·4-et. E korcsoportban tehát a fiatalkorú eltartott leányok öngyilkossági aránya csak 3·1.

A halálos öngyilkossági esetek korgörbójét a kísérleteket is magába foglaló esetekre is kiterjedő teljes számokkal vetve egybe azt látjuk, hogy a fiatalabb korbeli öngyilkosságok között több a kísérlet; egyre öregebb és öregebb korcsoportokban több a komolyabb, sőt halálosan végződő cselekmény. Korcsoportok szerint való részletezésben vetve egybe a népmozgalmi és a statisztika szerinti kísérleteket is magába foglaló öngyilkossági esetek abszolút számát, a halálosan végződő esetekre 1930—1931 átlagában a következő százalékot nyerjük:

Korcsoport	Halálosan végződött esetek aránya (%) az összes esetek között
20 éven aluli	37·9 %
20—24 éves	32·7 "
25—29 "	34·6 "
30—39 "	39·0 "
40—49 "	62·2 "
50—59 "	77·0 "
60—69 "	90·1 "
70 éves és idősebb	78·6 "
Mindössze	55·0 %

Látható tehát, hogy az életkor emelkedésével az öngyilkossági esetek is egyre komolyabbak; egyre magasabb körökben a halálos esetek aránya. Némikép a 20 éven aluliak körében is magasabb a halálos esetek aránya, mint 20—24 éveseknél, akik e tekintetben a minimumot jelentik. Amíg az életkor emelkedésével a nagyobb megfontolttság révén a komolyabb esetek aránya nő s a halálosan végződő cselekményeknek is idősebb korban egyre magasabb az aránya, addig a 20—24 évnél is fiatalabb korúaknál magasabb és magasabb arányt az egyre több és több felettel megfontolatlan eset, könnyelmű élni nem akarás miatt nyerünk. Részletezve a 20 éven aluliak arányát a 15—19 éves és még a 15 éven alul lévők szerint azt látjuk, hogy a 20—24 évesektől a fiatalabbak felé is emelkedik a halálos esetek aránya, amely tehát parabolászerűen alakul. A halálosan végződött öngyilkossági esetek aránya a hazánkban az 1930—31. évi eredmények szerint a következők:

A 15 éven aluliaknál	56.3 %	} 37.9
A 15—19 éves egyéneknekél	37.2 .	
A 20—24	32.7 .	

Azt, hogy az öngyilkosok foglalkozás szerint való részletezése a legújabb évekről származó statisztika tükrében miképpen alakul, a 6. táblázat tárja elénk.

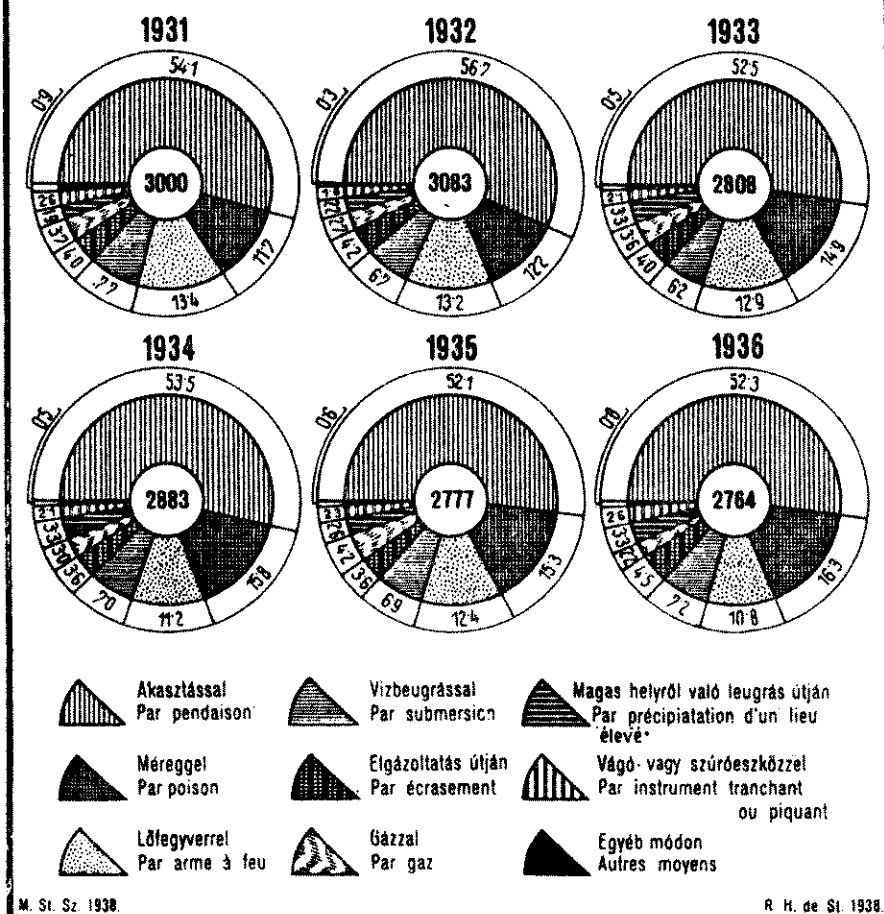
A népszámlálást közvetlenül környező 1930—31. évek adatait a népszámlálás foglalkozási eredményeihez viszonyítottuk. Az 1933. évközépi kiszámított népességet az 1930. évi foglalkozási eredmények alapján osztottuk meg. Utóbbi képezte a viszonyítás alapját az 1931—35. évek átlagos öngyilkosságaihoz.

A millió lélekre eső arányszámok 6. sz. táblázatunk tanúsága szerint mindig ugyanazon foglalkozásoknál alakultak szélsőségesen.

Az öngyilkosságok aránya a gazda-

III. AZ ÖNGYILKOSSÁGOK AZ ÖNGYILKOSSÁG MÓDJA SZERINT HAZÁNKBAN. 1931—1936.

SUICIDES EN HONGRIE DE 1931 A 1936, SUIVANT LES MOYENS EMPLOYÉS.

sági válság elmúltával nem hogy fogyna, hanem még gyarapodik is. Igen magas azután a véderő és a napszámosok aránya is. Kedvezőtlen az értelmiségé. Igen alacsony viszont az állandó életveszélyben élő bányászok és az ismeretlen csoport öngyilkossági aránya. Ez utóbbinál szerepe lehet annak, hogy a népszámlálásbeli és népmozgalmi arányok foglalkozás szerint való feldolgozása egymásnak nem felel meg teljesen. Kedvező az östermelő, a mezőgazda falusi nép öngyilkossági aránya s alacsonyabb az országos átlagnál még a késő öregségükben is biztos megélhetést találó nyugdíjasok öngyilkossági aránya is.

Ha azt vizsgáljuk, hogy az 1930—32. évi nagy gazdasági világválság idején mely foglalkozási ágak öngyilkossági aránya volt emelkedett, melyeké nem, a 6. táblázatnak azon rovatát kell szemügyre vennünk, amelyek az öngyilkossági esetek foglalkozási fűcsoportok szerint való megoszlását 1929-től 1930-ig szemléltetik, a népesség-

nek az 1930. évi népszámlálásnál talált foglalkozási főcsoportok szerint való megoszlásával egybevetve. (L. a 6. táblázatot.)

E szerint 1932-ben még a többi foglalkozási főcsoport rovására is az összes többi éveknél magasabb arány: 28·7% esik az öngyilkosokból az östermelőkre. Az arányszám magasabb, mint bármely előző vagy követő év megfelelő százaléka. Főleg a mezőgazda nép érezte volna meg tehát a válságos gazdasági helyzetű évek súlyát! A II. főcsoportban, a bányászati és iparforgalmi foglalkozások körében is azt látjuk a 6. táblázaton, hogy 1929-től egészen 1932-ig

emelkedik a százalék 40·1%-ig s emelkedő külön az iparnál, a kereskedelemnél és a közlekedésnél is, ám 1933-tól kezdve — sem az ipar csoportjánál, sem a II. főcsoportbeli végösszegeknél — nincs visszaesés: az *indusztrializálódás és urbanizálódás előrehaladtával* ugyanis a II. főcsoportbeli élő népesség erősödött, főleg pedig az 1932-ig tartott nagy gazdasági világválság elmúltja után.¹⁾

Ha foglalkozás szerint való részletezés-

¹⁾ L. erről részletesebben Szél T.: „Az iparosodás hatása a népesedésre és a népmozgalomra”. Magyar Statisztikai Szemle 1937. évi júniusi szám.

6. Az öngyilkosok foglalkozás szerint 1929-től 1936-ig.

Répartition par profession des suicidés de 1929 à 1936.

Foglalkozási főcsoport <i>Grandes catégories de professions</i>	Esetek az oldalt megnevezett foglalkozási főcsoportra <i>Suicides dans les catégories professionnelles indiquées</i>											a népességből a népszámláláskor (1930-ban) <i>proportion à la population selon le recensement (1930)</i>	
	öngyilkosságot (kísérletet) elkövető egyén <i>y compris les tentatives de suicide</i>												
	szám szerint <i>leur nombre</i>	1 millió lélekre <i>leur proportion pour 1 million d'habitants</i>	az összes öngyilkossági esetek %-ában <i>par rapport au nombre total des suicides, %</i>										
			1930-31	1931-35	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935		1936
I. Östermelés — <i>Production du sol</i>	1.529·0	339·8	363·4	26·7	28·9	27·4	28·7	28·6	27·5	27·3	26·8	51·8	
II. Bányászat, ipar és forgalom — <i>Mines, industrie et „circulation“</i>													
a) Bányászat és kohászat — <i>Mines et hauts fourneaux</i>	19·5	182·8	118·1	0·2	0·4	0·3	0·2	0·6	0·3	0·3	0·5	1·3	
b) Ipar — <i>Industrie</i>	1.580·0	831·5	942·3	28·8	28·9	29·1	29·2	31·5	30·8	32·0	32·3	21·7	
c) Kereskedelem és hitel — <i>Commerce et crédit</i>	359·0	769·4	871·8	7·7	5·8	7·3	7·4	6·5	7·0	6·4	6·4	5·4	
d) Közlekedés — <i>Transports et voies de communication</i>	146·5	440·3	559·0	2·4	2·7	2·8	3·3	3·0	3·7	3·1	2·9	3·9	
II. Összesen <i>Total</i>	2.105·0	750·1	857·4	39·1	37·8	39·5	40·1	41·6	41·8	41·8	42·1	32·3	
III. Közszolg. és szabad foglalkozás — <i>Services publics et professions lib.</i>	377·5	868·3	1.008·3	7·1	6·5	7·3	7·3	7·2	7·7	7·9	7·6	5·0	
IV. Véderő — <i>Défense nationale</i>	165·0	2.274·6	1.546·7	1·6	3·7	2·5	2·1	2·3	1·6	1·2	1·8	0·8	
V. K. m. n. napszámosok — <i>Journaliers s. a. i.</i>	149·5	1.222·0	948·2	3·5	2·5	3·0	1·1	1·7	2·3	1·8	1·5	1·4	
VI. Nyugdíjasok — <i>Retraités</i>	79·0	218·9	358·0	1·7	1·5	1·4	1·9	2·0	2·6	3·0	3·3	4·2	
VII. Házi cselédek — <i>Domestiques</i>	740·0	3.752·9	4.027·8	13·5	13·3	13·8	13·3	14·1	13·3	13·1	13·2	2·3	
VIII. Egyéb foglalk. — <i>Autres professions</i>	288·5	2.525·1	1.955·3	6·7	5·6	5·1	5·3	2·5	2·7	3·4	3·2	1·3	
IX. Ismeretlen foglalk. — <i>Habitants de profession inconn.</i>	5·5	68·2	173·5	0·1	0·2	—	0·2	—	0·5	0·5	0·5	0·9	
Mindössze — <i>Total général</i>	5.439·0	626·0	675·5	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	

7. Az öngyilkosok az öngyilkosság módja szerint hazánkban 1931-től 1936-ig.
Les suicides en Hongrie d'après le mode de perpétration du suicide, de 1931 à 1936.

A IV. revízió átesett nemzetközi halálóki nomenklátúra tétel-számai: Números de la nomenclature internationale des causes de décès, révisée pour la 4e fois:	Eseti öngyilkos hazánkban az oldalt megnevezett módra Suicides en Hongrie, d'après le mode de perpétration du suicide																	
	szám szerint leur nombre						az összes öngyilkosságok százalékában par rapport au nombre total des suicides, %						millió lélekre pour 1 million d'habitants					
	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1931	1932	1933	1934	1935	1936
163. Öngyilkosság szilárd vagy folyékony mérgele avagy mároanyag bevétele útján — Suicide par poison solide ou liquide ou par substance corrosive	352	377	419	457	424	450	11.7	12.2	14.9	15.8	15.3	16.3	40.0	43.0	47.6	51.5	47.5	50.2
164. Öngyilkosság mérgező gázzal — Suicide par gaz	112	82	100	85	110	60	3.7	2.7	3.6	3.0	4.2	2.2	12.8	9.4	11.4	9.6	13.0	6.7
165. Öngyilkosság akasztás vagy zsinogelés útján — Suicides par pendaison ou par strangulation	1.623	1.747	1.475	1.543	1.447	1.447	54.1	56.7	52.5	53.5	52.1	52.3	186.2	199.3	167.4	174.0	162.2	161.3
166. Öngyilkosság vízbeugrással — Suicide par submersion	282	207	174	208	191	199	7.7	6.7	6.2	7.0	6.9	7.2	26.6	23.6	19.8	22.9	21.4	22.2
167. Öngyilkosság lőfegyverrel — Suicide par arme à feu	401	407	361	323	344	297	13.4	13.2	12.9	11.2	12.4	10.8	46.1	46.5	41.0	36.4	38.6	33.1
168. Öngyilkosság vágó vagy szűrő eszközzel — Suicide par instrument tranchant ou piquant	77	57	60	59	65	72	2.6	1.8	2.1	2.1	2.3	2.6	8.8	6.5	6.8	6.7	7.3	8.0
169. Öngyilkosság magas helyről való leugrás útján — Suicide par précipitation d'un lieu élevé	56	69	93	96	73	92	1.9	2.2	3.3	3.3	2.6	3.3	6.4	7.9	10.6	10.7	8.2	10.3
170. Öngyilkosság elgázolás útján — Suicide par écrasement	120	129	112	104	100	126	4.0	4.2	4.0	3.6	3.6	4.5	13.8	14.7	12.7	11.7	11.2	13.9
171. Egyéb módon végrehajtott öngyilkosság — Autres suicides	27	8	14	14	17	22	0.9	0.3	0.5	0.5	0.6	0.8	3.1	0.9	1.6	1.6	1.9	2.5
Öngyilkosság összesen Total des suicides . . .	3.000	3.083	2.908	2.888	2.777	2.764	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	344.2	351.8	318.7	325.1	311.3	308.2

ben vetjük egybe a halálos végű népmozgalmi öngyilkossági esetek számait az új szociális adatgyűjtésnek, a kísérleteket is számbavevő statisztikának eredményével, azt látjuk, hogy a legkevesbbé komoly, vagyis a kísérletekkel egybevetve s az összes esetek százalékában kifejezve a legkisebb arányban halálos öngyilkossági esetek a háztartási alkalmazottak körében fordulnak elő (21.6%). Meggondolatlan és gyakran komolytalan a cselédtragédia; teljesen összhangban az öngyilkossági kísérletek veszélyességére vonatkozó életkor szerint való részletezés azon tanulságával, hogy az idősebbek öngyilkossági aránya egyre nagyobb arányban halálosak, míg a fiatalabb korcsoportbelieké kevésbbé veszélyesek. A háztartási alkalmazottak pedig túlnyomó többségben fiatalok. Az öngyilkossági esetek közül a halálosak aránya tekintetében a cselédek után az ipar (34.0) és a közszolgálat és szabad foglalkozások következnek (40.1%). A legmagasabb arányban halálosak a bányászok öngyilkossági szándékkal vagy annak látogatásával elkövetett cselekedetei (87.2%). A foglalkozási főcsoportok sorrendje az 1930—1931. évi adatok alapján e tekintetben a következő:

Foglalkozási főcsoport ¹⁾	Az öngyilkossági esetek közül halálos hazánkban %-ban
Bányászat és kohászat	87.2
Östermelés	83.7
Közlekedés	61.4
Véderő	57.9
Kereskedelem és hitel	57.4
K. m. n. napszámos	47.8
U. n. egyéb és ismeretlen csoport	47.7
Közszolgálat és szabad foglalkozás	40.1
Ipar	34.0
Háztartási alkalmazottak	21.6

Az öngyilkosok újabb statisztikáját, az 1931-től 1936-ig terjedő népmozgalmi eredményeket a IV. revízió átesett nemzetközi halálóki nomenklátúra alapján az öngyilkosság módja szerint részletezve, a 7. táblázaton mutatjuk be. Ezt ábrázolja a IV. grafikon.

Eszerint, a Szemlékben már ismertett¹⁾ 1923—25. évi különleges feldolgozás eredményeivel teljes összhangban, az új módszerű új eredmények szerint is akasztás vagy zsinogelés az öngyilkosság leggyakoribb módja. 1932-ben, az ekkori öngyilkossági maximumban, a gazdasági válság tetőfokán, az azévi öngyilkosok 56.7

¹⁾ L. Magy. Statisztikai Szemle 1928. évi II. kötet. 8. sz. 865. l. 31. táblázat.

8. Az öngyilkossági esetek (kísérletek) valószínű oka hazánkban 1929-től 1936-ig.
Causes probables des suicides commis de 1929 à 1936 en Hongrie (y compris les tentatives de suicide).

Okcsoport: <i>Catégories de causes:</i>	Valószínű ok — <i>Causes probables</i>	Esett öngyilkosság ill. kísérlet az oldalt megnevezett okra — <i>Suicides (y compris les tentatives) ayant pour mobile les causes indiquées</i>							
		1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
<i>a) szám szerint — en nombres</i>									
I. Anyagi okok (Materialis causák) <i>Difficultés matérielles.</i>	a) Nyomor, keresetnélküliség — <i>Misère, chômage</i>	390	415	606	746	737	533	637	583
	b) Egyéb anyagi baj — <i>Autres difficultés matérielles</i>	428	529	789	796	920	951	787	815
	I. Összesen — <i>Total</i>	818	944	1.395	1.542	1.657	1.484	1.424	1.398
II. Testi okok (Somatikus causák) <i>Maux physiques</i>	a) Gyógyíthatatlan betegség — <i>Maladie incurable</i>	762	879	1.066	945	946	1.068	557	678
	b) Egyéb és vélt betegség — <i>Autres maladies et maladie imaginaire</i>	533	522
	c) Elmezsavar — <i>Démence</i>	299	416	421	407	428	423	106	121
	d) Részegség — <i>Ivresse</i>	104	134
	II. Összesen — <i>Total</i>	1.061	1.295	1.487	1.352	1.374	1.491	1.300	1.455
III. Lelki okok (Psychikus causák) <i>Causes morales</i>	a) Szerelmi bánat — <i>Chagrin d'amour</i>	464	602	773	713	784	880	861	783
	b) Életuntság — <i>Dégoût de la vie</i>	394	405	466	544	493	480	502	467
	c) Családi viszály — <i>Discorde familiale</i>	389	588	789	721	777	871	831	923
	d) Egyéb családi baj (gyász eset) — <i>Autres malheurs de famille (deuil, etc.)</i>	336	285	211	260	261	236	244	277
	e) Tanulóknál. rossz előmenetel vagy egyéb sikertelenség — <i>Elèves mal notés ou ayant eu d'autres insuccès</i>	14	17	19	10	13	16	16	19
	f) Félelem vagy elkéseredés büntetés (házi fenyték, előljárói dorgálás) miatt — <i>Craignant une punition ou désespéré d'avoir été puni (punition à la maison, blâme par supérieurs)</i>	169	197	224	240	217	258	226	182
	III. Összesen — <i>Total</i>	1.766	2.094	2.482	2.488	2.545	2.741	2.680	2.651
IV. Bűncselekmény (Delictum) — <i>Délits</i>	a) Személy ellen — <i>Contre les personnes</i>	8	5	25	21	15	8	9	15
	b) Vagyon ellen — <i>Contre la propriété</i>	19	53	61	72	56	59	53	60
	c) Egyéb — <i>Autres</i>	53	34	23	19	22	14	9	72
	IV. Összesen — <i>Total</i>	80	92	109	112	93	81	71	147
V. Egyéb — <i>Autres causes</i>	60	43	40	40	48	47	34	52	
VI. Ismeretlen — <i>Causes inconnues</i>	206	434	463	262	96	94	311	250	
	Mindössze — <i>Total général</i>	3.991	4.902	5.976	5.796	5.813	5.933	5.820	5.953
<i>b) az előfordult összes esetek százalékban — par rapport au total des suicides, %.</i>									
I. Anyagi okok (Materialis causák) <i>Difficultés matérielles.</i>	a) Nyomor, keresetnélküliség — <i>Misère, chômage</i>	9.8	8.5	10.1	12.9	12.7	9.0	11.0	9.8
	b) Egyéb anyagi baj — <i>Autres difficultés matérielles</i>	10.7	10.8	13.2	13.7	15.8	16.0	13.5	13.7
	I. Összesen — <i>Total</i>	20.5	19.3	23.3	26.6	28.5	25.0	24.5	23.5
II. Testi okok (Somatikus causák) <i>Maux physiques</i>	a) Gyógyíthatatlan betegség — <i>Maladie incurable</i>	19.1	17.9	17.8	16.3	16.3	18.0	9.5	10.3
	b) Egyéb és vélt betegség — <i>Autres maladies et maladie imaginaire</i>	9.2	8.8
	c) Elmezsavar — <i>Démence</i>	7.5	8.5	7.1	7.0	7.4	7.1	1.8	2.1
	d) Részegség — <i>Ivresse</i>	1.7	2.3
	II. Összesen — <i>Total</i>	26.6	26.4	24.9	23.3	23.7	25.1	22.2	23.5

Okcsoport <i>Catégories de causes</i>	Valószínű ok — <i>Causes probables</i>	Eseti öngyilkosság ill. kísérlet az oldal megnevezett okra — <i>Suicides (y compris les tentatives) ayant pour mobile les causes indiquées</i>							
		1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
III. Leleki okok <i>Causes morales</i> (Psychikus causák)	a) Szerelmi bánat — <i>Chagrin d'amour</i>	11·6	12·3	12·9	12·3	13·5	14·8	14·8	13·2
	b) Életuntság — <i>Dégoût de la vie</i> . . .	11·9	8·3	7·8	9·4	8·5	8·1	8·6	7·9
	c) Családi viszály — <i>Discorde familiale</i>	9·8	12·0	13·2	12·4	13·4	14·7	14·3	15·5
	d) Egyéb családi baj (gyász eset) — <i>Autres malheurs de famille (deuil, etc.)</i>	8·4	5·8	3·5	4·5	4·5	4·0	4·2	4·7
	e) Tanulóknál rossz előmenetel vagy egyéb sikertelenség — <i>Élèves mal notés ou ayant eu d'autres insuccès</i>	0·3	0·3	0·3	0·2	0·2	0·2	0·3	0·4
	f) Félelem vagy elkeseredés büntetés (házi fenyték, előjárói dorgálás) miatt — <i>Craignant une punition ou désespéré d'avoir été puni (punition à la maison, blâme par supérieurs)</i>	4·2	4·0	3·8	4·2	3·7	4·4	3·9	3·6
	III. Összesen — <i>Total</i> . . .	44·2	42·7	41·5	43·0	43·8	46·2	46·1	45·3
IV. Bűncselekmény (Delictum) — <i>Délits</i>	a) Személy ellen — <i>Contre les personnes</i>	0·2	0·1	0·4	0·4	0·2	0·1	0·2	0·3
	b) Vagyon ellen — <i>Contre la propriété</i>	0·5	1·1	1·0	1·2	1·0	1·0	0·9	1·0
	c) Egyéb — <i>Autres</i>	1·3	0·7	0·4	0·3	0·4	0·2	0·2	1·3
	IV. Összesen — <i>Total</i> . . .	2·0	1·9	1·8	1·9	1·6	1·3	1·3	2·6
V. Egyéb — <i>Autres causes</i>		1·5	0·9	0·7	0·7	0·8	0·8	0·6	0·9
VI. Ismeretlen — <i>Causes inconnues</i>		5·2	8·8	7·8	4·5	1·6	1·6	5·3	4·2
	Mindössze — <i>Total général</i> . . .	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

%-a akasztás útján vált meg életétől, ami nemcsak minden más módnál több, de több annál is, amennyi erre a módra az öngyilkosok közül más évben esni szokott. 1933-tól ismét csak 52% esik e módra, 1930 előtt pedig még csak 48—52% volt az ide tartozó esetek aránya. Falun gyakoribb e mód, kb. 60—62%, mint városokban. Budapesten csak 17% esik ide. Férfiaknál gyakoribb (57%), mint nőknél (35%).

Az akasztás után a mérge és a lőfegyver is gyakori öngyilkossági módok. A válság éveiben — megfelelően annak, hogy az akkori öngyilkossági hullámra a férfiak gyakoribb öngyilkossága jellemző — a lőfegyverre eső hányad is emelkedett volt, a mérgegre, mint inkább női öngyilkossági módra a válság idején nem esik több öngyilkossági eset, mint máskor. Jellemző még, hogy a válság évei után, 1933-tól kezdve: kétféle öngyilkossági eljárás mutatkozik szinte évről-évre gyakrabban: a mérgezéses (a nomenklátúra 163. tételszáma) és a magas helyről való leugrás (169. tételszám). A háztartási alkalmazottak szokásos öngyilkossági eljárásai ezek; arányuk a válság után gyarapodó, az ekkor egyébként a végső országos öngyilkossági arányszámokban mutatkozó fentebb ismételten említett enyhüléssel ellentétben.

Azt, hogy az öngyilkossági esetek valószínű okára vonatkozólag a legújabb statisztika az anyagi okoknak az 1930—32. évi válság idején gyakoribb előfordulását igazolja, közleményünk legelején néhány adat kiemelésével együtt már említettük. A valószínű okok teljes statisztikáját 1929-től 1936-ig, az abszolút számokat éppen úgy mint az arányszámokat, a 8. táblázat tárja elénk.

Nyilvánvaló, hogy az öngyilkosság összetett lelki rúgóit alig lehet úgy szétbontani, hogy az esetekben egyetlen ok mindig biztosan kimutatható legyen. Magukat az okokat is nehéz pszichikai és szomatikus, materiális vagy egyéb okokra (deliktum, ismeretlen ok stb.) bontani. Mégis, amennyire csak a csoportosítás engedi, úgy látszik, hogy az esetek közel fele (1936-ban 45%-a) lelki okra vezethető vissza. Ugyanekkor a másik fele (egyformán 23·5%) esik rendre a testi és az anyagi okokra. A deliktumokra az eseteknek alig $\frac{1}{40}$ — $\frac{1}{50}$ része (1936-ban 2·6%, más esetben 1·3—1·8%) esik. Az esetek $\frac{1}{20}$ — $\frac{1}{25}$ részében (1936-ban 4·2%-ában) az ok oknyomozásra teljesen hozzáférhetetlen, vagyis ismeretlen volt. Vagy nem volt hozzátartozó, rokon, vagy nem maradt hátra búcsúlevelével és a körülmények sem sejtették, hogy miért vált meg önmagával életétől egy ember, a természet koronája, akit az evolúció, a természet évmilliók fejlődése hozott létre, a Mindentudó örök bölcsességének irányítása útján.

Szél Tivadar dr.

KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS A TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁSRÓL*

A művi abortuszok kérdése világszerte a közvélemény érdeklődésének középpontjában áll. Ennek fő oka, hogy e problémával életük folyamán a nők és a családok többsége kapcsolatba kerül, ugyanakkor — legalábbis a fejlett országok nagy részében — a kormányzatok arra törekszenek, hogy a születésszabályozásnak ezt az egészségre talán legkártékonyabb módját valamiképpen korlátok között tartsák, törvényekkel, jogszabályokkal szabályozzák. S mivel a kormányzati magatartás megítélése már a politika szférájába tartozik, a művi abortuszok problémája is jelentősen túllép az ebben leginkább érintettek (a fiatal nők, házaspárok, családok) körén, s alakulására a teljes közvélemény élénken reagál. Így a kormányzat sem mondhat le annak ismeretéről, hogy intézkedéseire miként válaszol a lakosság, a közvélemény; akár azért, mert arra törekszik, hogy minél kisebb legyen a távolság a törvények, jogszabályok és a közgondolkodás által elfogadhatónak tartott normák között, akár azért, hogy a helyesnek, kívánatosnak tartott kormányzati álláspont elfogadtatása érdekében képes legyen a meggyőzés megfelelő eszközeit megválasztani. A témáról folytatott közvélemény-kutatások ehhez kívánnak információs bázist nyújtani.

Magyarországon a művi abortuszok engedélyezésének kérdése az elmúlt évtizedekben joggal keltette fel a közvélemény figyelmét. Az ötvenes évek emlékezetes „Ratkó-korszaka”, 1956 után az engedélyezés teljes liberalizálása, az 1974. évi bizonyos mértékű szigorítás, 1988-ban a jogszabály újabb módosítása, olyan állomásai a terhességmegszakítás engedélyezésével kapcsolatos kormánytevékenységnek, amelyek nagyon is alkalmasak voltak e figyelem ébren tartására, s annak erősítésére, hogy az ún. abortuszkérdés politikai kérdés is. A hivatalos propaganda azonban ezt — mint minden olyan kérdést, amelyben a közvélemény ellenállására lehet számítani — igyekezett elleplezni és ún. „kényes kérdésnek” minősíteni. A propagandában korábban főképp a terhességmegszakítás egészségügyi következményei kaptak hangot; a téma jogi, erkölcsi, vallási vagy nemzeti összefüggései azonban jobbra csak a közelmúltban, a rendszerváltozás óta kaptak nyilvánosságot.

A terhességmegszakítás engedélyezésével kapcsolatos kormányzati tevékenység 1992 őszén újabb állomásához érkezett. Az Alkotmánybíróság ugyanis arra kötelezte a Parlamentet, hogy a mind ez ideig rendeleti szabályozást — a szükségesnek látszó módosítások után — 1992 végéig törvény általi szabályozással váltsa fel. A szakmai és közéleti viták azonban már egy-két évvel korábban megkezdődtek. A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet — e vitákhoz kapcsolódva — 1990-ben már készített egy országosan reprezentatív közvélemény-kutatást 1000 fős mintán. Ennek részletes eredményeiről a *Statistikai Szemle* 1991. évi 7. számában (509—531. old.) is beszámoltunk. Tekintettel a felvétel óta eltelt két évre, mely idő alatt a tömegkommunikáció a témával gyakran foglalkozott, joggal merült fel az igény, hogy ismét mérjük fel az ezzel kapcsolatos ismereteket és véleményeket. Ezért a felvételt — lényegében azonos mintavételi keretek között és hasonló módszerek alkalmazásával — 1992 júliusában megismételtük.

A vizsgálat során a következő témakörökkel kapcsolatos véleményeket, álláspontokat tudakoltuk:

- hallottak-e és milyen forrásból a készülő abortusztörvényről, mit várnak az új szabályozástól;
- a terhességmegszakítás jelenlegi engedélyezésének milyen irányú változtatásával értenek egyet;
- a parlamenti pártoknak a terhességmegszakítás újraszabályozásával kapcsolatos álláspontjáról milyen nézetek alakultak ki a közvéleményben;
- a terhesség megszakíttatása melletti döntésben milyen szempontok játszanak szerepet és ezen belül milyen súlya van az erkölcsi felelősség kérdésének;
- milyen arányt képvisel a lakosság körében a művi abortuszt teljesen betiltani, illetve teljesen liberalizálni kívánók, ábora, illetve a két szélsőség között elhelyezkedők milyen indokok esetén tartanák megengedhetőnek a terhesség megszakítását.

* *Forrás:* Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás eredményeiről. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 1992. 13 old.

1992 nyarán a lakosságnak csaknem teljes köre (93%) hallott már arról, hogy az év végéig a Parlament törvényt hoz a terhességmegszakítás engedélyezéséről. A többség azonban úgy gondolta: ez parlamenti kezdeményezésre történik, nem pedig az Alkotmánybíróság határozatára. A lakosság közel 60 százaléka azt tételezi fel, hogy a jelenlegi szabályozáshoz képest szigorítani fogják az engedélyezést. Ám ez nem találkozna a közvélemény egyetértésével: mintegy 70 százalék azok aránya, akik inkább enyhítést, de legalábbis a jelenlegi szabályozás törvénybe iktatását tartanák kívánatosnak.

A „Mi lesz az Országgyűlés döntése?” kérdésre adott válaszok megoszlása		Az „Ön milyen döntéssel értene egyet? Ha...” kérdésre adott válaszok megoszlása	
Válasz	Százalék	Válasz	Százalék
Megtiltják	4,1	Megtiltanák	5,3
Megszigorítják	54,0	Megszigorítanák	20,8
Nem változtatnak	14,5	Nem változtatnának	24,5
Enyhítik	10,2	Enyhítenék	15,6
Nem lesz szükség engedélyre	3,6	Nem lenne szükség engedélyre	29,3
Nem tudja	13,6	Nincs véleménye	4,5

A megkérdezetteknek közel 40 százaléka mindenképpen hangot adna annak, ha a Parlament döntésével nem értene egyet. Nagyobb részük aláírásával, kisebb részük akár tüntetés formájában is tiltakozna ellene.

Az egyes parlamenti pártok abortusszal kapcsolatos álláspontjáról a lakosság csak részlegesen volt tájékozott 1992 nyarán. Átlagosan csupán 50–60 százalék körül mozog azok aránya, akik egy-egy párt álláspontjáról valamiféle ismerettel rendelkeznek. Ez főképp az iskolázottabb 30–50 év közötti budapesti lakosokra jellemző. Az ismeretekben azonban nagy szerepe van a prekoncepcióknak. Az emberek a koalíciós pártokról inkább szigorító, az ellenzéki pártokról inkább enyhítő szándékot tételeznek fel, még ha az adott pártok — például a Magyar Demokrata Fórum és a Fiatal Demokraták Szövetsége — álláspontja között nincs is lényeges eltérés. Ugyanakkor az egyes pártok szimpatizánsai (akik egy „most vasárnap” sorra kerülő választás esetén az általuk megnevezett pártra adnák szavazatukat) a támogatott párt állásfoglalásáról már tájékozottabbak.

Hogy milyen szempontok játszanak szerepet általában a nők, a házaspárok a terhesség megszakítása vagy megtartása melletti döntéseiben, abban — a kérdezettek véleménye szerint — elsősorban anyagi, szociális, valamint egészségügyi tényezők a meghatározók, és viszonylag kisebb a súlya az erkölcsi megfontolásoknak.

A terhességmegszakítás engedélyezésével kapcsolatban az elmúlt két év alatt liberális irányú elmozdulás tapasztalható a közvéleményben. Azok aránya, akik szerint az abortuszt minden esetben meg kellene engedni, az 1991. évi 24,5 százalékról 39,9 százalékra emelkedett. Ez — értelemszerűen — szóródik a különböző pártok szimpatizánsai között.

A pártok lehetséges szavazóbázisának állásfoglalása a terhességmegszakítás engedélyezésével kapcsolatban

Állásfoglalás	Az MDF	Az SZDSZ	A KDNP	A FIDESZ	A FKgP	Az MSZP	Az egyéb pártok	Nem tudja kire szavazna	Átlag
	lehetséges szavazóbázisa (százalék)								
Minden esetben engedélyezni kell ..	25,0	46,1	36,4	41,4	40,4	47,4	49,2	42,1	39,9
Csak indokolt esetben kell engedélyezni	68,4	50,0	57,6	55,0	44,7	50,9	45,9	44,6	52,4
Egyáltalán nem kell engedélyezni ...	3,9	—	6,0	2,3	14,9	1,7	3,3	5,1	3,7
Nem tudja	2,7	3,9	—	1,3	—	—	1,6	8,2	4,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A többség azonban 1990-ben is (66,6%) s mint látható 1992-ben is (52,4%) inkább a körülményeket figyelembe vevő szabályozórendszert támogatta volna, illetve támogatná. A szociális helyzetnek ma nagyobb súlyt tulajdonítanak az emberek, mint két évvel ezelőtt. Önálló lakás hiánya esetén például a két évvel ezelőtti 42,9 százalékhoz képest most a kérdezettek 52,1 százaléka tartaná indokoltnak az engedély megadását. A lehetséges indokok között újszerű — „a nő válsághelyzete” — megfogalmazás, mégis találkozottj a többség egyetértésével: a kérdezetteknek csaknem 65 százaléka helyeselné, ha ilyen élethelyzetben a törvény lehetővé tenné a terhesség megszakítását. Az abortusz teljes betiltásával való egyetértők 1990. évi 7 százalékos aránya 1992-re csaknem felére csökkent.

Dr. P. T.-né—S. M. E.

BESZÁMOLÓ A NEMZETISÉGI STATISZTIKAI KONFERENCIÁRÓL*

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Demográfiai Bizottsága a Történeti Demográfiai Albizottsága szervezésében — a Magyar Kormány Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalának „A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekért” Alapítványa, a Teleki László Alapítvány, a budapesti Európa Intézet, valamint a Központi Statisztikai Hivatal támogatásával — 1992. szeptember 2. és 5. között, Budapesten nemzetiségi statisztikai konferenciát rendezett az Európa Intézetben.

A konferencia célja az volt, hogy a résztvevők egyrészt megvitassák a nemzetiségek összeírásának fogalmi, módszertani kérdéseit, útmutatást fogadjanak el a jövőbeli összeírásokra, másrészt hiteles demográfiai adatokat tegyenek közzé a szomszédos államokban élő magyar nemzetiség számáról és összetételéről, továbbá a Magyarország mai határai között élő nemzetiségekről.

A konferencia a nyitó és a záró plenáris ülés között két szekcióban folytatta munkáját.

A nyitó plenáris ülés elnökségében *dr. Entz Géza*, a Határöntúli Magyarok Titkárságának elnöke, *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke és *Wolfart János*, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnöke foglalt helyet.

A megnyitót *dr. Glatz Ferenc* akadémikus, a budapesti Európa Intézet igazgatója tartotta. Előadásában rámutatott arra, hogy a kisebbségek politikai, gazdasági, művelődési, valamint demográfiai helyzetének megismerését a volt szocialista országokban 1988 után kibontakozó politikai változások tették lehetővé, ugyanis korábban a nemzetiségi kérdést e térségben belülnél tekintették.

A plenáris ülésen három előadás hangzott el.

* A konferencián képviseltette magát Ausztria, a Vajdaság, Szlovákia, Románia, Horvátország, Szlovénia statisztikai hivatala. A tanácskozáson részt vettek továbbá a szomszédos államokból, Angliából, Németországból, Svájcban és természetesen hazánkból meghívott demográfusok, statisztikusok és történészek is.

Dr. Klinger András, a KSH elnökhelyettese, az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke „A nemzetiségi statisztika Európában és Magyarországon” címmel ismertette a nemzetiségek számbavételének gyakorlatát, és bemutatta az összeírások eredményeit.

Dr. Kovacsics József, az Eötvös Loránd Tudományegyetem ny. tanszékvezető egyetemi tanára „A nemzetiségi statisztika problematikája” című előadásában többek között áttekintette az első világháború után létrejött kisebbségvédelmi intézményeket. A szomszédos államokban élő magyarság, valamint a hazánkban élő nemzetiségek adatairól megállapította, hogy — az eltérő fogalmak és a kisebbségi létet veszélyeztető, számháborúnak is nevezhető politika miatt — nincsenek pontos adatok sem a hazai nemzetiségek, sem a szomszédos államokban élő magyarság számáról. Ez az információhiány megszüntethető lenne egységes fogalmak alapján végrehajtott, ellenőrzött összeírással.

Dr. Takács Imre, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanára a nemzetiségek egyéni és kollektív jogait érintő nemzetközi jogi normákat ismertette rámutatott arra, hogy a kisebbségi politika egyik pillérének a megbízható statisztikai adatok jelentik.

A plenáris ülést követően a hivatásos statisztikusok a Központi Statisztikai Hivatalban találkoztak. Az egyes országok vezető statisztikusai beszámoltak a hazájukban tartott népszámlálások módszertani kérdéseiről, az összeírások eredményeiről, és határozattervezetet állítottak össze. (Lásd a 73. oldalon.)

A beszámolókat követően, 1992. szeptember 4-én előterjesztést vitattak meg és határozatot hoztak az egységes módszer alapján történő nemzetiségi számbavételről. Az ülésen részt vett *dr. Werner Haug*, az Európa Tanács Népesedési Bizottságának elnöke is.

Az *A* szekcióban a szomszédos államokban élő magyarságra vonatkozó népesedéstatistikai kérdéseket, a *B* szekcióban pedig a hazánkban élő nemzetiségek társadalmi és demográfiai jellemzőit vitatták meg.

Az *A* szekció első ülésén *Sebők László*, a Közép-Európai Kutató Intézet tudományos munkatársa elnökletével a Romániában, illetve Erdélyben élő magyarság számát, migrációját, természetes népmozgalmát, asszimilációját és az adatok megbízhatóságát elemezték. Az ülés szak előadója *Vasile Ghețu*, a román Népszámlálási Igazgatóság főigazgatója volt. Felkért hozzászólóként *dr. Dávid Zoltán*, a KSH Levéltárának ny. igazgatója, *Váralljai Csocsán Jenő* professzor (Oxford) és a felkért *Vécsei Károly* tudományos kutató (Marosvásárhely) távollétében munkatársa, *Dézsi József* egészítették ki az előadást. *Pillich László*, romániai parlamenti képviselő pedig a Romániai Magyar Demokrata Szövetségre az 1990. évi parlamenti választások alkalmával leadott szavazatok száma alapján becsülte a romániai magyarok lélekszámát.

Az *A* szekció második ülésén *dr. Szarka László*, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa elnökletével a szlovákiai és a szlovéniai magyarság számának, összetételének és települési területeinek 1910 és 1990 közötti változását tekintették át. A szlovákiai helyzetről *dr. Popély Gyula* tudományos kutató (Pozsony) számolt be, rámutatva a magyarság üldözött, kisebbségi sorsából és jogfosztottságából fakadó asszimilálódására. Szlovákiában az 1990. évi nemzetiségi adatok szerint 566 741 magyar élt, ez a lakosság 10,7 százaléka. Az anyanyelvi adatokat sajnos nem hozták nyilvánosságra. A magyarul beszélők becsült száma 621 500 fő volt. (1910-ben Szlovákiában 896 000 magyart számláltak, ez az akkori lakosság 30,6 százaléka volt.) A szlovéniai magyarságról *Alexander Milenkovic*, a szlovéniai Statisztikai Hivatal munkatársa tartott előadást. Felkért hozzászólók voltak: *dr. Dányi Dezső*, a KSH Könyvtár ny. igazgatója és *Pollák Lajos* ny. főfelügyelő (Pozsony).

Az *A* szekció harmadik ülésén *dr. Dávid Zoltán*, a KSH Levéltárának ny. igazgatója elnökletével a vajdasági és a kárpátaljai magyarság demográfiai kérdéseit vitatták meg. A vajdasági magyarok számának fogyatkozásáról, a háború okozta fenyegetettségéről, a népességszám csökkenésének egyéb okairól *Mirnic Károly* főtanácsos (Újvidék) tartott előadást. A kárpátaljai magyarságról *Dupka György* író, felelős szerkesztő (Ungvár) adott részletes áttekintést. Jugoszláviában — *Mirnic Károly* szerint — a nemzet fogalmába kizárólag a jugoszláv szövetséget alkotó és államalkotó népek tartoztak, a nemzetiségek (magyar, török, román, olasz stb.) nem. A Vajdaságban 1921-ben 371 000, 1931-ben 377 000, 1961-ben 442 500 (23,8%) magyar anyanyelvű lakos élt. 1964-től az erős asszimilációs törekvések miatt a magyar-

ság tömegesen vállalt külföldön munkát. A külföldi munkavállalás, valamint a ki- és betelepítések következtében 1971-ben a Vajdaság lakosságának csak 21,7 százaléka (423 800 fő), 1991-ben pedig mindössze 16,9 százaléka (340 900 fő) volt magyar nemzetiségű. A nemzetiségi asszimiláció egyik eszközeként említette az előadó a Tito-korszakban kialakított jugoszláv nemzetiség fogalmát, amely elősegítette a szerb társadalomba való beolvadást. A témához felkért hozzászólók voltak: *S. Benedek András*, az Országos Idegennyelvű Könyvtár tudományos munkatársa és *Popovics T. Miklós*, a Közép-Kelet-Európai Kutató Intézet tudományos munkatársa.

A hazai nemzetiségekkel foglalkozó *B* szekció első ülésén *dr. Hoóz István*, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára elnökölt.

Előadásában *Mészáros Árpád*, a KSH főosztályvezetője kiemelte, hogy az 1949. évi és az azt követő magyarországi népszámlálások nem adhattak pontos képet a hazai nemzetiségek számáról, ugyanis a második világháború utáni kitelepítések, deportálások és egyéb megtorlások meghatározta körülmények között az összeírtak jobbnak látták etnikai eredetük eltitkolását. Az 1990. évi népszámlálás nemzetiségi kérdéseire adott válaszoknál már nem voltak ilyen problémák. A felkért hozzászólók közül *dr. Pálházy László*, a KSH osztályvezetője a magyar népszámlálások fogalmi és módszertani kérdéseit, míg *dr. Kepecs József*, a KSH ny. főosztályvezető-helyettese a népszámlálások nemzetiségi adataira vonatkozó kutatásokat és kiadványokat ismertette.

A *B* szekció második ülésén *Manhercz Károly*, a Magyarországi Németek Szövetsége elnöke vezetésével, a magyarországi német és délszláv kisebbség számának, összetételének és települési területeinek változását vitatták meg. A németiség kérdéseit *dr. Zielbauer György*, a Berzsenyi Dániel Tanárképző főiskola (Szombathely) tanára tekintette át, aki maga is szenvedő alanya volt a hazai németiség deportálásának, kitelepítésének. Ezt követően a hazai szerb népesség kérdéseit, a szerb lakosság települési területeit és a megfogyatkozott szerb kisebbség jelenlegi helyzetét ismertető előadásra került sor. A magyarországi német kisebbség problémáihoz *dr. Hambuch Géza*, a Magyarországi Németek Szövetségének főtitkára és *Holger Fischer*, a Hamburgi Hungarológiai Intézet igazgatója szólt hozzá.

A *B* szekció harmadik ülésén *Báthory János*, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnökhelyettese elnökletével a hazai cigányok, szlovákok és románok számának és demográfiai mutatóinak alakulását tárgyalták meg. A szlovákokról *dr. Gyivicsán Anna*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem

docense, a hazai románokról *George Petrusán*, a Magyarországi Románok Szövetségének elnöke, míg a hazai cigányság kérdésköréről *dr. Hoóz István*, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára tartott előadást. Az előadásokhoz *Csorbai Lászlóné*, a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságának muzeológusa (Békéscsaba) és *Szántó János*, a Társadalomtudományi Informatikai Társaság tudományos munkatársa szólott hozzá. Előbbi a hazai románság, utóbbi pedig a szlovák kisebbség helyzetét elemezte.

A konferencia záró plenáris ülésének elnökségi tagjai: *M. Werner Haug*, az Európa Tanács Népesedési Bizottságának elnöke, *dr. Klinger András*, a KSH elnökhelyettese, *dr. Kovacsics József*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem ny. egyetemi tanára, *Báthory János*, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnökhelyettese, valamint *Sebők László*, a Közép-Európai Kutató Intézet tudományos munkatársa voltak. Záróbeszédében *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke többek között megállapította, hogy az előadások és a vita elősegítették a nemzetiségi statisztika továbbfejlesztését és egységesítését. A Konferencia hozzájárult az eredményes nemzetiségi politika kialakításához, amelyet csakis jó nemzetiségi statisztikával lehet megteremteni. A Konferencia zárásaként *Egyed Albert*, a Kormány Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalának tanácsosa ismertette a statisztikai hivatalok képviselőinek a nemzetiségek számbavételéről elfogadott határozatait.

A NEMZETISÉGI-ETNIKAI-NYELVI CSOPORTOK STATISZTIKÁJÁRÓL TARTOTT KONFERENCIA HATÁROZATAI

A konferencia munkájában a statisztikai hivatalok képviselői és a meghívott szakemberek javasolják, hogy a jövőben az adatok megbízhatósága, tárgyilagossága érdekében azok az országok, amelyekben a különböző nemzetiségi-etnikai-nyelvi csoportok létszáma jelentős, a népszámlálásokat a következő szempontok szerint végezzék.

Az ENSZ népszámlálási ajánlásai figyelembevételével hasznosnak tartják az alábbi

ismérveknek a teljes körű népszámlálásokon való felvételét:

1. nemzetiségi-etnikai-nyelvi csoport,
2. anyanyelv,
3. nyelvhasználat.

Indokolt, hogy — különösen olyan körzetekben, ahol a különböző nemzetiségi-etnikai-nyelvi csoportok létszáma jelentős — még további kiegészítő ismérveket is vizsgáljanak (vagy a teljes körű népszámlálás alkalmával, vagy külön kiegészítő, illetve részfelvételek útján):

4. születési hely,
5. állampolgárság,
6. vallás,
7. apa nemzetisége és születési országa,
8. anya nemzetisége és születési országa.

A konferencia további ajánlásai:

— a népszámlálási kérdőíveken az adott területen élő főbb nemzetiségi-etnikai-nyelvi csoportok megjelölését előnyomtatva szerepeltessék;

— a kérdőívet és a kitöltési utasítást a főbb etnikai csoportokhoz saját nyelvükön juttassák el;

— az adatszolgáltatást a megkérdezett, illetve képviselője abban a tudatban teszi, hogy az egyéni adatok titkosak, azok szabad bevalláson, nem pedig hatósági vagy számlálóbiztosi megállapításon alapulnak;

— a főbb ismérvek — főleg nemzetiség, anyanyelv, használt nyelv — egységes meghatározása és következő népszámlálási európai ajánlásokba foglalása;

— a statisztikai hivatalok lehetővé teszik, hogy a főbb etnikai csoportok képviselői részt vehessenek a népszámlálásokban (például előkészítés, propaganda, adatgyűjtési munka);

— a csoportosítás és az adatfeldolgozás során a nemzetiségi-etnikai-nyelvi adatokat a legkisebb egységek (például települések) szerint is feldolgozzák és publikálják, illetve hozzáférhetővé teszik az ilyen részletességű adatokat;

— a nemzetiségi-etnikai-nyelvi csoportokra vonatkozó demográfiai és társadalmi-gazdasági ismérveket a megfelelő területi egységek szerint külön is feldolgozzák;

— a konferencián részt vevő országok statisztikai hivatalai a tízévenkénti népszámlálásoknak a 10 000-nél több lelket számláló nemzetiségi-etnikai-nyelvi csoportokra vonatkozó statisztikai adatait közös kötetben is adják közre;

— az 1990 körüli népszámlálások végleges adatait tartalmazó első kötetet a magyar Központi Statisztikai Hivatal fogja szerkeszteni és kiadni;

— a főbb nemzetiségi-etnikai lakosság számának és összetételének jobb megismerésére a teljes körű népszámlálások kiegészítéseként az egyes országok szervezzenek — különböző nemzetiségek, etnikai csoportok által lakott területeken — azonos tartalmú speciális vizsgálatokat;

— a nemzetiségi-etnikai-nyelvi csoportokra vonatkozóan rendelkezésre álló népmozgalmi statisztikai adatokat (születés, házasságkötés, halálozás), valamint a bevándorlási és kivándorlási adatokat az országok szintén feldolgozzák és közreadják.

Dr. Kovacsics József

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

A Népesedési Konferencia Magyar Nemzeti Bizottságának megalakulása. Az 1056/1992. (X. 8.) Korm. határozat értelmében megkezdte működését az 1994. évi ENSZ Népesedési és Fejlesztési Értekezlet hazai előkészítésével megbízott Népesedési Konferencia Magyar Nemzeti Bizottsága.

A Kormány a Bizottság társelnöki tisztének ellátásával *dr. Kelemen András*t, a Külügyminisztérium politikai államtitkárát és *dr. Vukovich György*t, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét bízta meg.

A Bizottság tagjai a Belügyminisztérium, a Környezetvédelmi és Területfejlesztési, a Munkaügyi, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Pénzügyminisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia, továbbá a hazai tudományos és társadalmi élet, az egyházak, a társadalmi szervezetek népesedési kérdésekkel foglalkozó vezető állású képviselői.

A Bizottság 1992. október 14-én megtartott alakuló ülésén *dr. Vukovich György* elnökölt. Az ülésen a Hivatal és a statisztikai tudomány képviselőiben részt vett *dr. Klinger András*, a KSH elnökhelyettese, *Pál Sándorné* (a Bizottság társtíkára) és *Kamarás Ferenc*, a KSH osztályvezetői, valamint *dr. Kupcsik József*, a Magyar Statisztikai Társaság elnöke. Az ülés napirendjén ügyrendi és munkaszervezési kérdések, valamint az 1993 márciusában megrendezendő Európai Népesedési Értekezleten tartandó magyar nemzeti jelentés koncepciójának megvitatása szerepelt.

Az 1992. évi közgazdasági Nobel-díjat az amerikai *Gary Stanley Becker* nyerte el. A Chicagói Egyetem 62 éves professzora a chicagói iskola kiemelkedő képviselője. A díj odaítélésakor a Nobel-bizottság értékelte, hogy a közgazdász szemléletmódja „... új távlatokat nyitott a közgazdasági elemzések terén azáltal, hogy széles körben megfigyelt, de máshoz nem kapcsolt jelenségeket összefüggésbe hozott néhány egyedi, általános elvvel”. A professzor szerint minden döntés hátterében racionális, anyagi alapon nyugvó

megfontolások húzódnak meg, s ezeket igyekezett a konkrét döntések mögött kimutatni.

Laky Dezső-emlékülést tartott a Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti, valamint Közigazgatási, Igazságügyi és Jogi Informatikai Szakosztálya 1992. október 28-án a Központi Statisztikai Hivatalban.

Az ülés elnöki tisztét *dr. Faragó Tamás*, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézetének igazgatóhelyettese, a Statisztika-történeti Szakosztály elnöke látta el.

Az emlékülés résztvevői *Balás Judit*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat osztályvezetője: „Laky Dezső élete és munkássága, 1887—1962” és *dr. Horváth Róbert* ny. egyetemi tanár a demográfiai tudomány doktora: „Laky Dezső, az egyetemi tanár” című előadását hallgatták meg. (A *Statisztikai Szemle* 1992. évi 10. számának 879-883. oldalain emlékezett meg Laky Dezsőről.)

Demográfusok tanácskozása Magyarországon. Az Európai Demográfiai Tanulmányok Társasága egészségügyi, megbetegedési és halálozási különbségekkel foglalkozó munkacsoportja (European Association for Population Studies Working Group on Health, Morbidity and Mortality Differentials) 1992. szeptember 21. és 22. között tartotta első ülését Zamárdiban, amelyen magyar részről *dr. Klinger András*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, *Valkovics Emil*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének tudományos tanácsadója, valamint *dr. Molnár D. László*, a KSH főmunkatársa vettek részt.

A tanácskozás során a szakemberek meggyeztek, hogy a jövőben a meghatározások és a halálozási adatok összehangolását, a halálozási különbségek új szempontokból történő vizsgálatát, valamint új elemzési módszerek és modellek kidolgozását tekintik legfontosabb feladatuknak.

A munkacsoport legközelebbi ülését 1993 októberében tartja, valószínűleg Hollandiában. Az érdeklődőknek bővebb felvilágosítást nyújt: *G. Wunsch*, Institute of Demo-

graphy, University of Louvain, Place Montesquieu 1/17, B-1348 Louvain-La-Neuve, Belgium (Tel.: 32-10-474104; fax: 32-10-472952).

A Hivatalos Statisztika Nemzetközi Társasága (International Association for Official Statistics — IAOS) 1992. szeptember 22. és 25. között Ankarában tartotta harmadik önálló konferenciáját.

A Központi Statisztikai Hivatalt *dr. Lendvai János* elnökhelyettes, *dr. Szilágyi György* statisztikai főtanácsos, főosztályvezető-helyettes és *dr. Vukovich Gabriella* osztályvezető képviselte.

A konferencián áttekintették a nemzeti statisztikai szolgálatok szervezetét és működését; a törökországi hivatalos statisztikát; a nagyvárosok társadalmi, gazdasági és környezeti mutatóit; a standard osztályozásokat; a különböző országok időmérlegeit; a meg nem figyelt gazdaság és a valutapari-tások problémáit.

Dr. Szilágyi György előadást tartott Nagyvárosok összehasonlítására szolgáló mutatószámrendszer címmel, valamint szervezője és elnöke volt a meg nem figyelt gazdaság és a valutapari-tások kérdéseivel foglalkozó ülésnek. A Társaság egyúttal felkérte a magyar statisztikust az IAOS Newsletter c. kiadványának szerkesztésére és a jelölőbizottságban való részvételre.

18. Nemzetközi Chaire Quetelet szeminárium. A Louvaini Katolikus Egyetem Demográfiai Intézete 1992. szeptember 15. és 18. között a belgiumi Louvain-la-Neuve egyetemi városban rendezte meg a 18. nemzetközi Chaire Quetelet szemináriumot, amelynek témája a demográfiai átmenetek kérdésköre volt. A szeminárium mintegy 170 résztvevője az általánosan ismert első átmenettel kapcsolatos kérdéseken túlmenően bemutatta és megvitatta az ún. második demográfiai átmenet jellemzőit is.

A szemináriumon hazánkat *Valkovics Emil*, a demográfiai tudomány doktora, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének tudományos tanácsadója képviselte, aki A nem demográfiai eseményeknek a népességstruktúrára gyakorolt hatása címmel tartott előadást.

XXIX. Statisztikatörténeti vándorülés. A Magyar Statisztikai Társaság (MST) Statisztikatörténeti Szakosztálya 1992. szeptember 24. és 26. között Balatonalmádiban tartotta XXIX. vándorülését. A vándorülést *dr. Kupcsik József*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem rektorhelyettese, az MST elnöke nyitotta meg.

A nyitóülésen *dr. Vukovich György* kandidátus, c. egyetemi tanár, a KSH elnöke, az MTA Statisztikai Bizottságának elnöke „Néhány gondolat a magyar statisztikai szolgálat 125 éves történetéről”, *dr. Faragó Tamás*, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézetének igazgatóhelyettese, az MST Statisztikatörténeti Szakosztályának elnöke „A hivatalos statisztika és a történeti demográfiai kutatás”, *Kovács Tibor* statisztikai főtanácsos, a KSH Fővárosi és Pest megyei Igazgatóságának főigazgatója, az MST Területi Statisztikai Szakosztályának elnöke „A területi statisztika négy évtizede” című előadása hangzott el.

Az I. munkaülésen, *dr. Dányi Dezső*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat ny. igazgatója „Szociális kérdések — statisztikai szolgálat a második világháború előtt”, *dr. Klinger András* kandidátus, c. egyetemi tanár, a KSH elnökhelyettese, az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke „A népesedés és a társadalomstatisztika 125 éves története”, *Balás Judit*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat osztályvezetője „A KSH története és működése, 1914—1929”, *dr. Miltényi Károly* statisztikai főtanácsos, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének Igazgatója „A deviancia statisztikai vizsgálatának történeti áttekintése” és *dr. Harcsa István*, a KSH főosztályvezetője „A társadalomstatisztika közelmúltja és jövője” címmel tartott előadást.

A II. munkaülésen *dr. Lakatos Miklós*, a KSH osztályvezető-helyettese „A statisztikai szolgálat és a közigazgatás kapcsolata, különös tekintettel az emberi tényezőkre”, *Oros Iván* statisztikai főtanácsos, a KSH ny. osztályvezetője „A mezőgazdasági összeírások célja és társadalmi vonatkozásai”, *dr. Schwarcz Katalin*, a Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának vezetője „Szerzetesrendek Magyarországon a történeti statisztika tükrében a XVIII—XIX. században”, *dr. Kovács Zoltán*, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola docense „Az 1784—85-ös népszámlálás, Ludovicus Nagy és Fényes Elek munkáiban szereplő népesedési adatok forráskritikája”, *dr. Hoóz István*, a demográfiai tudomány doktora, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára „A nemzetiségi viszonyok átalakulása az utóbbi évtizedekben hazánkban” c. előadása hangzott el.

A III. munkaülésen *dr. Kovácsics József*, az állam- és jogtudomány doktora, ny. egyetemi tanár „Veszprém megye társadalma a helytörténeti kutatások tükrében” és *dr. Radics István*, a KSH Veszprém megyei Igazgatóságának igazgatója „Veszprém megye településtörténete, a statisztikai megfigyelés problémái a gyakorlatban” címmel tartott előadást.

A IV. munkaülésen *dr. Árvay János* kandidátus, statisztikai főtanácsos, a KSH ny. főosztályvezető-helyettese, az MTA Statisztikai Bizottságának titkára „A nemzeti-jövedelem-számítás Magyarországon és Kelet-Európában”, *Fazekasné Kovács Katalin*, a KSH főosztályvezető-helyettese „Az újjászülető pénzügysztaisztika hazai gyökerei”, *dr. Lakatos Judit*, a KSH osztályvezetője „A munkaügyi statisztika múltja és mai alakulása” és *dr. Horváth Róbert*, a demográfiai tudomány doktora, ny. egyetemi tanár, „A magyar demográfiai tudomány a két világháború között — útkeresés” című előadása hangzott el.

A nyitóülésen *dr. Kupcsik József*, az egyes munkaüléseken pedig *dr. Faragó Tamás*, *dr. Dányi Dezső*, *Kovács Tibor* és *dr. Marton Ádám* kandidátus, a KSH osztályvezetője, az MST főtitkára elnökölt.

A vándorülést *dr. Faragó Tamás* zárta be. (A vándorülésről a *Statisztikai Szemle* következő száma részletes beszámolót közöl.)

Sajtótájékoztató. A hazai állatállomány legfrissebb adatairól tartott sajtótájékoztatót *dr. Lendvai János*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese 1992. október 29-én. Az ismertetett adatok a KSH szeptember 30-i eszmei időpontban végrehajtott reprezentatív állatszámolásának eredményeit tükrözik.

Vitaülés a nemzetközi statisztikáról. A Magyar Statisztikai Társaság Nemzetközi Statisztikai Szakosztálya 1992. október 27-én *dr. Szilágyi György*, a közgazdaság-tudomány doktora, statisztikai főtanácsos, a KSH főosztályvezető-helyettese „Nemzetközi statisztika, 1992” című előadását vitatta meg. Az előadó részletesen foglalkozott az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának a hivatalos statisztikáról szóló 1992. évi határozatával, az ENSZ Nemzeti Számlarendszerének (System of National Accounts—SNA) 1993-ban életbe lépő változatával, a gazdasági és a humán fejlettség nemzetközi összehasonlításának problémáival.

Pályázati felhívás. Az Európai Felsőszintű Statisztikai Tanfolyamok (European Courses in Advanced Statistics — ECAS) negyedik rendezvényére 1993. szeptember 20. és 24. között Leidenben (Oegstgeest, Hollandia) kerül sor. A tanfolyam elsődleges célja, hogy bemutassa az osztályközös adatok elemzésében elért legújabb eredményeket. A témakörök várhatóan a következők lesznek:

- grafikus modellek,
- optimális skálázás,
- lineáris modellek,
- osztályközös rangsorváltozók elemzése,
- rejtett osztálymodellek.

A tanfolyamra olyan szakembereket és kutatókat várnak, akik kellő matematikai és statisztikai ismeretekkel rendelkeznek, de nem szükséges, hogy az adott témákkal foglalkozzanak. A rendezők nagy számban várnak fiatal kutatókat, s részvételüket ösztöndíjakkal is támogatják. A tanfolyamon a nem közös piaci országokból érkezőknek is tartanak fenn helyeket. Az érdeklődőknek részletesebb tájékoztatást *W. J. Haiser*, a szervezőbizottság elnöke (telefon: 31-/0/71-273819) és *I. A. van der Lans* a szervező bizottság titkára (telefon: 31-/0/71-273827) nyújt. (Címük: Department of Data Theory University of Leiden. P. O. Box 9555. 2300 RB Leiden. The Netherlands.)

A Demográfia c. folyóirat 1992. évi 2. számának Tanulmányok című rovata *Harald Hansluwka*: A felnőttkori halandóság néhány aspektusa a fejlett országokban; *S. Molnár Edit*: A gyermekgondozási szabadság alternatívái kisgyermekes szülők véleményeinek tükrében c. tanulmányokat tartalmazza.

A Közlemények rovatban kapott helyet *Eitan F. Sabatello*: A nem egészségi okból végrehajtott abortuszok hatása a termékenységre: Magyarország és Izrael esete; *Valkovics Emil*: A népességstruktúra és a népmozgalom kapcsolatára vonatkozó új becslési rendszerek gyakorlati alkalmazása hazánk népességfejlődésének elemzésére és *Gaál Gergely*: A népesedéspolitika és a családtervezés kérdései Kínában című írása.

A Figyelőben *Csernák Józsefné dr.-nak* az MTA Demográfiai Bizottságának és *Miltényi Károlynak*, az Európai Gazdaságdemográfiai Társaság üléséről írt beszámolóját, valamint az MTA Demográfiai Bizottságának a terhességmegszakítás újraszabályozásával kapcsolatos állásfoglalását olvashatjuk.

Az Irodalom rovat a külföldi könyvek és folyóiratcikkek ismertetését közli, és folyóiratszemplével zárul.

Történeti demográfiai kötet. Az 1945-ös nemzetgyűlési képviselő-választási eredmények demográfiai összefüggései címmel megjelent a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet történeti demográfiai füzetek sorozatának 11. kötete.

A kötet, melynek szerzője *dr. Márai Lajos*, a választásra jogosultak és a szavazók demográfiai jellemzőit, a választások eredményét, a népesség tömörülését, a férfiak és a nők politikai állásfoglalását, a foglalkozási csoportok, társadalmi-gazdasági rétegek és a választási eredmények közötti összefüggéseket, a nemzetgyűlési képviselők demográfiai jellemzőit mutatja be.

A füzet függeléke az 1945. november 4-i törvényhozói választások érvényes szavazatainak számát ismerteti vármegyék, tör-

vényhatósági jogú városok és megyei városok szerint, továbbá tartalmazza a dunai államok (Ausztria, Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Magyarország, Románia) 1945—1946. évi választási eredményeit.

(Az 1945-ös nemzetgyűlési képviselő-választási eredmények demográfiai összfüggései. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 1992. 69 old.)

Magyarország nemzeti számlái — főbb mutatók 1988—1990 címmel megjelent a KSH Nemzetgazdaság-statisztikai, valamint Életszínvonal és Emberi Erőforrás Statisztikai főosztályain készült adatgyűjtemény.

A kiadvány magyar és angol nyelvű táblái az 1988—1990. évi nemzeti számlák részletes adatain kívül a jövedelemelosztás, a lakossági jövedelem és fogyasztás, a munkaerő, a felhalmozás, beruházás, felhalmozott eszközök hosszú távú idősorait tartalmazza.

A Függelék a magyar nemzetgazdasági elszámolások változásait mutatja be.

(Magyarország nemzeti számlái — főbb mutatók 1988—1990. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 211 old.)

A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata címmel megjelent a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései 42. száma. A tanulmány elméleti fejezetei a vizsgálat módszerét, a demográfiai átmenet és a népesség reprodukciója, valamint a világnépesedési trendek és távlatok kérdéskörét mutatják be.

A kötet további fejezetei a magyarországi hosszú távú népességfejlődés 1876 és 1986 közötti jellemzőit, a népességreprodukció hosszú távú alakulását, a magyarországi demográfiai átmenet néhány jellemzőjét, a népesség korösszetételét, valamint a népességfejlődés távlatait ismertetik. A Függelék a becslési módszereket részletezi, a melléklet pedig a magyarországi hosszú távú népességfejlődés 1876 és 2021 közötti időszakra vonatkozó becsléseit tartalmazza.

A tanulmányt gazdag tábla- és ábresorozat egészíti ki.

(A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 1992. 231 old.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

CLOGG, C. C.:

A SZOCIOLÓGIAI MÓDSZERTAN HATÁSA A STATISZTIKAI MÓDSZERTANRA

(The impact of sociological methodology on statistical methodology.) — *Statistical Science*. 1992. 2. sz. 183–207. p.

„Statisztikai módszerek kutatók számára” (Statistical methods for research workers) című klasszikus munkájában R. A. Fisher fölvezet a statisztika mint tudomány kialakulását és fejlődését. Eszerint a különféle statisztikai módszerek az ún. „kemény” tudományok — mint amilyen a biológia vagy a genetika — kebelén belül jöttek létre; a társadalomtudományok — így például a közgazdaságtan — művelői csupán átvették, s minden lényeges változtatás nélkül lemásolták ezeket a már létező eljárásokat. A statisztikai elemző eszközök terjedési iránya tehát a természettudományoktól vezet a társadalomtudományok felé.

Fishernek ez a nézete rendkívül széles körben elterjedt a módszertannal foglalkozók körében; még a társadalomtudományok területén tevékenykedő statisztikusok is rendszerint elfogadják ezt a rájuk nézve nem túlságosan hízelgő felfogást. C. C. Clogg tanulmányának célja e felfogás súlyos egyoldalúságának, s ezáltal tarthatatlanságának kimutatása. A szerző példák hosszú sorával igyekszik alátámasztani azt a Fisherétől merőben eltérő álláspontját, miszerint a statisztikai módszerek távolról sem csupán a matematikában és a természettudományokban felmerülő szakmai problémáknak köszönhetik létrejöttüket; a társadalomtudomány sajátos kutatási szempontjai, kérdésfeltevései legalább ilyen mértékben hozzájárultak e módszerek kialakulásához. Ennek megfelelően a közgazdaságtan vagy a szociológia területén dolgozó statisztikusok egyál-

talán nem csupán passzív lemásolói már rég kitalált eljárásoknak; ellenkezőleg: rendkívül aktív szerepet játszanak a kutatási módszerek fejlődésében.

Elég csupán egy pillantást vetni a statisztika történetére, hogy meggyőződjünk ezen állítás igazságáról. A. Quetelet, J. Graunt, W. Lexis, F. Y. Edgeworth, G. U. Yule kiváló tudósok, akik ott bábáskodtak a modern statisztikai tudomány megszületésénél, és mindannyian egyértelműen kötődtek a társadalomtudományokhoz! Quetelet az „átlagember” fogalmával lerakta az alapjait annak a szemléletnek, amely az emberek viselkedését törvényszerű és véletlen, determinisztikus és sztochasztikus összetevők eredőjének tekintti, s amely ma úgyszólván általánosan elfogadott a társadalomtudományok minden ágában. Graunt és Lexis előfutárai voltak annak a szociológiában manapság mind népszerűbb módszernek, amit rendszerint „eseménytörténet-elemzésnek” neveznek, s ami lényegében a halandósági tábla általuk bevezetett fogalmán alapul. A közgazdaság Edgeworth alapvetően hozzájárult mind a társadalmi és gazdasági idősorok vizsgálatához, mind pedig a korrelációs és regressziós módszerek társadalomtudományi problémákra történő alkalmazásához. Végül Yule kifejezetten társadalmi adatokat használt akkor, amikor kidolgozta a változók közötti kapcsolatokra vonatkozó elgondolásait, ezenkívül — az angliai szegénnytörvények hatásának vizsgálata révén — előfutára volt annak a társadalomtudományi irányzatnak, amit ma általában hatáselemzésnek (evaluation research) nevezünk.

De nem csupán ezen „alapító atyák” nevei jelzik a társadalomtudományok meghatározó szerepét a statisztikai módszerek kialakulásában és fejlődésében. Ha közelebbről szem-

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket* választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

ügyre vesszük magukat a módszereket, akkor azt tapasztaljuk, hogy azok jelentős része kimondottan szociológiai vagy közgazdasági — nem pedig biológiai vagy genetikai — problémák megoldására szolgált. Tanulmányában a szerző a statisztikai eljárások három nagyobb csoportját veszi sorra: a loglineáris modelleket, az eseménytörténet-elemzést, végül pedig az ún. látens — vagyis közvetlenül nem megfigyelhető — változók vizsgálatának különféle eszközeit.

A loglineáris elemzések kialakulását jelentős mértékben a szociológiai kutatások sajátos módszertani problémái ösztönözték. A második világháború óta e kutatások fő formája a véletlenszerűen kiválasztott személyek megkérdezésén alapuló adatfelvétel, az ún. survey. A survey egyik lényeges vonása, hogy a létrejövő adatok többsége ún. kategoriális változó, azaz a változóknak csupán néhány, egymástól minőségileg — nem pedig mennyiségileg — különböző értéke van. Ilyen változó például a nem (férfi/nő), a vallás (katolikus/protestáns/izraelita/egyéb) vagy a faji hovatartozás (fehér bőrű/színes bőrű). A kérdőíves adatfelvételnek ez a jellegzetessége elsősorban a megfigyelés egységével magyarázható: egyedi személyek esetében leginkább csak tulajdonságaik — nemük, vallásuk stb. — megállapítására és néhány kategóriába sorolására van lehetőség, míg egyének csoportjai (megyék, országok stb.) esetében már beszélhetünk az egyes kategóriák (például a férfiak vagy a katolikusok) gyakoriságáról, arányáról is, vagyis a kategoriális változók helyett használhatunk magasabb mérési szintű, ún. intervallum- vagy arányváltozókat is. Ilyen magasabb mérési szintű változókkal találkozunk az aggregált adatokra épülő területi és idősor-elemzésekben is.

A kategoriális változók gyakori előfordulása a megkérdezéses felvételek során szükségessé tette olyan elemzési módszerek kidolgozását, amelyek alacsony mérési szintű változók esetében is alkalmazhatók. E követelménynek tesz eleget a loglineáris elemzés. Igaz, e módszer megalapozói között nem csupán a társadalomtudomány területén működő statisztikusokat találunk: *K. Pearson*, *R. A. Fisher* vagy *M. W. Birch* elsősorban a természettudományok képviselőiként ismertek. De már az előfutárok között is akadnak olyan tudósok, akik több szállal kötődtek a társadalomtudományokhoz. Elég csupán *Yule* vagy pár évtizeddel későbből, *W. E. Deming* és *F. F. Stephan* nevét említeni; utóbbi két kutató közül — akik nevéhez a róluk elnevezett híres számítási algoritmus fűződik — *Stephan* szociológus volt. A loglineáris elemzést az 1960-as és 1970-es években továbbfejlesztő és végleges formába öntő statisztikusok (*L. A. Goodman*, *S. J.*

Haberman, *S. E. Fienberg* és mások) úgyszólván mindegyike a szociológia területén tevékenykedik.

A másik módszer, amelynek kidolgozásában a társadalomstatisztikusok úttörő szerepet vállaltak, az eseménytörténet-elemzés (event history analysis). Ennek gyökerei tagadhatatlanul a természettudományokig nyúlnak vissza: addig a biológiában és biostatistikában meghonosodott eljárásig, amelyet általában túléléselemzésnek (survival analysis) neveznek, s amellyel a szakemberek azt vizsgálták, hogy egyének meghatározott csoportjából hányan, milyen arányban élnek tovább különböző időpontokig. Az a benyomás keletkezhet tehát, hogy — Fisher álláspontjával összhangban — a társadalomtudósok valóban csupán kölcsönvették a már létező, a természettudományok területén kialakult módszert. Ez a feltevés azonban legalábbis egyoldalú szemléletmódot tükröz. Az eseménytörténet-elemzés ugyanis jelentős mértékben eltér a túléléselemzéstől, s ez az eltérés éppen a vizsgált társadalmi jelenségek sajátosságaival magyarázható.

A biológiában és a biostatistikában a hangsúly általában olyan események vizsgálatán van, amelyek meghatározó vonása egyrészt a megismételhetetlenség, másrészt az, hogy csupán két lehetséges kimenetelük van, mint például a halálozás. A szociológia és a közgazdaság-tudomány ezzel szemben elsősorban olyan események időbeli alakulásával foglalkozik, amelyek megisméltethetnek, és amelyeknek rendszerint több különböző lehetséges kimenetelük van: például a munkaerőpiacon elfoglalt különféle helyzetek közötti mozgás. Az eseménytörténet-elemzést mai formájában létrehozó társadalomstatisztikusok — akik közül kiemelkedik *N. Tuma* és *M. Hannan* — a módszer kialakítása során elsősorban a társadalomtudományi alkalmazásnak ezeket a sajátos igényeit tartották szem előtt.

Végül a módszertan harmadik olyan területe, amelyben a társadalomtudósok befolyása megragadható, az ún. látens, vagyis közvetlenül nem megfigyelhető változók problémája. A szociológusok és közgazdászok, továbbá a pszichológusok érdeklődése e kérdéskör iránt úgyszólván magától értetődő: a „kemény” természettudományokhoz viszonyítva a „puhább” társadalomtudományokban lényegesen nehezebb a mérés. Akár a társadalmi státus, akár az intelligencia fogalmát kívánjuk empirikusan megragadni, aligha találunk egyetlen olyan mutatót, amely pontosan méri a mögötte meghúzódó elméleti fogalmakat. Ehelyett egyidejűleg több különböző mutatóval kísérletezünk abból a feltevésből kiindulva, hogy bár minden egyes mutató hibával terhelt, ezek a hibák — vagyis a mutatónak az a

része, amely a vizsgált fogalomtól eltérő dolgokat mér — nem átfedik, erősítik, hanem épp ellenkezőleg: kölcsönösen semlegesítik egymást. Valóban, a többszörös mérés a társadalomtudományi kutatások egyik legfőbb sajátossága. A látens változók hatásának kiküszöbölésére kidolgozott különféle eljárások — a faktorelemzéstől a látensosztályelemzésig — pedig lényegében eszközök arra, hogy a többszörös mérés gondolatát átültesük az empirikus kutatás gyakorlatába.

Ezek az eljárások elsősorban a felhasznált változók, illetve a mögöttük feltételezett elméleti fogalom mérési szintjében különböznek egymástól. Az ún. látensosztály- (latent class) elemzés esetében — amelynek kidolgozása a szociológiai módszertan talán legnevesebb képviselőjének, *P. Lazarsfeldnek* nevéhez fűződik — mind az elméleti fogalom, mind az empirikus mutatók kategoriális változók. A látensvonás- (latent trait) modellek azt feltételezik, hogy az elméleti fogalom folytonos, azok az empirikus változók viszont, amelyekkel ezt a fogalmat mérjük, kategoriálisak. Végül a faktor- vagy kovarianciastruktúra-modellek — amelyek megalkotásában és számítógépes alkalmazásában a pszichológus *K. Jöreskog* játszott úttörő szerepet — abból indulnak ki, hogy az empirikus mutatók és a mögöttük rejlő elméleti fogalmak egyaránt folytonosnak tekinthetők.

Mindezek a példák — a loglineáris elemzéstől az eseménytörténet-elemzésen át egészen a látens változók kérdésköréig — egyértelműen jelzik R. Fisher bevezetőben említett nézetének egyoldalúságát, s egyértelműen bizonyítják, hogy a társadalomtudományok terén dolgozó statisztikusok távolról sem csupán mechanikusan másolták a természettudományokból átvett módszereket, hanem azáltal, hogy a szociológia, a közgazdaságtan és a pszichológia sajátos problémáira alkalmazták ezeket, gazdagították a statisztika módszertanát.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

KLITSCH, W.:

AZ EURÓPAI STATISZTIKAI RENDSZER

(Das Europäische Statistische System am Vorabend des Grossen Binnenmarktes.) — *Wirtschaft und Statistik*. 1992. 6. sz. 343–364. p.

Az Európai Közösség (EK) 12 tagállamának szorosabbá váló kapcsolatai hivatalos statisztikáik egyre elmélyültebb összehangolását teszik szükségessé. Az EK keretében folyó statisztikai munkákat rendszerbe foglaló Statisztikai Program az 1989–1992. évekre rendkívül intenzív egyeztetést irányzott elő az EK integrált statisztikai rendszerének létrehozása érdekében. Az 1993 és

1997 közötti tervidőszak Statisztikai Programjának tervezésében figyelembe veszik a maastrichti határozatok következményeit, elsősorban a pénzügyi, valutáris és árstatisztikai területeken.

A közösségi szintű egységesítés két módon történhet. Ha a tagországoknak az adott területen már kiépített statisztikai rendszerük van, akkor először állapotfelmérést hajtanak végre, majd javaslatot dolgoznak ki az összehasonlíthatóságot zavaró tényezők kiküszöbölésére. A kívánt egységesség eléréséhez ilyenkor többnyire közösségi szintű jogszabályi rendelkezések szükségesek.

A nemzeti statisztikák még kialakulatlanabb területein az állapotfelmérés után többéves fejlesztési programra kerül sor. Végső célként azonban itt is kötelező statisztikai szabályozás kialakítására törekszenek.

Az utóbbi évek néhány kedvezőtlen tendenciájára utalva a tanulmány azt javasolja, hogy EK-szintű jogszabállyal rögzítsék az Európai Közösségek Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) státusát is. A központ és a tagországok közötti munkamegosztás során az EUROSTAT csak olyan feladatokat vonjon saját hatáskörébe, amelyeket a tagországok nem tudnak végrehajtani. Egyébként az objektivitás és semlegesség elveit érvényesítve valamennyi tagország részére egyformán biztosítani kell, hogy hozzáférhessenek a feldolgozások eredményeihez. Egyértelmű határvonalat kell húzni a hivatalos és a nem hivatalos statisztikák között, s ki kell zárni annak lehetőségét, hogy magánintézményekre bízzanak hivatalos statisztikai adatokkal kapcsolatos feladatokat.

Az EK integrált statisztikai rendszerében kulcsszerepet töltenek be az osztályozások, a statisztikai egységek, a vállalati regiszter és a korszerű számítástechnikai megoldások. Ezek összehangolására megkülönböztetett figyelmet fordítanak.

A gazdasági osztályozások közösségi összehangolásához a harmonizált világszintű osztályozások jelentették a kiindulópontot. A Gazdasági Tevékenységek új EK-szintű osztályozása (Nomenclature générale des Activités économiques dans les Communes Européennes — NACE Rev. 1.) például vagy változatlanul átvette az ENSZ új Gazdasági Tevékenységek Szabványos Nemzetközi Osztályozása (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities — ISIC Rev. 3.) kategóriáit, vagy tovább bontotta őket a részletesebb európai követelményeknek megfelelően. A tagországok 1993. január 1-je után csak a NACE Rev. 1. szerint végezhetnek adatgyűjtéseket és adatközléseket. Az EK-bizottság a megfigyelésekre vonatkozóan kivételes engedélyt adhat a határidő 1994 végéig történő meghosszabbítására.

része, amely a vizsgált fogalomtól eltérő dolgokat mér — nem átfedik, erősítik, hanem épp ellenkezőleg: kölcsönösen semlegesítik egymást. Valóban, a többszörös mérés a társadalomtudományi kutatások egyik legfőbb sajátossága. A látens változók hatásának kiküszöbölésére kidolgozott különféle eljárások — a faktorelemzéstől a látensosztályelemzésig — pedig lényegében eszközök arra, hogy a többszörös mérés gondolatát átültesük az empirikus kutatás gyakorlatába.

Ezek az eljárások elsősorban a felhasznált változók, illetve a mögöttük feltételezett elméleti fogalom mérési szintjében különböznek egymástól. Az ún. látensosztály- (latent class) elemzés esetében — amelynek kidolgozása a szociológiai módszertan talán legnevesebb képviselőjének, *P. Lazarsfeldnek* nevéhez fűződik — mind az elméleti fogalom, mind az empirikus mutatók kategoriális változók. A látensvonal- (latent trait) modellek azt feltételezik, hogy az elméleti fogalom folytonos, azok az empirikus változók viszont, amelyekkel ezt a fogalmat mérjük, kategoriálisak. Végül a faktor- vagy kovarianciastruktúra-modellek — amelyek megalkotásában és számítógépes alkalmazásában a pszichológus *K. Jöreskog* játszott úttörő szerepet — abból indulnak ki, hogy az empirikus mutatók és a mögöttük rejlő elméleti fogalmak egyaránt folytonosnak tekinthetők.

Mindezek a példák — a loglineáris elemzéstől az eseménytörténet-elemzésen át egészen a látens változók kérdésköréig — egyértelműen jelzik *R. Fisher* bevezetőben említett nézetének egyoldalúságát, s egyértelműen bizonyítják, hogy a társadalomtudományok terén dolgozó statisztikusok távolról sem csupán mechanikusan másolták a természettudományokból átvett módszereket, hanem azáltal, hogy a szociológia, a közgazdaságtan és a pszichológia sajátos problémáira alkalmazták ezeket, gazdagították a statisztika módszertanát.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

KLITSCH, W.:

AZ EURÓPAI STATISZTIKAI RENDSZER

(Das Europäische Statistische System am Vorabend des Grossen Binnenmarktes.) — *Wirtschaft und Statistik*. 1992. 6. sz. 343–364. p.

Az Európai Közösség (EK) 12 tagállamának szorosabbá váló kapcsolatai hivatalos statisztikáik egyre elmélyültebb összehangolását teszik szükségessé. Az EK keretében folyó statisztikai munkákat rendszerbe foglaló Statisztikai Program az 1989–1992. évekre rendkívül intenzív egyeztetést irányzott elő az EK integrált statisztikai rendszerének létrehozása érdekében. Az 1993 és

1997 közötti tervidőszak Statisztikai Programjának tervezésében figyelembe veszik a maastrichti határozatok következményeit, elsősorban a pénzügyi, valutáris és árstatisztikai területeken.

A közösségi szintű egységesítés két módon történhet. Ha a tagországoknak az adott területen már kiépített statisztikai rendszerük van, akkor először állapotfelmérést hajtanak végre, majd javaslatot dolgoznak ki az összehasonlíthatóságot zavaró tényezők kiküszöbölésére. A kívánt egységesség eléréséhez ilyenkor többnyire közösségi szintű jogszabályi rendelkezések szükségesek.

A nemzeti statisztikák még kialakulatlanabb területein az állapotfelmérés után többéves fejlesztési programra kerül sor. Végső célként azonban itt is kötelező statisztikai szabályozás kialakítására törekszenek.

Az utóbbi évek néhány kedvezőtlen tendenciájára utalva a tanulmány azt javasolja, hogy EK-szintű jogszabállyal rögzítsék az Európai Közösségek Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) státusát is. A központ és a tagországok közötti munkamegosztás során az EUROSTAT csak olyan feladatokat vonjon saját hatáskörébe, amelyeket a tagországok nem tudnak végrehajtani. Egyébként az objektivitás és semlegesség elveit érvényesítve valamennyi tagország részére egyformán biztosítani kell, hogy hozzáférhessenek a feldolgozások eredményeihez. Egyértelmű határvonalat kell húzni a hivatalos és a nem hivatalos statisztikák között, s ki kell zárni annak lehetőségét, hogy magánintézményekre bízzanak hivatalos statisztikai adatokkal kapcsolatos feladatokat.

Az EK integrált statisztikai rendszerében kulcsszerepet töltenek be az osztályozások, a statisztikai egységek, a vállalati regiszter és a korszerű számítástechnikai megoldások. Ezek összehangolására megkülönböztetett figyelmet fordítanak.

A gazdasági osztályozások közösségi összehangolásához a harmonizált világszintű osztályozások jelentették a kiindulópontot. A Gazdasági Tevékenységek új EK-szintű osztályozása (Nomenclature générale des Activités économiques dans les Communes Européennes — NACE Rev. 1.) például vagy változatlanul átvette az ENSZ új Gazdasági Tevékenységek Szabványos Nemzetközi Osztályozása (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities — ISIC Rev. 3.) kategóriáit, vagy tovább bontotta őket a részletesebb európai követelményeknek megfelelően. A tagországok 1993. január 1-je után csak a NACE Rev. 1. szerint végezhetnek adatgyűjtéseket és adatközléseket. Az EK-bizottság a megfigyelésekre vonatkozóan kivételes engedélyt adhat a határidő 1994 végéig történő meghosszabbítására.

Az iparilag kiemelkedően fejlett európai országok statisztikai szükségletei a termék-adatokat illetően is meghaladják a világszintű osztályozások adta lehetőségeket. Ezért a vám- és külkereskedelemszisztematikai célokra 1988-tól az ún. Kombinált Nomenklatúrát (Combined Nomenclature — CN) vezették be, amely nemzeti célokra további, 9. pozícióval is bővíthető.

Az európai Szabványos Termékosztályozás (CPA) kidolgozásakor az ENSZ Központi Termékosztályozását (Central Product Classification — CPC) tekintették kiindulási alapnak, azzal az eltéréssel, hogy közvetlen kapcsolatot hoztak létre a tevékenységi és termékosztályozás között. A CPA kötelező alkalmazását 1993-tól tervezik bevezetni, lehetőséget adva kétéves átmeneti időszakra is.

Speciális célokra a CPA további részletezésére is szükség lehet. Ezért dolgozták ki — az európai Ipari Szövetségek bevonásával — az Európai Termelési Statisztika Termékjegyzékét (PRODCOM), amely a feldolgozóiparra vonatkozóan a CPA legmélyebb bontását képezi. A tagországoknak első alkalommal 1993-ról kell a PRODCOM-nak megfelelő adatokat szolgáltatniok, a megfigyelések átállítására azonban itt is igénybe vehető a két évi türelmi idő.

A *foglalkozások új EK-osztályozását* (International Standard Classification of Occupations — ISCO-88 COM) először az 1992. évi mintavételen alapuló munkaerő-megfigyelésnél alkalmazzák. A tagországok erősen eltérő képzési rendszerei folytán az adatgyűjtés a foglalkozások nemzeti osztályozásán alapul majd, és csak az eredményeket kell átszámítani az EK-igény szerint.

Külön ad hoc munkacsoport foglalkozik a *statisztikai egység* olyan meghatározásának kidolgozásával, amely egységesen alkalmazható a regiszter, az adatgyűjtések és a nemzeti számlarendszer céljaira. Mindaddig azonban nem sikerült egyetértésre jutni olyan alapvető kérdésekben sem, mint a vállalat fogalmának meghatározása, s ez kétségessé teszi, hogy a tervezett EK-rendelkezés 1993 elején hatályba lépjen.

A *vállalati regiszterek* koordinálása belső piac integrálódásával különösen sürgető feladattá vált. A tervezett szabályozás célja a gazdaság valamennyi ágazatát átfogó, a vállalatokra és vállalatrészekre (főleg telepekre) is kiterjedő regiszterek kiépítése minden tagországban. Nyilvántartandó az egység megnevezése, címe, szakágazati besorolása, a nagyságát kifejező mutatószám, demográfiai adatai és a statisztikai megfigyeléséhez szükséges egyéb információk. Az EUROSTAT három évet irányoz elő (1993 végétől számítva) e követelményeknek megfelelő regiszterek kialakítására.

A piacok integrálódása várhatóan növelni fogja a továbbítandó adatok mennyiségét. E kihívásnak a megosztott statisztikai információ-rendszer (DSIS) koncepciója szerint decentralizált, de az adatbázisokhoz teljes körű hozzáférést biztosító, összehangolt számítástechnikai infrastruktúrával kívánunk megfelelni. Ezen belül a COMEDI-project feladata a belső kereskedelemre vonatkozó statisztikai jelentések számítástechnikai megvalósítása, a tagországok és az EUROSTAT közötti adattovábbítás egységesítése.

A fejlesztéseknél tekintettel kell lenni az Európai Szabadkereskedelmi Övezet (European Free Trade Area — EFTA) országaival kialakult statisztikai kooperációra is. Az összehangolás fontos eszközei a vezetők fél-évenkénti tanácskozásai, az 1991. februárban az EUROSTAT-nál felállított EFTA-iroda és a közös statisztikai program kidolgozása az 1993—1997. évekre.

A statisztikák egész Európát átfogó összehangolása keretébe tartozik az átalakuló kelet-európai országok statisztikai munkájának anyagi és módszertani támogatása is.

Az EK Statisztikai Programjában szereplő szakstatisztikai feladatokat a tanulmány főleg abból a szempontból vizsgálja, hogy hol várhatók lényegesebb módszertani, szabályozási vagy szervezési változások, s hogyan érintik ezek a Szövetségi Statisztikai Hivatal munkáját.

A nemzetgazdasági elszámolásokon alapuló *adatközlési program* a teljes rendszert átfogja, a bruttó társadalmi termék első aggregált számításaitól az ötévenként készülő részletes input-output tábláig. E feldolgozások elkészülési határideje a tárgyévet követő 9. hótól a 33. hónapig terjed.

Bár a bruttó társadalmi termék számítását és közzétételét érintő 1989. februári szabályozás előrelépést jelentett, a primér adatforrások tekintetében még nagyok a tagországok közötti különbségek. A számítási eredmények javulását várják a NACE Rev. 1. kötelező alkalmazásától (több gazdaságstatisztikai felmérés eredményeit lehet majd kombinálni), bár ez töréseket is elő fog idézni az idősorokban.

A termelési folyamatok bemutatását számottevően érintheti a tervbe vett áttérés a „homogén termelési egységről” a „KAU” (kind of activity unit) szerinti megfigyelésre, amely a költségekről is jobb információkat szolgáltathat. Az 1993-ban jóváhagyásra kerülő új Nemzeti Számlarendszer (System of National Accounts — SNA) tartalmi változásai értelemszerűen az EK-szabályozásban is szükségessé tesznek bizonyos módosításokat.

A *mezőgazdasági statisztika* összehangolása — legalábbis az árakat és kontingenseket szabályozó eljárások adatszükségletét te-

kintve — már befejeződött. A mezőgazdasági struktúra megfigyeléséről, illetve a tízévenkénti összeírásokról 1988-ban EK-rendelkezést adtak ki, az EUROFARM-adatbank pedig megteremtette az agrárpolitika korszerű központi adatforrását. Foglalkoznak a közösségi támogatások integrált irányítási és ellenőrzési rendszerének kifejlesztésével is. Ez a különböző szántóföldi növények termesztésének, a marha-, disznó- és juhhús, a tej és tejtermékek előállításának, illetve a hegyvidékek és más kedvezőtlen adottságú területek mezőgazdaságának támogatásához kapcsolódna. Jelenleg még vitatják az aránytalanul költséges rendszer indokoltságát.

A gazdaságstatisztikák területén az EUROSTAT lényeges szerkezeti változásokat tervez. Valamennyi ágazatban egységesíteni kívánják az éves megfigyelések módszereit, valamint az alapadatok körét.

Az iparra vonatkozóan évente kell adatokat szolgáltatni az EUROSTAT részére az összes beruházásról, és fajta szerinti bontásokról, a főbb berendezések értékesítéséről, a foglalkoztatottakról, a bruttó teljesítményről, a készlet- és költségadatokról, a forgalmi adóról, valamint a támogatásokról. Néhány mutatószámra a foglalkoztatottak nagyságcsoportjai szerint is kell adatokat közölni.

Az EUROSTAT 1991-ben kezdte meg az éves iparstruktúra-jelentések felülvizsgálatát. Az új koncepciónak megfelelő első adatgyűjtést várhatóan az 1993. tárgyévről kell végrehajtani.

1993-tól valamennyi tagországnak a mintegy 6000 tételes PRODCOM-jegyzék szerint kell végeznie az éves termelés termékenkénti megfigyelését, minden 20 vagy több főt foglalkoztató vállalatra és/vagy a belföldi termelés legalább 90 százalékára vonatkozóan.

A kis- és középvállalatok helyzete és teljesítményei iránti növekvő érdeklődés folytán az EUROSTAT 1987 óta évente kér információt róluk.

Az egységes belső piac létrehozása új információk iránti igényt idéz elő a szolgáltató szféra területén is. Elsősorban a piac méreteiről és szerkezetéről, a főbb szolgáltató tevékenységek termelékenységéről és versenyképességéről kell több adatot ismerni. Az igen hiányos és még nemzeti szinten is alig összehasonlítható adatok harmonizálása érdekében 1987 óta folyik a szolgáltatások módszertani kézikönyvének kidolgozása és a MERCURE információ-rendszer kiépítése az EUROSTAT koordinálásával.

A kereskedelmi statisztika 1989 óta folyó fejlesztése havi, illetve negyedéves konjunkturális célú, valamint éves és többéves szerkezeti jellegű adatgyűjtéseket irányoz elő, mintavételes alapon.

Az idegenforgalmi statisztika koncepcióinak és módszereinek összehangolására az EK

1990 decemberében kétéves programot fogadott el. Jelentős egységesítő tevékenységet fejt ki az Idegenforgalmi Világszervezet (WTO) is, amelynek 1991 júniusában, Ottawában, 90 ország részvételével rendezett konferenciáján fontos megállapodások születtek a turizmussal kapcsolatos definíciókról és osztályozásokról. Ezeket 1993-ban terjesztik az ENSZ Statisztikai Bizottsága elé. A Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organization for Cooperation and Development — OECD) az idegenforgalom nemzetgazdasági számlarendszeren belüli számbavételére dolgoz ki kézikönyvet.

A közlekedési statisztika keretében elsősorban a közúti és tengeri teherszállítás nyilvántartása igényel összehangolást. Az előbbi területen várhatóan 1994. január 1-től életbelépő szabályozás lényegesen bővíteni kívánja az információkat például a járművek koráról, súlyáról, karosszériatípusáról, illetve a végzett szállítások területi megoszlásáról, az áruk csomagolásáról, a kombinált szállítási módokról, illetve a veszélyes áruk szállításáról.

A külkereskedelmi statisztikában már több éve végrehajtották a fogalmi, jelentéstechnikai, osztályozási előírások EK-szintű összehangolását. A belső országhatárok megszűnése kapcsán viszont új problémát jelent a tagországok közötti áruforgalom megfigyelése. Megoldásként a közvetlen jelentésekre kívánnak támaszkodni. Az adatok globális ellenőrzéséhez a többletértékkadó-feldolgozások nyújthatnak segítséget, mivel e jelentésekben 1993-tól a közösségen belüli forgalom összértéke is szerepel.

Az árstatisztikákban az agrárárak és árindexek területén teljes az összehangoltság. Az EUROSTAT jelenleg havonta és évente kap információkat a mezőgazdasági termékek termelői, illetve a főbb üzemanyagok beszerzési abszolút áraitól és árindexeiről. Az elfogadott EK-módszertan szerint — mind az árak, mind a súlyszámok megállapításakor — ehhez csak a mezőgazdasági és nem mezőgazdasági termelőegységek közötti tranzakciók vehetők figyelembe.

Az ipari termékek közösségi szintű termelőiár-indexének kidolgozásához a tagországoknak mintegy 320 tételről kell az EUROSTAT egységes tagolása szerint átszámított termelőiár-indexeiket rendelkezésre bocsátaniuk.

A fogyasztói ár alakulásáról az EUROSTAT havonta kap adatokat. Ezek tartalmazzák egyrészt az összes háztartás, másrészt a magasabb jövedelmű, négytagú, alkalmazotti család létfenntartási költségeit, a kiadások központilag megállapított tagolása szerint.

A fogyasztóiár-indexek bizonyos módszertani egységesítésére már az ötévenkénti nem-

zetközi árösszehasonlítások (ICP) eredményeként is sor került. Jelenlegi nemzeti számítási módszereiken főleg azok az országok nem kívánnak változtatni, ahol a törvények előírásai szerint a bérek és keresetek indexálására is felhasználják a fogyasztóiár-indexeket. Így az EUROSTAT csak párhuzamos számításokat végezhet, egységesített árukosár, súlyozási és indexformula alapján.

A *bérstatisztika* keretében az EUROSTAT az ipari munkások átlagos bruttó órakeresetéről, valamint az iparban, a kereskedelemben, a bankoknál és biztosítók vállalatoknál foglalkoztatottak havi átlagos bruttó keresetéről kér adatokat. Az utóbbi három területről az EK-rendelkezéssel összehangolt munkaerőköltség-számítás eredményeit is megkapja. A Hivatal 1991. decemberben javaslatot terjesztett elő a bérstatisztika tartalmi összehangolására. Az elképzelések között szerepel az Egyesült Államokban használt rövid távú munkaerőköltség-mutató bevezetése is.

Az EK országai évente szolgáltatnak adatokat — összehangolt módszertan és egységes nomenklatúra alapján — központi költségvetésük *kutatási-fejlesztési* célokra fordított hányadáról.

A *környezetstatisztika* terén az EUROSTAT a nyolcvanas évek végén tett először koordináló lépéseket. Jelenleg még nem a konkrét adatgyűjtésekre, hanem a fogalmak és nomenklatúrák kialakítására, az illetékes nemzetközi szervezetek (például UNCED) céljaira szükséges adatbázisok létrehozására helyeznek nagyobb hangsúlyt.

A népmozgalmi statisztika egyike a legösszehangoltabb területeknek; esetleg tovább lehet fejleszteni a menedékjogot élvezők, illetve az egyik tagországból a másikba áttelepülők eredet és célterület szerinti vizsgálatát, továbbá népességszám-előrebecslési módszereit.

A mintavételen alapuló *munkaerő-felvétel* tematikájának módosítását az EK Tanács 1989. júniusban rendelte el. Az 1992-től kezdődő bővítések egy része (például a hétvégi, éjszakai, vagy többműszakos munkavégzési, képzési adatok) eddig a kétévenkénti mikrocenzus témakörébe tartozott, más részük új információt szolgáltat a szakképzettségről, foglalkoztatási formákról és a munkaerő-mobilitásról.

A *szociális védelem* statisztikai megfigyelésének módszertani alapelveiről az EUROSTAT 1981-ben jelentette meg kiadványát, mely alapul szolgált az adatok rendszerezéséhez és funkciók (támogatásfajták) szerinti csoportosításához. 1991 óta a fejlesztési célkitűzések főleg a részletezések egyszerűsítésére és a főbb, kiemelt mutatószámok összevethető tartalmú számítására vonatkoznak.

Az EUROSTAT már a hatvanas évektől feladatának tekintette a *háztartások jövedelmeire és kiadásaira* vonatkozó tagországonkénti megfigyelések összehasonlíthatóvá tételét, legalább annyira, hogy lehetővé váljék a fogyasztói magatartások eltéréseinek elfogadható pontosságú vizsgálata. A Hivatal 1991-ben megbízást adott egységes jogi alapokon nyugvó, közösségi szintű megfigyelés koncepciójának kidolgozására, amely felválthatná az eddigi eljárásokat.

A *magánháztartások jövedelmének* megfigyelési lehetőségei igen eltérők a tagországekban. Közös információforrásként csak az adóstatisztikai bizonylatok és az előzőkben említett háztartás-statisztikai felvételek jöhetnek számításba. Középtávú feladatként ezért tagországonkénti, egységes tartalmú adatállományt kívánnak létrehozni. Ehhez, első lépésként, 1994. évi kezdettel három éven keresztül azonos tartalmú panelmegfigyeléseket fognak végezni.

(Ism.: *Tűű Lászlóné*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ILLARIONOV, A.:

A VOLT SZOVJET KÖZTÁRSASÁGOK VILÁGGAZDASÁGI ÖSSZEHAJONLÍTÁSBAN

(Büvsie szozjuznüe reszpubliki v mirovoj sziszteme ekonomicseszkih koordinat.) — *Voproszű Ekonomiki*. 1992. 4—6. sz. 122—143. p.

A volt Szovjetunió területén függetlenné vált új államok között jelentős mértékű demográfiai, gazdasági, szociális, kulturális, vallási, etnikai különbség van. A szerző 1990. évi nemzetközi adatok alapján, részben egymással összehasonlítva, részben a hasonló adottságú országokhoz viszonyítva mutatja be az új államok helyét a világban.

A Szovjetunió utódállamai elsősorban méretben különböznek egymástól. Oroszország például a népesség száma alapján a 6., a megtermelt bruttó hazai termék (Gross Domestic Product — GDP) alapján pedig az 5. helyet foglalja el a világban. Ukrajna népességszámát tekintve a 22., a GDP alapján pedig a 16., Üzbegisztán a 42., illetve az 59., Kazahsztán az 51., illetve az 53., Belorusszia a 67., illetve az 52. helyet. A gazdaság méretei alapján Oroszország Franciaországgal, Olaszországgal, Nagy-Britanniával, Indiával, Ukrajna Dél-Koreával, Törökországgal, Ausztráliával, Thaifölddel, Belorusszia

zetközi árösszehasonlítások (ICP) eredményeként is sor került. Jelenlegi nemzeti számítási módszereiken főleg azok az országok nem kívánnak változtatni, ahol a törvények előírásai szerint a bérek és keresetek indexálására is felhasználják a fogyasztóiár-indexeket. Így az EUROSTAT csak párhuzamos számításokat végezhet, egységesített árukosár, súlyozási és indexformula alapján.

A *bérstatisztika* keretében az EUROSTAT az ipari munkások átlagos bruttó órakeresetéről, valamint az iparban, a kereskedelemben, a bankoknál és biztosítók vállalatoknál foglalkoztatottak havi átlagos bruttó keresetéről kér adatokat. Az utóbbi három területről az EK-rendelkezéssel összehangolt munkaerőköltség-számítás eredményeit is megkapja. A Hivatal 1991. decemberben javaslatot terjesztett elő a bérstatisztika tartalmi összehangolására. Az elképzelések között szerepel az Egyesült Államokban használt rövid távú munkaerőköltség-mutató bevezetése is.

Az EK országai évente szolgáltatnak adatokat — összehangolt módszertan és egységes nomenklatúra alapján — központi költségvetésük *kutatási-fejlesztési* célokra fordított hányadáról.

A *környezetstatisztika* terén az EUROSTAT a nyolcvanas évek végén tett először koordináló lépéseket. Jelenleg még nem a konkrét adatgyűjtésekre, hanem a fogalmak és nomenklatúrák kialakítására, az illetékes nemzetközi szervezetek (például UNCED) céljaira szükséges adatbázisok létrehozására helyeznek nagyobb hangsúlyt.

A népmozgalmi statisztika egyike a legösszehangoltabb területeknek; esetleg tovább lehet fejleszteni a menedékjogot élvezők, illetve az egyik tagországból a másikba áttelepülők eredet és célterület szerinti vizsgálatát, továbbá népességszám-előrebecslési módszereit.

A mintavételen alapuló *munkaerő-felvétel* tematikájának módosítását az EK Tanács 1989. júniusban rendelte el. Az 1992-től kezdődő bővítések egy része (például a hétvégi, éjszakai, vagy többműszakos munkavégzési, képzési adatok) eddig a kétévenkénti mikrocenzus témakörébe tartozott, más részük új információt szolgáltat a szakképzettségéről, foglalkoztatási formákról és a munkaerő-mobilitásról.

A *szociális védelem* statisztikai megfigyelésének módszertani alapelveiről az EUROSTAT 1981-ben jelentette meg kiadványát, mely alapul szolgált az adatok rendszerezéséhez és funkciók (támogatásfajták) szerinti csoportosításához. 1991 óta a fejlesztési célkitűzések főleg a részletezések egyszerűsítésére és a főbb, kiemelt mutatószámok összevethető tartalmú számítására vonatkoznak.

Az EUROSTAT már a hatvanas évektől feladatának tekintette a *háztartások jövedelmeire és kiadásaira* vonatkozó tagországonkénti megfigyelések összehasonlíthatóvá tételét, legalább annyira, hogy lehetővé váljék a fogyasztói magatartások eltéréseinek elfogadható pontosságú vizsgálata. A Hivatal 1991-ben megbízást adott egységes jogi alapokon nyugvó, közösségi szintű megfigyelés koncepciójának kidolgozására, amely felválthatná az eddigi eljárásokat.

A *magánháztartások jövedelmének* megfigyelési lehetőségei igen eltérők a tagországekban. Közös információforrásként csak az adóstatisztikai bizonylatok és az előzőkben említett háztartás-statisztikai felvételek jöhetnek számításba. Középtávú feladatként ezért tagországonkénti, egységes tartalmú adatállományt kívánnak létrehozni. Ehhez, első lépésként, 1994. évi kezdettel három éven keresztül azonos tartalmú panelmegfigyeléseket fognak végezni.

(Ism.: *Tűű Lászlóné*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ILLARIONOV, A.:

A VOLT SZOVJET KÖZTÁRSASÁGOK VILÁGGAZDASÁGI ÖSSZEHAJONLÍTÁSBAN

(Büvsie szozjuznüe reszpubliki v mirovoj sziszteme ekonomicseszkih koordinat.) — *Voproszű Ekonomiki*. 1992. 4—6. sz. 122—143. p.

A volt Szovjetunió területén függetlenné vált új államok között jelentős mértékű demográfiai, gazdasági, szociális, kulturális, vallási, etnikai különbség van. A szerző 1990. évi nemzetközi adatok alapján, részben egymással összehasonlítva, részben a hasonló adottságú országokhoz viszonyítva mutatja be az új államok helyét a világban.

A Szovjetunió utódállamai elsősorban méretben különböznek egymástól. Oroszország például a népesség száma alapján a 6., a megtermelt bruttó hazai termék (Gross Domestic Product — GDP) alapján pedig az 5. helyet foglalja el a világban. Ukrajna népességszámát tekintve a 22., a GDP alapján pedig a 16., Üzbegisztán a 42., illetve az 59., Kazahsztán az 51., illetve az 53., Belorusszia a 67., illetve az 52. helyet. A gazdaság méretei alapján Oroszország Franciaországgal, Olaszországgal, Nagy-Britanniával, Indiával, Ukrajna Dél-Koreával, Törökországgal, Ausztráliával, Thaifölddel, Belorusszia

és Kazahsztán Görögországgal, Norvégiával, Magyarországgal, Szíriával, Marokkóval, Üzbegisztán Vietnammal, Izraellel, Észak-Koreával, Bulgáriával, Azerbajdzsán, Grúzia, Litvánia, Lettország és Moldova Burmával, Kenyával, Szudánnal, Guatemalával, Etiópiával, Kamerunnal, Örményország és Kirgizia a Dominikai Köztársasággal, Elefántcsontparttal, Ománnal, Mozambikkal, Ghánával, Zimbabwéval, Tanzániával, Zaire-rel, Türkmenisztán, Tádzsikisztán és Észtország pedig Afganisztánnal, Paraguayjal, Jordániával, Salvadorral, Szenegállal hasonlítható össze.

A volt szövetséges köztársaságokban igen különböző az egy főre jutó GDP értéke is. A legnagyobb (3,5-szeres) eltérés Lettország és Észtország, illetve Tádzsikisztán között állt fenn 1990-ben. Az egy főre jutó GDP tekintetében Lettország, Észtország, Oroszország és Belorusszia Görögországgal, Dél-Koreával, Csehszlovákiával, Malajziával, Venezuelával és Magyarországgal, Litvánia és Ukrajna Mexikóval, Chilével, Mauritiuszal, Bulgáriával, Szíriával, Jugoszláviával, Örményország Brazíliával, Törökországgal, Suriname-mal, Moldova, Grúzia és Kazahsztán Lengyelországgal, Argentínával, Kolumbiával, Thaifölddel, Azerbajdzsán Romániával és Panamával, Türkmenisztán és Kirgizia Iránnal, Algériával, Equadorral, Kínával, Egyiptommal, Üzbegisztán Kongóval, Jordániával, Észak-Koreával, Mongóliával, Peruvál, Tádzsikisztán a Fülöp-szigetekkel, Salvadorral, Pakisztánnal és Észak-Jemennel van egy szinten. A gazdasági fejlettség szintjét az Egyesült Államokhoz viszonyítva a két szélső érték Lettország (33,8%) és Tádzsikisztán (9,8%).

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak arányát vizsgálva Oroszország és Észtország 13,5—14,6 százalékos értéke nagyjából Bulgária, Chile, Uruguay, Írország, Türkmenisztán és Tádzsikisztán 45,2—50,6 százalékos adata pedig a Fülöp-szigetek, Burma, Törökország, Indonézia és Pakisztán helyzetének felel meg. A szolgáltatási szférában foglalkoztatottak aránya Kazahsztánban és Észtországban a legmagasabb (45,4—46,4%), ami körülbelül Ciprus, Spanyolország, Costa Rica szintjével azonos, míg Üzbegisztán, Moldova és Tádzsikisztán 36,8—38,1 százalékos értéke Peru, Jamaica és Bulgária adataihoz hasonló.

A volt szovjet köztársaságok fűtőanyag- és energiafogyasztása abszolút mértékben számítva lényegesen nagyobb, mint azt gazdasági potenciáljuk indokolná. Oroszország fogyasztása például 1,5-szerese Kína megfelelő mutatójának (miközben a GDP nagyságában négyszeres az elmaradása), Japánhoz viszonyítva az orosz energiafogyasztás több mint kétszeres, feleannyi GDP-érték

mellett. Ukrajna Nagy-Britannia, Franciaország és Kanada energiafogyasztásával áll azonos szinten, két-háromszor alacsonyabb GDP mellett. Mindebből következően az egy főre jutó fűtőanyag- és energiafogyasztásban is lényegesen magasabb mutatók jellemzik a volt szovjet köztársaságokat, mint azt gazdasági fejlettségi szintjük indokolná. A GDP energiaigényességét vizsgálva ugyancsak rendkívül pazarló fogyasztásról tanúskodnak a volt szovjet köztársaságok adatai, ami megnehezíti gazdaságaik strukturális átalakítását és önálló fejlődését.

A mezőgazdaság hatékony működését vizsgálva nagy különbség mutatkozik a gabonatermesztés és az állattenyésztés között. A gabonafélék terméshozama Moldovában, Kirgizisztánban, Ukrajnában, Litvániában és Belorussziában a közepesen fejlett növénytermesztéssel rendelkező országokéval azonos (Chile, Katar, Lengyelország, Albánia), míg Kazahsztán a 142. helyen áll a világ egészét tekintve, a növénytermesztéssel csak részben foglalkozó országokkal, például Malival, Grönlanddal hasonló szintet elérve. Ugyanakkor Észtországban egy téhen évi tejhozama a rendkívül fejlett állattenyésztéssel rendelkező Belgium megfelelő adatával azonos, Grúzia viszont e mutató alapján olyan, e tekintetben fejletlen országokkal áll egy szinten, mint Chile, Kuba vagy Paraguay.

A lakosság jólétét jellemző mutatószámok a gazdasági fejlettséggel és hatékonysággal összhangban állnak. A fogyasztásnak a GDP-hez mért arányában is igen nagy különbségek vannak a volt köztársaságok között. Tádzsikisztán, Kirgizia és Üzbegisztán például (a szövetségen belüli erőforrás-átosztás következtében is) a fogyasztás kimagasló arányával 1989-ben Ruanda, Nepál, Srí Lanka vagy Madagaszkár szintjén állt, míg a viszonylag gyorsan fejlődő Azerbajdzsán és Belorusszia, amely köztársaságok a korábbi Szovjetunió keretében ugyancsak jelentős fogyasztóknak számítottak, olyan fejlett országokkal voltak egy szinten, mint Svédország, Finnország, Norvégia vagy a nyersanyag-exportáló Algéria, Irak, Szaúd-Arábia. A személyes fogyasztás szintje szerint Észtország és Lettország, Portugália, Csehszlovákia és Uruguay; Litvánia, Oroszország és Belorusszia, Venezuela, Mexikó, Bulgária, Chile; Ukrajna, Moldova, Kazahsztán, Grúzia és Örményország Argentína, Brazília, Kolumbia; Kirgizia és Türkmenisztán Thaiföld, Jordánia, Tunézia; Azerbajdzsán, Üzbegisztán és Tádzsikisztán pedig Egyiptom, Irán, Srí Lanka, vagy Salvador helyzetével vethető egybe. A jövőben várható, hogy a viszonylag fejlett gazdaságú, de relatíve alacsonyabb életszínvonalú országokban e mutatók közelebb kerülnek egymáshoz. Ez elsősorban Oroszországot jel-

lemzi, amelynek egy főre jutó GDP előállítási, illetve fogyasztási adatai az Egyesült Államokhoz viszonyítva 32,0, illetve 26,2 százalékot tesznek ki, valamint Belorussziára, ahol a megfelelő értékek 31,1, illetve 24,5 százalék. Más oldalról azokban az országokban, amelyek korábban a többi köztársaságtól jelentős támogatásokat kaptak, és így kisebb arányban vettek részt a GDP előállításában, mint fogyasztásában, az élet-színvonal esése várható. Így például Üzbegisztánban, ahol az Egyesült Államokhoz viszonyított megfelelő adatok 12,1 és 14,2 százalék, vagy Tádzsikisztánban, ahol 9,8 és 12,9 százalék. Hasonló a helyzet Kazahsztán, Litvánia, Moldova, Kirgizia, Türkmenisztán és Észtország esetében is.

Néhány volt szovjet köztársaság bizonyos élelmiszerek fogyasztásában a gazdasági fejlettségi szintje által indokoltnál jobb helyezést ért el a világlistán. Így például a balti államok egy főre jutó állatifehérje-fogyasztása azonos Új-Zéland, Franciaország, Svédország, Belgium, vagy Ausztrália szintjével. Ugyanakkor a közép-ázsiai államokban (különösen Türkmenisztánban, Üzbegisztánban és Tádzsikisztánban) az állatifehérje-fogyasztás mértéke csupán a szudáni, ecuadori, vagy Salamon-szigeteki szinttel azonos. Mivel Közép-Ázsiában a hús- és tejtermékek több mint harmada a határokon kívülről érkezett a múltban, az önálló gazdaság megteremtésének időszaka fájdalmas ellátási zavarokkal járhat.

A tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság tekintetében a független államok jelentősen elmaradnak a hasonló fejlettségű országoktól. A tízezer lakosra jutó személygépkocsik száma például a legjobban ellátott Baltikumban és Grúziában (700—1000) is csupán Uruguay, Lengyelország, Malajzia, vagy Brazília szintjét éri el, míg e tekintetben leghátul kullogó Azerbajdzsán megfelelő adata (300) Algériához, Zimbabwéhoz, Kolumbiához vagy Dél-Jemenhez hasonlítható.

Ugyanilyen nagy a független államok lemaradása rádiókészülék-ellátottság területén is. Míg Észtországban ezer főre 578 készülék jut, ami még közel van Magyarországnak, Írországnak, Ausztrália adatához, addig Lengyelországnak, Ausztrália adatához, addig Lettországnak és Litvániának (360—392-es adatával) Jamaikának, Venezuelának, Chilenek és Brazíliának, Azerbajdzsán, Tádzsikisztán és Örményország pedig (152—169) csak Tunéziának, Albániának, Nigériának, vagy Dél-Jemen szintjét éri el. Ugyanakkor ezer lakosra jutó televíziókészülékek száma viszonylag magas, így például a Baltikumban és Oroszországban (320—390) Svédországnak, Új-Zéland, Spanyolország és Szingapúr szintjén áll, Ukrajnában, Belorussziában, Kazahsztánban és Moldovában (266—306) Liechtenstein, Trinidad és Tobago és Izrael adataihoz

hasonló, de még a legszegényebb Üzbegisztánban és Tádzsikisztánban is eléri (150—159) Chile, Panama, Venezuela vagy Malajzia megfelelő értékét.

Ugyanakkor szembevetendő a telefonhálózat fejlettsége. Csak Lettországnak és Észtországnak jut 210—240 készülék ezer lakosra (azaz körülbelül annyi, mint Csehszlovákiában, a volt Német Demokratikus Köztársaságban vagy Dél-Koreában), Belorussziának, Oroszországnak, Ukrajnának és Grúziának Lengyelországgal, Panamával, Costa Ricával, Tádzsikisztán pedig (44) Chilével, Szíriával, Ománnal, Irakkal, Iránnal vagy Gabonnal hasonlítható össze e tekintetben.

Hasonlóan alacsony a volt szovjet köztársaságok papírfogyasztása is. Észtországban egy lakosra 9,4 kilogramm papír jut (Csehszlovákia, Bulgária szintje) Oroszországban 6,4 kilogramm (mint Mexikóban).

Az elmúlt években stabilizálódott, a közelmúltban pedig csökkenni kezdett a volt Szovjetunió köztársaságaiban a felsőoktatásban résztvevők létszáma. A százezer lakosra jutó hallgatók száma alapján Oroszország (2066) Olaszországgal vagy Izlanddal vethető össze, Moldova, Tádzsikisztán és Türkmenisztán pedig (1200—1300) Kolumbiával, Lengyelországgal, Csehszlovákiával vagy Irakkal szintjén áll.

A csecsemőhalandóság szintjét tekintve Litvánia, Lettorszag, Belorusszia és Ukrajna (11,6—14,8 ezrelék) Izraellel, Ciprussal, Görögországgal, Csehszlovákiával vagy Kubával, Oroszországnak (19,3 ezrelék) Chilével és Dominikával, Kazahsztán (29,0) Uruguayjal vagy Argentínával, Üzbegisztán és Tádzsikisztán (46,2—46,7) Kolumbiával, Mexikóval, Szíriával, Türkmenisztán pedig (58,2) Guatemalával, Pápua Új-Guineával vagy a Maldív Köztársasággal hasonlítható össze.

A születéskor várható élettartam Örményországban 73,3 év, amely nagyjából azonos Luxemburgéval és Írországgal, Oroszországban 69,3 év — Katarral, Magyarországgal vagy Argentínával azonos szintű, Moldovában 66,4 év, Kolumbiához, Jordániához hasonló, Türkmenisztánban pedig 64,8 év, amely Brazíliának, Ecuador vagy Szíriának megfelelő adatához hasonlítható.

(Ism.: *Szvitecz Zsuzsa*)

KRAMER, H.:

KELET-EURÓPA INTEGRÁLÓDÁSA
A VILÁGGAZDASÁGBAN

(Die Integration Osteuropas in die Weltwirtschaft.) — *WIFO Monatsberichte*. 1992. 4. sz. 221—226. p.

A tanulmány Kelet-Európa nyitottabbá váló gazdaságainak gondjait vázolja az országcsoport nemzetközi munkamegosztásban

lemzi, amelynek egy főre jutó GDP előállítási, illetve fogyasztási adatai az Egyesült Államokhoz viszonyítva 32,0, illetve 26,2 százalékot tesznek ki, valamint Belorussziára, ahol a megfelelő értékek 31,1, illetve 24,5 százalék. Más oldalról azokban az országokban, amelyek korábban a többi köztársaságtól jelentős támogatásokat kaptak, és így kisebb arányban vettek részt a GDP előállításában, mint fogyasztásában, az élet-színvonal esése várható. Így például Üzbegisztánban, ahol az Egyesült Államokhoz viszonyított megfelelő adatok 12,1 és 14,2 százalék, vagy Tádzsikisztánban, ahol 9,8 és 12,9 százalék. Hasonló a helyzet Kazahsztán, Litvánia, Moldova, Kirgizia, Türkmenisztán és Észtország esetében is.

Néhány volt szovjet köztársaság bizonyos élelmiszerek fogyasztásában a gazdasági fejlettségi szintje által indokoltnál jobb helyezést ért el a világlistán. Így például a balti államok egy főre jutó állatifehérje-fogyasztása azonos Új-Zéland, Franciaország, Svédország, Belgium, vagy Ausztrália szintjével. Ugyanakkor a közép-ázsiai államokban (különösen Türkmenisztánban, Üzbegisztánban és Tádzsikisztánban) az állatifehérje-fogyasztás mértéke csupán a szudáni, ecuadori, vagy Salamon-szigeteki szinttel azonos. Mivel Közép-Ázsiában a hús- és tejtermékek több mint harmada a határokon kívülről érkezett a múltban, az önálló gazdaság megteremtésének időszaka fájdalmas ellátási zavarokkal járhat.

A tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság tekintetében a független államok jelentősen elmaradnak a hasonló fejlettségű országoktól. A tízezer lakosra jutó személygépkocsik száma például a legjobban ellátott Baltikumban és Grúziában (700—1000) is csupán Uruguay, Lengyelország, Malajzia, vagy Brazília szintjét éri el, míg e tekintetben leghátul kullogó Azerbajdzsán megfelelő adata (300) Algériához, Zimbabwéhoz, Kolumbiához vagy Dél-Jemenhez hasonlítható.

Ugyanilyen nagy a független államok lemaradása rádiókészülék-ellátottság területén is. Míg Észtországban ezer főre 578 készülék jut, ami még közel van Magyarországnak, Írországnak, Ausztrália adatához, addig Lengyelország, Ausztrália adatához, addig Lettország és Litvánia (360—392-es adatával) Jamaika, Venezuela, Chile és Brazília, Azerbajdzsán, Tádzsikisztán és Örményország pedig (152—169) csak Tunézia, Albánia, Nigéria, vagy Dél-Jemen szintjét éri el. Ugyanakkor ezer lakosra jutó televíziókészülékek száma viszonylag magas, így például a Baltikumban és Oroszországban (320—390) Svédországnak, Új-Zéland, Spanyolország és Szingapúr szintjén áll, Ukrajnában, Belorussziában, Kazahsztánban és Moldovában (266—306) Liechtenstein, Trinidad és Tobago és Izrael adataihoz

hasonló, de még a legszegényebb Üzbegisztánban és Tádzsikisztánban is eléri (150—159) Chile, Panama, Venezuela vagy Malajzia megfelelő értékét.

Ugyanakkor szembevetendő a telefonhálózat fejlettsége. Csak Lettországban és Észtországban jut 210—240 készülék ezer lakosra (azaz körülbelül annyi, mint Csehszlovákiában, a volt Német Demokratikus Köztársaságban vagy Dél-Koreában), Belorusszia, Oroszország, Ukrajna és Grúzia Lengyelországgal, Panamával, Costa Ricával, Tádzsikisztán pedig (44) Chilével, Szíriával, Ománnal, Irakkal, Iránnal vagy Gabonnal hasonlítható össze e tekintetben.

Hasonlóan alacsony a volt szovjet köztársaságok papírfogyasztása is. Észtországban egy lakosra 9,4 kilogramm papír jut (Csehszlovákia, Bulgária szintje) Oroszországban 6,4 kilogramm (mint Mexikóban).

Az elmúlt években stabilizálódott, a közelmúltban pedig csökkenni kezdett a volt Szovjetunió köztársaságaiban a felsőoktatásban résztvevők létszáma. A százezer lakosra jutó hallgatók száma alapján Oroszország (2066) Olaszországgal vagy Izlanddal vethető össze, Moldova, Tádzsikisztán és Türkmenisztán pedig (1200—1300) Kolumbia, Lengyelország, Csehszlovákia vagy Irak szintjén áll.

A csecsemőhalandóság szintjét tekintve Litvánia, Lettország, Belorusszia és Ukrajna (11,6—14,8 ezrelék) Izraellel, Ciprussal, Görögországgal, Csehszlovákiával vagy Kubával, Oroszország (19,3 ezrelék) Chilével és Dominikával, Kazahsztán (29,0) Uruguayjal vagy Argentínával, Üzbegisztán és Tádzsikisztán (46,2—46,7) Kolumbiával, Mexikóval, Szíriával, Türkmenisztán pedig (58,2) Guatemalával, Pápua Új-Guineával vagy a Maldív Köztársasággal hasonlítható össze.

A születéskor várható élettartam Örményországban 73,3 év, amely nagyjából azonos Luxemburgéval és Írországéval, Oroszországban 69,3 év — Katarral, Magyarországgal vagy Argentínával azonos szintű, Moldovában 66,4 év, Kolumbiához, Jordániához hasonló, Türkmenisztánban pedig 64,8 év, amely Brazília, Ecuador vagy Szíria megfelelő adatához hasonlítható.

(Ism.: *Szvitecz Zsuzsa*)

KRAMER, H.:

KELET-EURÓPA INTEGRÁLÓDÁSA
A VILÁGGAZDASÁGBA

(Die Integration Osteuropas in die Weltwirtschaft.) — *WIFO Monatsberichte*. 1992. 4. sz. 221—226. p.

A tanulmány Kelet-Európa nyitottabbá váló gazdaságainak gondjait vázolja az országcsoport nemzetközi munkamegosztásban

várható szerepét elemzi előrejelzési modellek alapján. Ismerteti

- a történeti statisztikai adatok analógiáit,
- az értékesítés országok szerinti „normál” struktúráját,
- az áruforgalom termékszerkezetét, a komparatív előnyöket,
- a termékek egységértékének alakulását,
- a világgiazi árakon értékelt ráfordítást és kibocsátást,
- a szakképzett kutatókkal, fejlesztőkkel való ellátottságot,
- a világkereskedelmi korlátozásokat.

A statisztikai adatok szerint a volt KGST országok lényegesen kisebb külkereskedelmi forgalmat bonyolítottak le a világ többi országával, mint amekkorát piacgazdasági viszonyok mellett elérhettek volna. A mennyiségi hátrányokon túlmenően strukturális problémák is jelentkeztek. A 7,5 milliós lélekszámú Ausztria a fejlett országok exportjából 1989-ben 1,6 százalékkal részeseedett, ugyanakkor a volt KGST-országokba (400 millió fős lakossággal) csupán 2,2 százalék jutott. A fejlett országok importjából szintén — elsősorban nyersanyagok, energia-hordozók, szállításával — 2,1 százalékkal részeseettek.

A szerző a kelet—nyugati külkereskedelem előrejelzéseiből a történelmi meghatározottságot, a földrajzi tényezőket, az infrastruktúra várható alakulását, a partnerek nemzeti jövedelmének különbségeit, illetve a felzárkózás sajátosságait emeli ki. Az előrejelzést a jelenlegi bizonytalanságok természetesen megnehezítik.

A bemutatott történelmi modell a két világháború közötti európai kapcsolatokra épül. Akkoriban a természetes gazdasági érdekek határozták meg a nemzetközi kereskedelmet vagyis elsősorban a partnerek földrajzi helyzete, valamint az egyes országok erőforrás-ellátottsága alakította a külkereskedelem nagyságát és értékesítési irányát. Viszonyítási alapként a gazdasági világválságot megelőző 1928-as évet választották.

A szerző az előrejelzéshez rendelkezésre álló 1928. évi külkereskedelmi adatok alapján elemzi a megfigyelt kelet-európai országok (Cseh-Szlovákia, Lengyelország, Magyarország és a Független Államok Közössége importjának alakulását az akkor nyugati országokból, ezen belül Ausztria, Németország, az Egyesült Államok és Japán (a mai Dél-Korea és Tajvan adataival együtt) jelenlétének arányát. A több mint hat évtized alatt a földrajzi helyzet, a termelési erőforrások viszonylagos bősége, illetve szűkössége nem változott meg számottevően, bár a most kibontakozó nyugat-európai integráció új feltételeket teremt. A tanulmány előrejelzése szerint a térség országai 10-20 év alatt érik el a nyugati országok jelenlegi fejlettségi szintjét. A szerző országonként is elemzi a nemzetközi kereskedelem GDP-hez viszonyított arányának várható változásait.

A külkereskedelem előrejelzésének másik (gravitációs jellegű) becslő modellje a kétoldalú áruforgalom „normális” mértékét számítja ki a kereslet és a kínálat nagysága, valamint a relatív költségek alapján. A modellben szerepel a vizsgált országpár nemzeti jövedelme és lakosságszámának, az exportnak a GDP-hez viszonyított aránya, az export értéke, az ügyleteknek a partnerek földrajzi távolságától függő költsége, illetve a szomszédos elhelyezkedés, a kereskedelem-politikai kedvezmény, illetve megkülönböztetés.

A modell alapján számított („normál”) kapcsolatokhoz képest az egykori KGST-országok közötti tényleges kereskedelem lényegesen nagyobb értékű, ugyanakkor a világ többi országával lebonyolított áruforgalom szerényebb volt. Az előrejelzés szám-szerűsíti Kelet-Európa nem KGST-országokba irányuló exportjának potenciális növelését és fordítva: az Európai Közösség tag-országainak potenciális exportbővítéseit is.

A harmadik modell az export és import potenciális áruszerkezetét elemzi a kelet—nyugati forgalomban, a komparatív előnyök szerint. Becsléseket mutat be a verseny-, illetve az exportképesség várható alakulásáról, olyan termékszerkezetet feltételezve, amelynek erőforrásai az átlagosnál bőségesebben állnak a kelet-európai országok rendelkezésére. A hatalmas nyersanyag- és energiatartalékokkal rendelkező egykori Szovjetuniót a többi kelet-európai országtól elkülönítve vizsgálja, ugyanis hosszabb távon a térség legfontosabb (és legkevésbé korlátozott) exportja a Független Államok Közösségének energiakivitele marad.

A szerző Kelet-Európa jövőbeni agrár-gazdaságából azt emeli ki, hogy mikor válik képessé az import helyettesítésére, majd exportjának növelésére a nyugati piacokon. Komparatív előnyök közé sorolja a tanulmány, hogy Kelet-Európa legtöbb országában jelentős munkaerő-tartalékok vannak, és a munkaerő viszonylag jól képzett. Erre alapozva a kelet-európai országok komparatív előnyeiket a munkaigényes és közepes színvonalú ágazatokban érvényesíthetik (a textil- és ruházati iparban, egyes vaskohászati, fémfeldolgozó szakterületeken, egyes vegyipari szakágazatokban).

A szerző egyes termékcsoportok egységértékéből (unit value) következtet a kivitel és a behozatal minőségére. Például kimutatta, hogy az ipari tradíciókra alapozva hol vannak exportbővítési esélyek, ha a technológia-igényes termékcsoportok egységnyi súlyra jutó árát a nyugati országok megfelelő egységértékéhez közelítik. Egy másik előrejelzés a megfigyelt 3 ország tényleges felhasználásait és kibocsátásait világgiazi árakon értékelte. Az adott ipari szerkezetekben meg-

határozták azokat a szakágazatokat, amelyekben a bevételek meghaladják a költségeket, és országonként is elemezték a nyereség-termelő szakágazatokat.

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezete (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization — UNESCO) 1989. évi statisztikai adataira alapozva vizsgálta az emberi tényező szerepét a kelet-európai országok nemzetközi versenyképességében. A szerző kifejti, hogy a kutatás-fejlesztés és a termelés szakképzettmunkaerő-ellátottságában a bolgár, a magyar és a cseh-szlovák gazdaság megközelíti a japán és a német színvonalat. Ezek az országok e tekintetben jóval fejlettebbek mint a szakképzett kutatókkal, diplomásokkal kevésbé ellátott dél-európai, dél-amerikai országok, vagy például Dél-Korea és Szingapúr. Ezzel összefüggésben bírálja azt a nézetet, amely szerint a kelet-európai nemzetgazdaságok a gyorsan ipa-

rosodó ázsiai és dél-amerikai országok versenytársai. A szerző esélyt lát az egykori KGST-országokban a „vándorló” innovációs termékkör termelésére.

Az előrejelzés szerint a termelőkapacitásokhoz fejlett technikát fognak itt alkalmazni, kapcsolódva az információs és kommunikációs világhálózatokhoz, s ezekre építve készek lesznek a legfejlettebb technológiák, az innováció országok között „vándorló” termékei (például számítástechnikai és mikroelektronikai gyártmányok nagy része) fogadására.

A tanulmány a világkereskedelemben meglevő korlátozásokat, azok mérséklődését, illetve növekedését elemezve rámutat arra, hogy a fejlett országokban még jelentős kereskedelmi korlátozások gátolják a volt KGST-országok piacra jutását. A szerző a korábbi kereskedelmi korlátok Európán belüli leépítése mellett érvel.

(Ism.: Nádudvari Zoltán)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

HENRY, P. D.:

TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁS EURÓPÁBAN, 1920–1991.

(Abortion in Europe, 1920–91: A Public Health Perspective.) — *Studies in Family Planning*. 1992. 1. sz. 1–22. p.

A terhességmegszakítás talán egyidős az emberi civilizációval, s akár tiltják, akár engedélyezik, s legyen bármilyen hatékony családtervezési politika, mindig lesz olyan nő, aki számára a bekövetkezett terhesség az adott körülmények között nem öröm, társadalmi, gazdasági helyzetét veszélyezteti, s ezért az abortuszt választja. Ma egy iparosított országban egy nő élete reprodukzív szakaszának mindössze 10 százalékában terhes vagy kíván teherbe esni, 90 százalékában pedig azon igyekszik, hogy elhalassza következő gyermekének világrajöttét, vagy végleg elkerülje azt. Már az ókori Görögországban is elfogadott volt a terhességmegszakítás a népesség számának szabályozása, illetve a társadalmi, gazdasági körülmények stabilizálása érdekében. Az ókori Rómában rendkívül kevés megszorítás létezett az abortusz elvégzését illetően. Az alapelv az volt, hogy a magzat a nő testének része, s ezért kérheti annak eltávolítását. A Római Birodalom bukásával lassan elérkezett az ún. sötét középkor, amikor is a termékenység szabályozása teljes egészében a nőkre hárult, gyakran anélkül, hogy erre vonatkozó pontos ismeretek lettek volna; rendszerint semmiféle egészségügyi szakember segítségét nem tudták igénybe venni.

Angliában 1307 és 1803 között viszonylag szabadon végezhatték a terhességmegszakí-

tásokat. Ezt követően azonban igen szigorúan büntették a magzatelhajtást. A XIX. században egyre több európai ország és Észak-Amerika is követte az angliai jogi szabályozást, bár a hangsúly nem a magzat védelmén, hanem a nő élete megóvásán volt, mivel abban az időben a fertőzések miatt általában minden harmadik műtét halállal végződött.

1869-ig a katolikus egyház sem tekintette gyilkosságnak az abortuszt. Ebben azonban IX. Piusz pápa kihirdette, hogy még a nő élete védelmében elvégzett terhességmegszakítás is kiközösítéssel büntetendő mind a nő, mind pedig a műtétet elvégző személyre vonatkozóan. A méhszáj kitérésre használt eszközök több mint 2500 évig változatlanok voltak. Régészeti leletek bizonyítják, hogy már az ókori görögök és rómaiak is tudták, hogy mi módon kell megszakítani egy terhességet, s meglehetősen jó eszközeik voltak erre. Csak az 1860-as évek vége felé kezdték korszerűsíteni az eljárást, először az érzéstelenítés bevezetésével, majd a vákuum-aspiráció feltalálásával.

1920 és 1945 között a különböző történelmi, kulturális, ideológiai háttér az egyes európai országokban eltérő jogi és gyakorlati változásokat idézett elő az abortuszok terén. 1920-ban a Szovjetunió volt az első, ahol legálissá vált a terhességmegszakítás a terhesség első harmadában. Akkoriban ezt a rendelkezést ideiglenesnek tekintették, bízván abban, hogy ha majd megjavulnak a társadalmi feltételek, az állam magára vállalhatja a gyermekneveléssel járó terheket. 1936-ban azonban ezt a rendelkezést megszigorították,

határozták azokat a szakágazatokat, amelyekben a bevételek meghaladják a költségeket, és országonként is elemezték a nyereség-termelő szakágazatokat.

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezete (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization — UNESCO) 1989. évi statisztikai adataira alapozva vizsgálta az emberi tényező szerepét a kelet-európai országok nemzetközi versenyképességében. A szerző kifejti, hogy a kutatás-fejlesztés és a termelés szakképzettmunkaerő-ellátottságában a bolgár, a magyar és a cseh-szlovák gazdaság megközelíti a japán és a német színvonalat. Ezek az országok e tekintetben jóval fejlettebbek mint a szakképzett kutatókkal, diplomásokkal kevésbé ellátott dél-európai, dél-amerikai országok, vagy például Dél-Korea és Szingapúr. Ezzel összefüggésben bírálja azt a nézetet, amely szerint a kelet-európai nemzetgazdaságok a gyorsan ipa-

rosodó ázsiai és dél-amerikai országok versenytársai. A szerző esélyt lát az egykori KGST-országokban a „vándorló” innovációs termékkör termelésére.

Az előrejelzés szerint a termelőkapacitásokhoz fejlett technikát fognak itt alkalmazni, kapcsolódva az információs és kommunikációs világhálózatokhoz, s ezekre építve készek lesznek a legfejlettebb technológiák, az innováció országok között „vándorló” termékei (például számítástechnikai és mikroelektronikai gyártmányok nagy része) fogadására.

A tanulmány a világkereskedelemben meglevő korlátozásokat, azok mérséklődését, illetve növekedését elemezve rámutat arra, hogy a fejlett országokban még jelentős kereskedelmi korlátozások gátolják a volt KGST-országok piacra jutását. A szerző a korábbi kereskedelmi korlátok Európán belüli leépítése mellett érvel.

(Ism.: Nádudvari Zoltán)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

HENRY, P. D.:

TERHESSÉGMESZAKÍTÁS EURÓPÁBAN, 1920–1991.

(Abortion in Europe, 1920–91: A Public Health Perspective.) — *Studies in Family Planning*. 1992. 1. sz. 1–22. p.

A terhességmegszakítás talán egyidős az emberi civilizációval, s akár tiltják, akár engedélyezik, s legyen bármilyen hatékony családtervezési politika, mindig lesz olyan nő, aki számára a bekövetkezett terhesség az adott körülmények között nem öröm, társadalmi, gazdasági helyzetét veszélyezteti, s ezért az abortuszt választja. Ma egy iparosított országban egy nő élete reprodukív szakaszának mindössze 10 százalékában terhes vagy kíván teherbe esni, 90 százalékában pedig azon igyekszik, hogy elhalassza következő gyermekének világrajöttét, vagy végleg elkerülje azt. Már az ókori Görögországban is elfogadott volt a terhességmegszakítás a népesség számának szabályozása, illetve a társadalmi, gazdasági körülmények stabilizálása érdekében. Az ókori Rómában rendkívül kevés megszorítás létezett az abortusz elvégzését illetően. Az alapelv az volt, hogy a magzat a nő testének része, s ezért kérheti annak eltávolítását. A Római Birodalom bukásával lassan elérkezett az ún. sötét középkor, amikor is a termékenység szabályozása teljes egészében a nőkre hárult, gyakran anélkül, hogy erre vonatkozó pontos ismeretek lettek volna; rendszerint semmiféle egészségügyi szakember segítségét nem tudták igénybe venni.

Angliában 1307 és 1803 között viszonylag szabadon végezhatték a terhességmegszakí-

tásokat. Ezt követően azonban igen szigorúan büntették a magzatelhajtást. A XIX. században egyre több európai ország és Észak-Amerika is követte az angliai jogi szabályozást, bár a hangsúly nem a magzat védelmén, hanem a nő élete megóvásán volt, mivel abban az időben a fertőzések miatt általában minden harmadik műtét halállal végződött.

1869-ig a katolikus egyház sem tekintette gyilkosságnak az abortuszt. Ebben azonban IX. Piusz pápa kihirdette, hogy még a nő élete védelmében elvégzett terhességmegszakítás is kiközösítéssel büntetendő mind a nő, mind pedig a műtétet elvégző személyre vonatkozóan. A méhszáj kitérésre használt eszközök több mint 2500 évig változatlanok voltak. Régészeti leletek bizonyítják, hogy már az ókori görögök és rómaiak is tudták, hogy mi módon kell megszakítani egy terhességet, s meglehetősen jó eszközeik voltak erre. Csak az 1860-as évek vége felé kezdték korszerűsíteni az eljárást, először az érzéstelenítés bevezetésével, majd a vákuum-aspiráció feltalálásával.

1920 és 1945 között a különböző történelmi, kulturális, ideológiai háttér az egyes európai országokban eltérő jogi és gyakorlati változásokat idézett elő az abortuszok terén. 1920-ban a Szovjetunió volt az első, ahol legálissá vált a terhességmegszakítás a terhesség első harmadában. Akkoriban ezt a rendelkezést ideiglenesnek tekintették, bízván abban, hogy ha majd megjavulnak a társadalmi feltételek, az állam magára vállalhatja a gyermekneveléssel járó terheket. 1936-ban azonban ezt a rendelkezést megszigorították,

és csak orvosi vagy genetikai okkal tették lehetővé a terhesség megszakítását.

Az 1930-as évek második felében liberalizálódás indult meg néhány európai országban (Izland, Anglia, Dánia). Ez idő tájt születtek olyan fogalmak, mint a terhesség megszakításának társadalmi, gazdasági okai. Ezzel egyidőben viszont Németországban és Franciaországban szigorodtak az intézkedések: Németországban 1939-ben, Franciaországban 1942-ben halállal büntették az abortusz elvégzését. 1955-ben a szovjet legfelsőbb bíróság visszaállította az 1936-os szabályozást, majd — Albánia kivételével — valamennyi szocialista országban hasonló jogi rendelkezésre került sor. Az 1970—1980-as években Európa-szerte a szociális indikációk egyre szélesebb körére engedélyezték a terhességmegszakításokat. Ennek okait 4 nagy csoportba lehet sorolni:

1. felismerték, hogy az abortusz tiltása közegészségügyi szempontból káros;
2. meg kell adni a nőnek azt a jogot, hogy nem kívánt terhességét biztonságos körülmények között, a terhesség korai szakaszában szakíttathassa meg;
3. a korszerű fogamzásgátló szerek bevezetése;
4. valamennyi társadalmi rétegben egyformán lehetővé kell tenni mindenki számára, hogy élhessen a születésszabályozás bármely módjával.

A szerző által adott európai abortuszhelyzetképből érdemes kiemelni Hollandia példáját, ahol a legliberálisabb a terhességmegszakítások engedélyezésére vonatkozó törvény, mégis itt a legalacsonyabb mind az ezer élveszületésre, mind pedig az ezer 15—44 éves nőre jutó abortuszok száma. Az abortuszarány szám 1989-ben Romániában volt a legmagasabb (191), de lehet, hogy a szovjetunióbeli érték ezt is meghaladta, itt azonban az adatszolgáltatás nem volt teljes körű.

Az eltérő hagyományokkal, kulturális háttérrel rendelkező országokban a terhességmegszakítást igénybevevők köre is különböző. Ott, ahol a fiatalok jóval a házasságkötésük, első gyermekvállalásuk előtt kezdik meg a szexuális életet, az abortuszhoz fordulók nagyobb hányada 25 éven aluli. Ez jellemző Angliára, Walesre, ahol a terhességmegszakítások több mint 5 százalékát ilyen életkorú nőknél hajtják végre. Az ezer nőre jutó terhességmegszakítások száma az előbbi két országban és Finnországban a 18—19 éves korosztályban a legmagasabb, Dániában, Norvégiában és Hollandiában pedig a 20—24 éveseknél. Ezzel szemben Bulgáriában, Csehszlovákiában és kisebb mértékben Magyarországon is az a jellemző, hogy a 20 éves kor alatt teherbe eső nők házasságot kötnek, és megszülik gyermeküket, aminek következtében az abortuszok nagyobb hányada esik a 35 évet betöltött nők csoportjába. Azokban az országokban, ahol a terhességmegszakítás jellemzően inkább a gyermekvállalás kezdetének elhalasztását szolgálja, az abortuszon

átesők nagy része gyermektelen. A szerző kitér a tinédzser terhességek problémájára is, s utal arra, hogy Hollandiában tapasztalható az utóbbi években a legalacsonyabb abortuszarány a tizenévesek között, ami feltehetően annak is tulajdonítható, hogy ebben az országban igen erőteljes propaganda folyik — az iskolákban is — a megelőzés érdekében.

A terhességmegszakítás iránti kérelem elutasításának lehetséges következményeit tárja fel egy prágai vizsgálat, mely arra az eredményre jutott, hogy azok a gyermekek, akik anyjuk határozott szándéka ellenére jöttek világra, az idő előrehaladásával pszichológiailag egyre sérültebbek lesznek. A szerző kiemelten foglalkozik a közép- és kelet-európai abortuszhelyzettel, különös hangsúlyt adva a romániai, az albániai, a szovjetunióbeli és a Lengyelországban formálódó trendeknek. Romániában, ahol 1966-tól nemcsak a terhességmegszakítás volt tiltott, hanem a fogamzásgátlási eszközök is elérhetetlenek voltak, a Ceausescu által kitűzött születésszám-növekedés helyett a csecsemő- és anyai halálozás emelkedett drámai mértékben; az utóbbi főként a tiltott abortuszok elvégzése következtében. 1990. január 1-jétől a kormány megszüntette a terhességmegszakításokra vonatkozó összes megszorító intézkedést, és elrendelte a fogamzásgátló eszközök importálását és árusítását. Mivel azonban ez utóbbiak választéka és elérhetősége igen szegényes és nehézkes maradt, a terhességmegszakítások száma háromszorosan meghaladta a születések számát, viszont az anyai halálozások arányszáma a felére csökkent.

Ma számos nemzetközi szervezet ad segítséget ahhoz, hogy megfelelő szakembereket képezzenek ki, hogy biztosítsák a fogamzásgátló eszközök szükséges mennyiségét és válasszák ki, valamint, hogy kiépülhessen egy családtervezési szolgáltatásokat nyújtó hálózat. Albániában 1988-ban a terhességek megszakítása 30 meghatározott egészségi ok esetén engedélyezett volt, de szociális indokkal nem végeztek ilyen műtétet. Ennek következtében emelkedett a „spontán vetélések” gyakorisága, mivel a nők maguk indították meg a vetélést, és így mentek kórházba. Ezer élveszületésre 57 anyai halál jutott. 1991-ben legalizálták a terhességmegszakítást, a feltétel mindössze az, hogy a házastárs egyetértése is szükséges. Albánia az első európai ország, ahol az ENSZ Népesedési Alapjának (United Nations Fund for Population Activity — UNFPA) támogatásával népesedési programot vezettek be, melynek célja a fogamzásgátló eszközök terjesztése és a terhességmegszakítások számának csökkentése.

A Szovjetunióban az abortusz az egyik legfontosabb közegészségügyi probléma volt.

Naponta több mint 3000 szülész-nőgyógyász — teljes munkaidőben — csak terhesség-megszakításokat végzett. Bár a Szovjetunió népessége a világ mintegy 5—6 százalékát teszi ki, feltehetően minden negyedik abortuszt itt hajtották végre. A kialakult helyzet legfőbb okozója, hogy nincsenek megfelelő fogamzásgátló eszközök, és az érintett orvosok sem propagálják a családtervezést. Lengyelországban a jogi helyzet rendezetlensége s az ebből következő politikai harcok miatt 1991 januárjában megszüntették a modern fogamzásgátló eszközök árának állami támogatását, bezárták a családtervezési társaság rendelőinek a felét. Mivel az államilag támogatott abortuszok szigorú feltételekhez vannak kötve, az orvosok megtagadhatják a műtét elvégzését. Azoknak a nőknek, akik meg akarják szakítani a terhességüket, többnyire magánorvoshoz kell fordulniuk, ahol körülbelül egy gyári munkás havi fizetése a műtét elvégzésének az ára. Az anti-abortusz-kampány következtében az emberek feljelentik azokat, akikről megtudják, hogy megszakították terhességüket, és a papok nem adnak feloldozást azoknak, akik beismerik, hogy abortuszon estek át, illetve nem adják össze azokat a párokat, akik nem írják alá az antiabortusz-petíciót.

Mi jelentheti a megoldást a terhességmegszakítások visszaszorítására? Erre jó példát szolgáltatnak a skandináv országok és Hollandia. Mindenekelőtt nyíltan kell beszélni a szexualitásról mind a családban, mind az iskolákban, és általában az egész társadalomban elfogadottá kell tenni, hogy a szexualitás a teljes élet része. Megfelelő oktatási anyaggal, propagandamódszerekkel és a szükséges eszközök biztosításával kell felkészíteni a fiatalokat a szexuális életre, a fogamzásgátlásra, de meg kell hagyni a lehetőséget, hogy a nem kívánt terhességet bárki megszakíttassa a társadalombiztosítás terhére. Természetesen nem szabad az abortuszt mint a családtervezés lehetőségét propagálni, ez csak végső eszköz lehet, de annak meg kell hagyni. Hollandiában, ahol ezeket az elveket követik, az 1980-as évek végén a terhességeknek csupán mintegy 2 százaléka volt nem kívánt.

(Ism.: Gárdos Éva)

LAAN, P. VAN DER:
TÁRSADALMI-GAZDASÁGI SZÁMLÁK
HOLLANDIÁBAN

(Socio-economic accounts in the Netherlands and the interrelationship with statistics of income distribution and national accounts.) — *Statistical Journal of the United Nations ECE*. 1992. 1. sz. 73—90. p.

Néhány éve Hollandia Központi Statisztikai Hivatala olyan társadalmiszámla-rendszer megteremtését határozta el, amely a de-

mográfiai, társadalmi és gazdasági kutatók széles körét tudja szolgálni. A „társadalmi számlák” kifejezést Hollandiában olyan statisztikai rendszer megjelölésére használják, amely összehasonlítható azzal, amit nemzetközileg „a társadalmi és demográfiai statisztika integrálásának rendszere” néven ismernek. A komplex feladat megoldására a társadalmi számlákat — a lakosság életminőségének jellege szerint — fokozatosan építik fel statisztikai alrendszerekből.

A Társadalmi Számlák főosztályon jelenleg két részrendszeren dolgoznak: a társadalmi-demográfiai számlák csoportján, amely főként a népmozgalommal foglalkozik, és a társadalmi-gazdasági számlák csoportján, amely elsősorban a lakosság anyagi jólétére terjed ki. A társadalmi számlák célul kitűzött rendszerének Hollandiában fel kell ölelnie a meglévő társadalmi-demográfiai és társadalmi-gazdasági számlákat, valamint a jövőben kidolgozandó időfelhasználási számlákat. Nemrégiben indult meg a munkaügyi számlák rendszerének kifejlesztése, ezenkívül néhány éve elkészültek a Holland Központi Statisztikai Hivatalban az oktatásügyi matrikák és az egészségügyi statisztika rendszerei.

Hollandiában a társadalmi-gazdasági számlák kialakulásával megnőtt a különböző statisztikákból és a nemzeti számlákból adódó eredmények összeegyeztethetősége iránti igény, amely főként abból adódik, hogy az utóbbi két évtizedben nagy jelentőséget tulajdonítottak az elosztás problémakörének. Elemzési szempontból különösen akkor fontos a mikroadatok és a nemzeti számlák adatainak összeegyeztethetősége, amikor az újabb számítástechnikai eljárásokkal — mint például a mikroszimulációs modellezéssel — kapott eredményeket makroökonómiai elemzéshez kell kapcsolni. Például a háztartások megtakarítási hányadának a nemzeti számlákban való értelmezése megköveteli a lakosság életkor szerinti és társadalmi-gazdasági szerkezetének, falusi-városi megoszlásának stb. figyelembevételét. Ez a kérdés a mikro-makrokapcsolat néven vált ismertté. Hollandiában elsősorban a társadalmi-gazdasági számlák teremtik meg ezt a kapcsolatot a jövedelmek termelése, elosztása és újraelosztása, a háztartások fogyasztása és felhalmozása között.

A társadalmi-gazdasági számlák átfogó leírását adják a lakosság csoportjai jövedelmének és kiadásainak, a Társadalmi-Gazdasági Számlák (TGSZ) rendszere jövedelmi számlákat és jövedelemfelhasználási számlákat tartalmaz, amelyekben a háztartások minden gazdasági műveletét számba veszik. Ez nagymértékben megfelel egy olyan számlarendszernek, amelyet gyakran mint háztartási számlákat, illetve mint a társadalmi

Naponta több mint 3000 szülész-nőgyógyász — teljes munkaidőben — csak terhesség-megszakításokat végzett. Bár a Szovjetunió népessége a világ mintegy 5—6 százalékát teszi ki, feltehetően minden negyedik abortuszt itt hajtották végre. A kialakult helyzet legfőbb okozója, hogy nincsenek megfelelő fogamzásgátló eszközök, és az érintett orvosok sem propagálják a családtervezést. Lengyelországban a jogi helyzet rendezetlensége s az ebből következő politikai harcok miatt 1991 januárjában megszüntették a modern fogamzásgátló eszközök árának állami támogatását, bezárták a családtervezési társaság rendelőinek a felét. Mivel az államilag támogatott abortuszok szigorú feltételekhez vannak kötve, az orvosok megtagadhatják a műtét elvégzését. Azoknak a nőknek, akik meg akarják szakítani a terhességüket, többnyire magánorvoshoz kell fordulniuk, ahol körülbelül egy gyári munkás havi fizetése a műtét elvégzésének az ára. Az anti-abortusz-kampány következtében az emberek feljelentik azokat, akikről megtudják, hogy megszakították terhességüket, és a papok nem adnak feloldozást azoknak, akik beismerik, hogy abortuszon estek át, illetve nem adják össze azokat a párokat, akik nem írják alá az antiabortusz-petíciót.

Mi jelentheti a megoldást a terhességmegszakítások visszaszorítására? Erre jó példát szolgáltatnak a skandináv országok és Hollandia. Mindenekelőtt nyíltan kell beszélni a szexualitásról mind a családban, mind az iskolákban, és általában az egész társadalomban elfogadottá kell tenni, hogy a szexualitás a teljes élet része. Megfelelő oktatási anyaggal, propagandamódszerekkel és a szükséges eszközök biztosításával kell felkészíteni a fiatalokat a szexuális életre, a fogamzásgátlásra, de meg kell hagyni a lehetőséget, hogy a nem kívánt terhességet bárki megszakíttassa a társadalombiztosítás terhére. Természetesen nem szabad az abortuszt mint a családtervezés lehetőségét propagálni, ez csak végső eszköz lehet, de annak meg kell hagyni. Hollandiában, ahol ezeket az elveket követik, az 1980-as évek végén a terhességeknek csupán mintegy 2 százaléka volt nem kívánt.

(Ism.: Gárdos Éva)

LAAN, P. VAN DER:
TÁRSADALMI-GAZDASÁGI SZÁMLÁK
HOLLANDIÁBAN

(Socio-economic accounts in the Netherlands and the interrelationship with statistics of income distribution and national accounts.) — *Statistical Journal of the United Nations ECE*. 1992. 1. sz. 73—90. p.

Néhány éve Hollandia Központi Statisztikai Hivatala olyan társadalmiszámla-rendszer megteremtését határozta el, amely a de-

mográfiai, társadalmi és gazdasági kutatók széles körét tudja szolgálni. A „társadalmi számlák” kifejezést Hollandiában olyan statisztikai rendszer megjelölésére használják, amely összehasonlítható azzal, amit nemzetközileg „a társadalmi és demográfiai statisztika integrálásának rendszere” néven ismernek. A komplex feladat megoldására a társadalmi számlákat — a lakosság életminőségének jellege szerint — fokozatosan építik fel statisztikai alrendszerekből.

A Társadalmi Számlák főosztályon jelenleg két részrendszeren dolgoznak: a társadalmi-demográfiai számlák csoportján, amely főként a népmozgalommal foglalkozik, és a társadalmi-gazdasági számlák csoportján, amely elsősorban a lakosság anyagi jólétére terjed ki. A társadalmi számlák célul kitűzött rendszerének Hollandiában fel kell ölelnie a meglévő társadalmi-demográfiai és társadalmi-gazdasági számlákat, valamint a jövőben kidolgozandó időfelhasználási számlákat. Nemrégiben indult meg a munkaügyi számlák rendszerének kifejlesztése, ezenkívül néhány éve elkészültek a Holland Központi Statisztikai Hivatalban az oktatásügyi matrikák és az egészségügyi statisztika rendszerei.

Hollandiában a társadalmi-gazdasági számlák kialakulásával megnőtt a különböző statisztikákból és a nemzeti számlákból adódó eredmények összeegyeztethetősége iránti igény, amely főként abból adódik, hogy az utóbbi két évtizedben nagy jelentőséget tulajdonítottak az elosztás problémakörének. Elemzési szempontból különösen akkor fontos a mikroadatok és a nemzeti számlák adatainak összeegyeztethetősége, amikor az újabb számítástechnikai eljárásokkal — mint például a mikroszimulációs modellezéssel — kapott eredményeket makroökonómiai elemzéshez kell kapcsolni. Például a háztartások megtakarítási hányadának a nemzeti számlákban való értelmezése megköveteli a lakosság életkor szerinti és társadalmi-gazdasági szerkezetének, falusi-városi megoszlásának stb. figyelembevételét. Ez a kérdés a mikro-makrokapcsolat néven vált ismertté. Hollandiában elsősorban a társadalmi-gazdasági számlák teremtik meg ezt a kapcsolatot a jövedelmek termelése, elosztása és újraelosztása, a háztartások fogyasztása és felhalmozása között.

A társadalmi-gazdasági számlák átfogó leírását adják a lakosság csoportjai jövedelmének és kiadásainak, a Társadalmi-Gazdasági Számlák (TGSZ) rendszere jövedelmi számlákat és jövedelemfelhasználási számlákat tartalmaz, amelyekben a háztartások minden gazdasági műveletét számba veszik. Ez nagymértékben megfelel egy olyan számlarendszernek, amelyet gyakran mint háztartási számlákat, illetve mint a társadalmi

elszámolások mátrixának a háztartások jövedelmeit és kiadásait tartalmazó blokkját jellemzőnek.

E számlarendszerben a központi statisztikai egység a háztartás, melynek 48 típusát különböztetik meg. A TGSZ jövedelem számlája felölel minden, a háztartások jövedelmeinek keletkezésével, elosztásával és újraelosztásával kapcsolatos tranzakciót. A jövedelemfelhasználási számla tartalmaz minden, a háztartások végső felhasználásával kapcsolatos tranzakciót. A megtakarítás maradékként képződik, a jövedelmi számla végösszegének (rendelkezésre álló jövedelem) és a jövedelemfelhasználási számla végösszegének (fogyasztási kiadások) különbségként, ugyanis jelenleg Hollandiában nincsenek független becslések a háztartások megtakarításairól.

A TGSZ 49 lakossági alcsoportját (háztartástípusát) az alábbi ismérvek kombinálásával állították elő:

- a) háztartás-kategória (magánháztartás, illetve intézményi),
- b) a háztartás szerkezete (a háztartás tagjainak száma, kormegoszlása),
- c) az egész háztartás fő jövedelemforrása,
- d) a háztartás jövedelmének nagysága.

A TGSZ eredményei elsősorban mikro-adatakra épülnek, a jövedelemeloszlási statisztikából, a háztartási statisztikából és a nemzeti számlák makroadataiból (mindháromat a Központi Statisztikai Hivatal állítja össze). A jövedelemeloszlási statisztika (JES) az egyének és háztartások jövedelemeloszlását mutatja. Ez közigazgatási adatokra épül, melyek fő forrása a bérek és a jövedelemadó nyilvántartása. A háztartási statisztika (HS) évenként körülbelül 2000 háztartás adatai alapján a háztartások kiadásait jellemzi. A TGSZ-hez felhasznált makro-adatak a nemzeti számlák háztartási szektorából származnak, és az egész lakosság jövedelmekkel kapcsolatos tranzakcióit összegzik.

A nemzeti számlák számszerű eredmények, legalább három okból viszonyítási pontok az egész lakosság tranzakcióinak a TGSZ-ben összegezett adataihoz. Az első és legfontosabb, hogy a nemzeti számlák nyújtják a legkevésbé torzított, így a legmegbízhatóbb információforrást a holland lakosság jövedelméről és végső fogyasztási kiadásairól. A második ok az, hogy Hollandiában a nemzeti számlák képezik az egyetlen olyan adatforrást, amely torzítatlan statisztikai információt adhat kombináltan a háztartások jövedelméről, végső fogyasztási kiadásairól és megtakarításairól. A harmadik ok az, hogy ez biztosít korrekt kapcsolatot a TGSZ és a nemzeti számlák háztartási szektora között, ami szükséges feltétele a nemzeti számlák háztartási szektorában az alszektorok képzésének.

A háztartás-statisztika éves adatfelvételi mintája túl kisméretű ahhoz, hogy elegendő megfigyelést tartalmazzon a TGSZ-ben szereplő mindegyik háztartástípusról. Ezért a TGSZ-ben a fogyasztási kiadások háztartástípusonkénti számtani átlagai helyett becsült átlagok szerepelnek, amelyeket egy négyéves idősor keresztmetszeti adataiból számított regresszió útján kapnak. Függő változóként a háztartási kiadások egy-egy eleme szerepel, míg magyarázó változó az év, a háztartás szerkezete, fő jövedelemforrása, összes jövedelme, valamint a háztartás szerkezetének és jövedelem nagyságának kombinációja. A függő változók mennyiségi (metrikusak), a független változók pedig minőségi (nemmetrikusak), ezért a regresszió-számításhoz a MANOVA-technikát használják.

Jól ismert, hogy az ENSZ Nemzeti Számlarendszere (System of National Accounts of the United Nations — SNA) az Európai Közösség Integrált Gazdasági Számlarendszere (European System of Integrated Economic Accounts — ESA) definíciókat és számítási szabályokat határoz meg a háztartások jövedelmének keletkezésével, elosztásával és újraelosztásával, fogyasztásával és felhalmozásával kapcsolatban, amelyek azonban kevésbé alkalmasak a háztartások viselkedésének elemzésére. Ez nehézséget okoz például a jövedelem- és a vagyoneeloszlás statisztikája, vagy a háztartások fogyasztási kiadásainak statisztikája és a nemzeti számlák háztartási szektorának adatai közötti kapcsolat megteremtésénél. A nemzeti számlákkal kapcsolatban felmerülő problémákat, például a háztartási szektor és a tranzakciók meghatározását, a tranzakciók becslését, a pénzforgalmi és eredmény szemléletű elszámolás kérdéseit számos tanulmány tárgyalja és az SNA legközelebbi módosítása megoldást, vagy legalább a problémák csökkentését jelentheti.

A jelenlegi nemzeti számlák nem tartalmazzák a lakosság egyes csoportjaira vonatkozó adatokat, ezért a nemzeti számlák számszerű információit nem lehet egyszerűen a TGSZ-be átmásolni. Néhány tranzakcióval kapcsolatban a nemzeti számlák adatainak korrekciójára van szükség:

- a magán-profit intézmények,
- az egészségügyi kiadások,
- a nyugdíj- és életbiztosítás,
- a háztartási szektor.

A TGSZ összeállításához a jövedelemstatisztikai adatokat is módosítani kell.

A JES által használt „elkölthető jövedelem” fogalmát a TGSZ „rendelkezésre álló jövedelem” fogalmába kell transzformálni, a két jövedelemfogalom elemeinek összekapcsolásával. A TGSZ-ben a rendelkezésre álló jövedelem elemeinek a JES által mért értékeit háztartástípusonként — a jövedelemelemek

tartalmi eltérései miatt — kiigazítják. A JES szerint mért jövedelemelemek a TGSZ megfelelő tételeitől definíció, felvétel, megfigyelés és értékelés szerint térhetnek el.

Az eltérések kiegyenlítésére megfelelő módszert dolgoztak ki.

Jelenleg a TGSZ 1985. évi adatai több mint 80 jövedelemtranzakcióra és több mint 35 jövedelemfelhasználási tranzakcióra terjednek ki. A továbbiakban folyamatos ku-

tatásra van szükség ahhoz, hogy fenntartsák a kapcsolatot egyfelől a JES és a TGSZ között, másfelől a TGSZ és az SNA között. Jelenleg folyik a TGSZ naprakésszé tétele. Sok munkára van még szükség a TGSZ, a társadalmi-demográfiai számlák és az időfelhasználási számlák integrálásához és a holland társadalmi számlák rendszerének kialakításához.

(Ism.: Vigh Judit)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAL statistical digest, 1990. Central Statistical Office. Port of Spain. CSO. 1992. XXVI, 210 p.

Trinidad és Tobago éves statisztikai áttekintése, 1990.
I-087-B-0006/1990

KOREA statistical yearbook, 1991. National Statistical Office. Seoul. NSO. 1991. 611 p.

Dél-Korea statisztikai évkönyve, 1991.
I-145-B-0002/1991

KREISDATEN, 1991. Bayerischen Landesamt für Statistik und Datenverarbeitung. München. BLS. 1991. 145 p.

Bajorország körzeti adatai, 1991.
I-004-B-0269/1991

MALY rocznik statystyczny, 1991. Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. GUS. 1991. 390 p. + [1] térk.

Lengyelország statisztikai zsebkönyve, 1991.
I-042-D-0018/1991

ROCZNIK statystyczny województw, 1991. Warszawa. GUS. 1991. LX, 258 p. + [1] térk.

A lengyel vajdaságok statisztikai évkönyve, 1991.
I-022-C-0033/1991

SCOTTISH abstract of statistics, 1990. Scottish Office. Edinburgh. HMSO. 1991. X, 190 p.

Skócia statisztikai évkönyve, 1990.
I-036-B-0190/1990

STATISTISCHES Jahrbuch: Berlin, 1991. Statistisches Landesamt. Berlin. Kulturbuch-Verl., 1991. 556 p.

Berlin statisztikai évkönyve, 1991.
I-029-D-0013/1991

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

CLASSIFICAZIONE delle attività economiche. Roma. ISTAT. 1991. 335 p.

A gazdasági tevékenységek osztályozási rendszere.
812144

CLASSIFICAZIONE delle professioni. Roma. ISTAT. 1991. 218 p.

Az olasz Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere.
812212

CONFERENCE of European Statisticians. Report of the thirty-ninth plenary session: 17-21 June 1991. Statistical Commission and Economic Commission for Europe. New York. UN. 1991. 62 p.

Európai statisztikusok konferenciája. 39. plenáris ülés, 1991.
812267

LEHTONEN, R.: On modified Wald statistics. Their application to a goodness of fit test of logit models under complex sampling involving ill-conditioning. Helsinki. SII. e990. 207 p.

I. A módosított Wald-statisztika.
812152

ROSÉN, B.: Variance estimation for systematic pps-sampling. Stockholm. SCB. 1991. 49 p.

Szórásbecslés rendszeres pps (probability proportional to size) mintavételhez.
812327

TANIGUCHI, M.: Higher order asymptotic theory for time series analysis. Berlin [etc.]. Springer-Verl., 1991. VIII, 160 p.

Nagy rendezettségű aszimptotikus elmélet idősorlemzés számára.
714567

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AGARWAL, J. P.—GUBITZ, A.—NUNNENKAMP, P.: Foreign direct investment in developing countries: The case of Germany. Tübingen. Mohr. 1991. X. 171 p.

Külföldi közvetlen beruházások a fejlődő országokban.
714475

ANNUAL energy outlook. With projections to 2010. Washington: U.S. Dept. of Energy EIA. 1992. IX, 148 p.

Az Egyesült Államok éves energiaügyi előrejelzései, tervek 2010-ig.
I-072-B-0534/1992

AUSSENHANDEL. Aussenhandel nach Ländern und Warengruppen (Spezialhandel). Statistisches Bundesamt. 2. Halbjahr und Jahr 1991. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1992. 478 + 533 p.

Külkereskedelem országok és termékcsoportok szerint. 1991. Németország.
I-004-B-0095/1991

AUSTRIA, 1991-1992. Paris. OECD. 1992. 125 p.

Ausztria gazdasági áttekintése, 1991-1992.
I-033-C-0114/1991-1992

BAUEN + Wohnen in Bayern. München. BLS. 1991. [92] p.

Építkezés és lakásépítés Bajorországban.
I-006-C-0010/25

BLETSCHACHER, G.: Ansätze strategischer Handels- und Industriepolitik. Ein Überblick. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 72 p.

A stratégiai kereskedelem- és iparpolitika szempontjai.
812413

CENTRAL economic plan. Introduction and summary 1992. Central Planning Bureau. The Hague. CPB. 1992. 24 p.

Hollandia éves nemzetgazdasági terve, 1992.
I-037-C-0052/1992

The CHALLENGE of free economic zones in Central and Eastern Europe: International perspectives. United Nations Centre on Transnational Corporations. New York. UN. 1991. XXIX, 444 p.

A szabadkereskedelmi övezetek kihívása Közép- és Kelet-Európában.
812153

tartalmi eltérései miatt — kiigazítják. A JES szerint mért jövedelemelemek a TGSZ megfelelő tételeitől definíció, felvétel, megfigyelés és értékelés szerint térhetnek el.

Az eltérések kiegyenlítésére megfelelő módszert dolgoztak ki.

Jelenleg a TGSZ 1985. évi adatai több mint 80 jövedelemtranzakcióra és több mint 35 jövedelemfelhasználási tranzakcióra terjednek ki. A továbbiakban folyamatos ku-

tatásra van szükség ahhoz, hogy fenntartsák a kapcsolatot egyfelől a JES és a TGSZ között, másfelől a TGSZ és az SNA között. Jelenleg folyik a TGSZ naprakésszé tétele. Sok munkára van még szükség a TGSZ, a társadalmi-demográfiai számlák és az időfelhasználási számlák integrálásához és a holland társadalmi számlák rendszerének kialakításához.

(Ism.: *Vigh Judit*)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAL statistical digest, 1990. Central Statistical Office. Port of Spain. CSO. 1992. XXVI, 210 p.

Trinidad és Tobago éves statisztikai áttekintése, 1990.
I-087-B-0006/1990

KOREA statistical yearbook, 1991. National Statistical Office. Seoul. NSO. 1991. 611 p.

Dél-Korea statisztikai évkönyve, 1991.
I-145-B-0002/1991

KREISDATEN, 1991. Bayerischen Landesamt für Statistik und Datenverarbeitung. München. BLS. 1991. 145 p.

Bajorország körzeti adatai, 1991.
I-004-B-0269/1991

MALY rocznik statystyczny, 1991. Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. GUS. 1991. 390 p. + [1] térk.

Lengyelország statisztikai zsebkönyve, 1991.
I-042-D-0018/1991

ROCZNIK statystyczny województw, 1991. Warszawa. GUS. 1991. LX, 258 p. + [1] térk.

A lengyel vajdaságok statisztikai évkönyve, 1991.
I-022-C-0033/1991

SCOTTISH abstract of statistics, 1990. Scottish Office. Edinburgh. HMSO. 1991. X, 190 p.

Skócia statisztikai évkönyve, 1990.
I-036-B-0190/1990

STATISTISCHES Jahrbuch: Berlin, 1991. Statistisches Landesamt. Berlin. Kulturbuch-Verl., 1991. 556 p.

Berlin statisztikai évkönyve, 1991.
I-029-D-0013/1991

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

CLASSIFICAZIONE delle attività economiche. Roma. ISTAT. 1991. 335 p.

A gazdasági tevékenységek osztályozási rendszere.
812144

CLASSIFICAZIONE delle professioni. Roma. ISTAT. 1991. 218 p.

Az olasz Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere.
812212

CONFERENCE of European Statisticians. Report of the thirty-ninth plenary session: 17–21 June 1991. Statistical Commission and Economic Commission for Europe. New York. UN. 1991. 62 p.

Európai statisztikusok konferenciája. 39. plenáris ülés, 1991.
812267

LEHTONEN, R.: On modified Wald statistics. Their application to a goodness of fit test of logit models under complex sampling involving ill-conditioning. Helsinki. SII. e990. 207 p.

I. A módosított Wald-statisztika.
812152

ROSÉN, B.: Variance estimation for systematic pps-sampling. Stockholm. SCB. 1991. 49 p.

Szórásbecslés rendszeres pps (probability proportional to size) mintavételhez.
812327

TANIGUCHI, M.: Higher order asymptotic theory for time series analysis. Berlin [etc.]. Springer-Verl., 1991. VIII, 160 p.

Nagy rendezettségű aszimptotikus elmélet idősorlemzés számára.
714567

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AGARWAL, J. P.—GUBITZ, A.—NUNNENKAMP, P.: Foreign direct investment in developing countries: The case of Germany. Tübingen. Mohr. 1991. X. 171 p.

Külföldi közvetlen beruházások a fejlődő országokban.
714475

ANNUAL energy outlook. With projections to 2010. Washington: U.S. Dept. of Energy EIA. 1992. IX, 148 p.

Az Egyesült Államok éves energiaügyi előrejelzései, tervek 2010-ig.
I-072-B-0534/1992

AUSSENHANDEL. Aussenhandel nach Ländern und Warengruppen (Spezialhandel). Statistisches Bundesamt. 2. Halbjahr und Jahr 1991. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1992. 478 + 533 p.

Külkereskedelem országok és termékcsoportok szerint. 1991. Németország.
I-004-B-0095/1991

AUSTRIA, 1991–1992. Paris. OECD. 1992. 125 p.

Ausztria gazdasági áttekintése, 1991–1992.
I-033-C-0114/1991–1992

BAUEN + Wohnen in Bayern. München. BLS. 1991. [92] p.

Építkezés és lakásépítés Bajorországban.
I-006-C-0010/25

BLETSCHACHER, G.: Ansätze strategischer Handels- und Industriepolitik. Ein Überblick. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 72 p.

A stratégiai kereskedelem- és iparpolitika szempontjai.
812413

CENTRAL economic plan. Introduction and summary 1992. Central Planning Bureau. The Hague. CPB. 1992. 24 p.

Hollandia éves nemzetgazdasági terve, 1992.
I-037-C-0052/1992

The CHALLENGE of free economic zones in Central and Eastern Europe: International perspectives. United Nations Centre on Transnational Corporations. New York. UN. 1991. XXIX, 444 p.

A szabadkereskedelmi övezetek kihívása Közép- és Kelet-Európában.
812153

- Les **CHIFFRES** clés de l'industrie dans les régions, 1991. Ministère de l'industrie et du commerce extérieur; par le Service des statistiques industrielles. Paris. SESSI. 1991. 460 p.
Franciaország iparának kulcsszámai a régiókban, 1991. I-033-C-0211/1991
- COAL** information, 1991. International Energy Agency. Paris. OECD IEA. 1991. 540 p.
Az OECD-országok szénttermelésének adatai, 1991. I-033-B-0367/1991
- COMPENDIUM** of tourism statistics, 1986-1990. World Tourism Organization. Madrid. WTO. 1992. IX, 197 p.
A világ idegenforgalmi statisztikai összefoglalója, 1986-1990. I-034-D-0004/12
- COTTON** and wool. Outlook and situation yearbook, 1991. United States Department of Agriculture. Washington. USDA. 1991. 102 p.
Az Egyesült Államok gyapot- és gyapjústatisztikája, 1991. I-072-B-0513/1991
- DEMBINSKI, P.**: The logic of the planned economy. The seeds of the collapse. Oxford. Clarendon Press. 1991. XII, 249 p.
A tervezés logikája. Az összeomlás okai. 714719
- ECONOMIC** and social survey of Asia and the Pacific, 1991. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Bangkok. UN ESCAP. 1992. XIII, 238 p.
Ázsia és a Csendes-óceáni térség gazdasági és társadalmi felmérése, 1991. I-072-B-0116/1991
- The **ECONOMIC** limits to modern politics. Ed. by John Dunn. Cambridge [etc.] Cambridge University Press. 1990. X, 226 p.
A modern politika gazdasági határai. 714725
- ECONOMIC** report on Africa, 1991. United Nations Economic Commission for Africa. Addis Ababa. UNECA. 1991. VI, 38 p.
Afrika gazdasági helyzete 1991-ben. I-069-B-0017/1991
- ELECTRIC** power in Asia and the Pacific, 1987-1988. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. New York. UN. 1991. X, 130 p.
Ázsia és a Csendes-óceáni térség villamosenergia-felhasználása, 1987-1988. I-072-B-0519/1987-1988
- ELMESKOV, J.-SHAFER, J.-TEASE, W.**: Savings trends and measurement issues. Paris. OECD. 1991. 48 p.
Az OECD-országok megtakarítási trendjei és mérésük kérdései. 812213
- ENERGY** statistics of OECD countries, 1960-1979. Statistiques de l'énergie des pays de l'OCDE. International Energy Agency. Paris. OECD IEA. 1991. 658 + 658 p.
Az OECD-országok energiastatisztikája, 1960-1979. I-033-B-0143/1960-1979/1-2
- ESTATÍSTICAS** da construção de edifícios, 1990. Licenciamento, habitação. Instituto Nacional de Estatística. Lisboa. INE. 1992. 93 p.
Portugália építőipari statisztikája, 1990. I-035-B-0090/1990
- FOREIGN** trade statistics for Africa. Direction of trade. Statistiques africaines du commerce extérieur. Échanges par pays. Economic Commission for Africa. New York. UN. 1990. IX, 161 p.
Afrika országainak külkereskedelmi statisztikája. A kereskedelem megoszlása relációk szerint. I-069-B-0003/32
- FOREIGN** trade statistics for Africa. Summary tables. Statistiques africaines du commerce extérieur. Tableaux récapitulatifs. Economic Commission for Africa. New York. UN. 1990. XXV, 182 p.
Afrika külkereskedelmi statisztikája. Összefoglaló táblák. I-069-B-0012/9
- The **FUTURE** of the nonprofit sector. Challenges, changes, and policy considerations. Virginia A. Hodgkinson [et al.] San Francisco, Calif. [etc.] Jossey-Bass. 1989. XXXV. 507 p.
A nonprofit szektor jövője az Egyesült Államokban. 714718
- GENOSSENSCHAFTEN** in Ungarn. Cooperatives in Hungary. George Potts [et al.]. Bremen. Mehrwert. 1991. 145 p.
Szövetkezetek Magyarországon. 510483
- GERNERT, J.**: Umweltökonomie. Investitionen, Standortentscheidungen und Arbeitsmärkte am Beispiel einzelner Industriegruppen Südwestdeutschlands. Berlin [etc.] Springer-Verl. 1990. [12], 282 p.
Környezetgazdaságtan. 714727
- GESAMTWIRTSCHAFTLICHE** und unternehmerische Anpassungsprozesse in Ostdeutschland. Zweiter Bericht. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 38 p.
Nemzetgazdasági és vállalati alkalmazkodási folyamatok az egykori NDK területén. 812164
- GEWERBESTATISTIK**, 1989. Wien. ÖStZ. 1992. 386 p.
Ausztria iparstatisztikája, 1989. I-002-B-0236/1989/2
- GOWERNMENT** finance statistics yearbook, 1991. International Monetary Fund. Washington. IMF. 1991. 752 p.
A világ országainak állami pénzügyi statisztikai évkönyve. 1991. I-072-B-0406/1991
- GUO, S.**: China's peripheral situation in the 1990s. Köln. BIOst. 1991. 37 p.
Kína periférikus helyzete a 90-es években. 812372
- HAVLIK, P.**: East-West GDP comparisons: problems, methods and results. Wien. WIIW. 1991. II, 40, [14] p.
A bruttó hazai termék összehasonlítása a kelet- és nyugat-európai országokban: problémák, módszerek valamint eredmények. 812381
- HERRMANN-PILLATH, C.**: Transformation und Geschichte in China: Versuch einer theoretischen Interpretation. Köln. BiOst. 1991. 50 p.
Kína átalakulása és történelme: egy elmélet értelmezésének kísérlete. 812400
- HÖHMANN, H.**: Auf der Suche nach einer strategischen Partnerschaft. Die UdSSR und der Westen nach dem Londoner Weltwirtschaftsgipfel. Köln. BIOst. 1991. 38 p.
Stratégiai partneri kapcsolatot keresve. A Szovjetunió és a nyugati államok a Londonban tartott világgazdasági csúcstalálkozó után. 812490
- HUTCHISON, M. M.**: Aggregate demand, uncertainty and oil prices: the 1990 oil shock in comparative perspective. Basle. BIS. 1991. 68 p.
Összkereslet, bizonytalanság és kőolajárak: az 1990. évi olajárrobbanás idő-összehasonlításban. 510482
- INDUSTRY** and development. Global report, 1991-1992. United Nations Industrial Development Organization. New York. UN. 1991. XXVII, 357, 119 p.
Ipar és fejlesztés. Az UNIDO jelentése a világ országainak ipari fejlődéséről, 1991-1992. I-002-B-0197/1991-1992
- INPUT-OUTPUT** tables for 1985. Ireland. Comp. by Central Statistics Office. Dublin. CSO. 1992. XVI, 40 p.
Irország 1985. évi input-output táblái. I-036-B-0354/1985
- INTERNATIONAL** economics postgraduate research conference volume. Economic Research Centre Department of Economics University of Western Australia. Ed. by Kenneth W. Clements, Robert G. Gregory and Takashi Takayama. [Nedlands] Univ. of Western Australia. 1991. 117 p.
Közgazdászok nemzetközi posztgraduális kutatási konferenciája. 812163
- INTERNATIONAL** energy annual, 1990. Energy Information Administration. Washington. U. S. Dept. of Energy EIA. 1992. XVI, 187 p.
Nemzetközi energiastatisztikai évkönyv, 1990. I-072-B-0543/1990

IRON and steel scrap: its significance and influence on further developments in the iron and steel industries. [Economic Commission for Europe. New York. UN. 1991. XI, 139 p.

A vas- és acélhulladék jelentősége és hatása a további fejlesztésekre a világ országainak vas- és acéliparában.

I-031-B-0193/5

ITOH, M.: The world economic crisis and Japanese capitalism. Basingstoke [etc.] Macmillan. 1990. XVI, 263 p.

Világ gazdasági válság és a japán kapitalizmus.

714736

JAHRESSTATISTIK des Aussenhandels der Schweiz, 1991. Statistique annuelle du commerce extérieur de la Suisse. Bern. Eidg. Oberzolldirektion. 1992. 211 p.

Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1991.

I-031-A-0009/1991/3

KAHLERT, J.: Der Einigungsprozess als Chance für die Umwelt. Aufgaben und Ziele auf dem Weg zu einer Umweltunion. Bonn. Forschungsinst. der Friedrich-Ebert Stiftung, cop. 1990. 75 p.

A környezetvédelmet elősegítő újraegyesítési politika a Német Szövetségi Köztársaságban.

510611

KURIEN, J.: Ruining the commons and responses of the commoners. Geneva. UNRISD. 1991. III, 39 p.

A közösség megkárosítása és a polgárok reakciói. Az indiai Kerala államban folyó túlzott mértékű parti halászat és a halászok akciói.

812216

LAASER, C.-F.: Wettbewerb im Verkehrswesen. Chancen für eine Deregulierung in der Bundesrepublik. Tübingen. Mohr. 1991. 361 p.

Verseny a Német Szövetségi Köztársaság közlekedésében. Kilátások.

714476

The **LEAST** developed countries. Report, 1990. United Nations Conference on Trade and Development. New York. UN. 1991. IX, 80, [135]p.

Jelentés a legkevésbé fejlett országokról, 1990.

I-072-B-0504/1990

LEPPÄLAHTI, A.-ÅKERBLUM, M.: Industrial innovation in Finland. An empirical study. Helsinki. Tilastokeskus. 1991. 67, 12p.

Az ipari innováció Finnországban.

I-043-B-0157/184

LINTNER, V.-MAZEY, S.: The European Community: economic and political aspects. London [etc.] McGraw-Hill. 1991. XVII, 185 p.

Az Európai Közösség gazdasági és politikai kilátásai.

812567

Les **LOBBIES** et le pouvoir. Constit. par Michel Le Net. Paris. La Doc. française. 1991. 67 p.

A lobbizók és a hatalom.

714485

MIEUX comprendre la législation chômage. Office national de l'emploi. Bruxelles. ONEM. 1991. 178 p.

A munkanélküliség jogi szabályozásának jobb megértéséért Belgiumban.

812334

La **MINERÍA** en México, 1991. Instituto Nacional de Estadística, Geografía e Informática. México. INEGI. 1991. 116 p.

Mexikó bányászati statisztikája, 1991.

I-073-B-0078/1991

NARAYANSWAMY, R.: The Indian perception of perestroika in the USSR 1985-1990. Köln. BiOst. 1991. 38 p.

Indiai vélemények az 1985-1990 közötti szovjet peresztrojkáról.

812401

NEVIN, E.: The economics of Europe. Basingstoke [etc.] Macmillan. 1990. XII, 364 p.

Európa gazdasági helyzete.

714717

NUMERI indici dei prezzi praticati dai grossisti. Base 1989. = 100. Roma. ISTAT. 1991. 34 p.

A nagykereskedelmi árindex adatai 1989-es bázison Olaszországban.

812151

NYMOEN, R.: Empirical modelling of wage-price inflation and employment using Norwegian quarterly data. Oslo. Norges Bank. 1991. 207 p.

Az infláció és a foglalkoztatás bér-ár közelítésű empirikus modellezése, Norvégia negyedéves adataira alkalmazva.

812601

OECD employment outlook, 1991. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1991. XIII, 262 p.

Az OECD-országok foglalkoztatási helyzete, 1991.

I-033-B-0399/1991

OECD environmental data 1991. Compendium. Données OCDE sur l'environnement. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1991. 337 p.

Az OECD-országok környezeti adatai, 1991.

I-033-B-0402/1991

PAQUÉ, K. H.: Structural wage rigidity in West Germany 1950-1989. Some new econometric evidence. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 72 p.

A bérstruktúra merevsége Nyugat Németországban 1950-1989 között. Néhány új gazdasági felismerés.

812411

PETROLEUM supply annual, 1991. Energy Information Administration. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1992. XXI, 169 p.

A világ kőolajtermelésének éves összegzése, 1991.

I-072-B-0566/1991/1-2

PLANNING and evaluating industrial projects for developing countries. Experiences and materials from HWWA. UNIDO Workshop. H.-U. Wolff [et al.] Hamburg. HWWA. 1991. IX, 310 p.

Ipari beruházások tervezése és értékelése a fejlődő országokban.

812496

POWIERZCHNIA i ludność w przekroju terytorialnym, 1992. Warszawa. GUS. 1992. 165 p.

Lengyelország népességének területi megoszlása, 1992.

I-022-C-0046/[1992]

PREISE, 1991. Preise und Preisindizes für gewerbliche Produkte (Erzeugerpreise). Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.] Kohlhammer. 1992. 101 p.

Árak Németországban. Az ipari termékek termelői árai és árindexei, 1991.

I-004-B-0091/II/1991

PRODUZIERENDES Gewerbe, 1990. Struktur der Produktion im Produzierenden Gewerbe. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.] Kohlhammer. 1992. 157 p.

Németország ipara. Az ipari termelés szerkezete, 1990.

I-004-B-0252/1990

RATIONAL use of water and its treatment in the chemical industry. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1991. X, 146 p.

A víz ésszerű felhasználása és tisztítása a vegyiparban.

812145; 812146

The **RECOVERY** and economic utilization of by-products of the iron and steel industry. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1990. XIV, 231 p.

A világ vas- és acélipari melléktermékeinek visszanyerése és gazdaságos hasznosítása.

811633

ROSENSCHON, A.: Zum staatlichen Ausgabe- und Einnahmesystem in der Bundesrepublik Deutschland: Privatisierung und steuerpolitischer Wettbewerb geboten. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 60 p.

Állami kiadási- és bevételi rendszer a Német Szövetségi Köztársaságban: a privatizáció és az adópolitikai verseny szükségessége.

812330

SCHMIEDING, H.: External protection for the emerging market economies? The case for financial liberalisation instead of import barriers in Eastern Europe. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 50 p.

Külső védelem a kialakuló piacgazdaságoknak? Pénzügyi liberalizáció az importkorlátozások helyett Kelet-Európában.

812572

SCHRADER, J.-V.: Anpassungsprozesse in der ostdeutschen Landwirtschaft. Analyse und Bewertung. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 75 p.

Alkalmazkodási folyamatok a keletnémet mezőgazdaságban.

812370

SCHULTZ, S.—VOLZ, J.—WEISE, CH.: Die Aussenwirtschaftsförderung der wichtigsten Konkurrenzländer Deutschlands: Frankreich, Grossbritannien, Japan und USA im Vergleich. Berlin. Duncker & Humblot. 1991. 198 p.

A külgazdaság támogatása Németország legnagyobb versenytársainál. Franciaország, Nagy-Britannia, Japán és az Egyesült Államok összehasonlítása.

812602

El SECTOR alimentario en México, 1991. Instituto Nacional de Estadística, Geografía e Informática. Comisión Nacional de Alimentación. México, INEGI. CONAL. 1991. 329 p.

Mexikó élelmiszergazdasági szektora. 1991.

I-073-B-0100/1991

SPAIN, 1991—1992. Paris. OECD. 1992. 105 p.

Spanyolország gazdasági áttekintése, 1991—1992.

I-033-C-0133/1991—1992

STRATEGIES and policies for air pollution abatement. 1990 major review prepared under the Convention on long-range transboundary air pollution. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1991. IV, 56 p.

Hosszú távú tervek és intézkedések világszerte a levégőszennyezés mérséklése érdekében.

I-031-B-0253/1990

SYSSELSÄTTNING, arbetstider och arbetsmiljö. 1986—87. Employment, working hours and work environment. Stockholm. SCB. 1991. 234 p.

Foglalkoztatottság Svédországban, munkaórák és munkakörülmények, 1986—1987.

I-041-C-0223/65

SYSTEM transformation under severe external and internal shocks. The economic situation in early 1991 and outlook 1991. Hubert Gabrisch. Wien. WIIW. 1991. 79 p.

Rendszerátalakítás a kelet-európai országokban komoly külső és belső megrázkódtatások között. Gazdasági helyzet 1991 elején és kilátások az év végéig.

812210

TOWARDS social adjustment. Labour market issues in structural adjustment. Ed. by Guy Standing and Victor Tokman. [International Labour Organisation]. Geneva. ILO. 1991. VIII, 348 p.

A társadalmi rend felé. Munkaerőpiaci kérdések a strukturális kiigazításban.

714484

TRANSNATIONAL banks and the international debt crisis. United Nations Centre on Transnational Corporations. New York. UN. 1991. IX, 148 p.

Transznacionális bankok és a nemzetközi adósságválság.

812154

TRANSPORT and communications bulletin for Asia and the Pacific. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Bangkok. UN ESCAP. 1990. III, 46 p.

Tanulmányok Ázsia és a Csendes-óceáni térség közlekedéséről és hírközléséről.

I-072-B-0340/61

TURNER, P.: Capital flows in the 1980s: a survey of major trends. Basle. BIS. 1991. 123 p.

A tőkeáramlás főbb irányai az 1980-as években.

714091

UMWELTBEDINGUNGEN von Wohnung und Arbeitsplatz. Ergebnisse des Mikrozensus März 1991. Wien. ÖstZ. 1992. 101 p.

A lakások és munkahelyek környezete Ausztriában, 1991.

I-002-B-0238/1991

UNCTAD commodity yearbook, 1991. United Nations Conference on Trade and Development. New York. UN. 1991. XX, 380 p.

Az UNCTAD nyersanyag-statisztikai évkönyve, 1991.

I-031-B-0254/1991

UTRIKESHANDEL, 1991. Ársstatistik. Import och export. Fördelning land/vara enligt SITC. Foreign trade. Stockholm. SCB. 1992. 240 p.

Svédország külkereskedelmi statisztikája, 1991.

I-041-B-0088/1991/[1]

Der VERBRAUCHERPREISINDEX. Informationen und Daten. Österreichisches Statistisches Zentralamt. Wien. ÖStZ. 1991. 64 p.

Ausztria fogyasztói árindexe.

I-002-C-0156/2

VERNIKOV, A.: Foreign trade reform and privatization in the USSR. Coventry. Univ. of Warwick. 1991. 29 p.

Külkereskedelmi reform és privatizáció a Szovjetunióban.

812502

WALTERSKIRCHEN, E.: Unemployment and labour market flexibility. Austria. [International Labour Organisation]. Geneva. ILO. 1991. XII, 134 p.

Munkanélküliség és a munkaerőpiac rugalmassága Ausztriában.

714084

TÁRSADALOMSTATISZTIKA — EGÉSZSÉGÜGY — KULTURSTATISZTIKA

ACCIDENTS and violence, 1988. Markku Heiskanen [et al.] Helsinki. Tilastokeskus. 1991. 146 p.

Balesetek és erőszakos események Finnországban, 1988.

I-043-C-0047/1988

BABARCZY, Á.—HARCSA, I.—PÁÁKKÖNEN, H.: Time use trends in Finland and in Hungary. Helsinki. Tilastokeskus. 1991. 65 p.

Időfelhasználás Finnországban és Magyarországon.

I-043-B-0157/180

BOERMA, J. T.—SOMMERFELT, A. E.—RUTSTEIN S.O.: Childhood morbidity and treatment patterns. Columbia, Md. IRD. 1991. 39 p.

Gyermekkori morbiditás és gyógykezelési jellemzők a fejlődő országokban.

812382

BRUYELLE, P.: La communauté urbaine de Lille. Métropole du Nord-Pas-de-Calais. Paris. La Doc. française. 1991. 192 p.

A városi közösség helyzete Lille-ben.

714570

CLIMATE change: The IPCC scientific assessment. [World Meteorological Organization, United Nations Environment Programme] Ed. by J. T. Houghton, G. J. Jenkins and J. J. Ephraums. Cambridge [etc.] Cambridge Univ. Press. 1991. XXXIX, 364 p.

Az éghajlat változása. A kormányközi panelvizsgálat tudományos megállapításai.

812568

COMPENDIUM of Federal justice statistics, 1989. Washington. U.S. Dept. of Justice. 1991. VI, 119 p.

Az Egyesült Államok szövetségi igazságügyi statisztikájának áttekintése, 1989.

I-072-B-0506/1989

EDUCATIONAL indicators in the Nordic countries. Describing educational status and student flows: Denmark, Finland, Norway, Sweden. Copenhagen. Nordic Stat. Secretariat. 1991. 62 p.

A skandináv országok oktatási mutatói.

I-041-C-0248

ESTIMATION of world resources devoted to research and experimental development: 1980 and 1985. [Paris] UNESCO. 1991. III, 43 p.

A világ kutatásra és kísérleti fejlesztésre fordított erőforrásainak becslése: 1980 és 1985.

I-033-B-0319/25

ISKORISCENE radnog vremena, 1988. Hours of work. Durée du travail. Beograd. SZS. 1991. 103 p.

Munkaidő Jugoszláviában, foglalkozási ágak szerint, 1988.

I-046-B-0113/1988

La LUTTE pour le pouvoir en URSS. De la „parade des souverainetés” à la chute de l'empire. Constit. par Roberte Berton-Hogge. Paris: La Doc. française. 1991. 106 p.

Hatalmi harc a Szovjetunióban.

714597

MARTIKAINEN, T.—YRJÖNEN, R.: Voting, parties and social change in Finland. Helsinki. Tilastokeskus. 1991. 105 p.

Választás, pártok és társadalmi változás Finnországban.

I-043-B-0157/187

PALMER, I.: Gender and population in the adjustment of African economies: planning for change. Geneva. ILO. 1991. VI, 187 p.

Nem és népesség az afrikai gazdaságok rendbehozatalában: a változás tervezése.

714478

PROBLEMS of drug dependence, 1990. Proceedings of the 52nd Annual Scientific Meeting the Committee on Problems of Drug Dependence, Inc. Ed. Louis Harris. [Hyattsville, Md.] DHHS. Rockville, Md. NIDA. 1991.

A kábítószer-függőség problémái 1990-ben. Tudományos konferencia előadásai.

714558

RIES, P.: Educational differences in health status and health care. Hyattsville, Md. DHHS. 1991. IV, 66 p.

Az egészségi helyzet és az egészségmegőrzés terén mutatózó iskolázottsági eltérések az Egyesült Államokban.

I-072-C-0347/179

SCIENCE & engineering indicators, 1991. National Science Board. Washington. NSB. 1991. XIV, 487 p.

A tudomány és technika jelzőszámai az Egyesült Államokban, 1991.

I-072-B-0477/1991

TIME use in Finland, Latvia, Lithuania and Russia. Iris Niemi [et al.]. Helsinki. Tilastokeskus. 1991. 80 p.

Időfelhasználás Finnországban, Lettországon, Litvániában és Oroszországban.

I-043-B-0157/182

TRIPARTITE Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy. [International Labour Organisation]. Geneva. ILO. 1991. V, 23 p.

Háromoldalú nyilatkozat a multinacionális vállalatok szociálpolitikai elveiről.

714568

UTBILDNINGSSSTATISTISK årsbok, 1992. Yearbook of educational statistics. Stockholm. SCB. 1992. 350 p.

Svédország oktatásstatistikai évkönyve, 1992.

I-041-B-0079/1992

DEMOGRÁFIA

BONGAARTS, J.—MAULDIN, W. P.—PHILLIPS, J. F.: The demographic impact of family planning programs. New York. PC. 1990. 34 p.

A családtervezési programok demográfiai hatása a fejlődő országokban 1950 és 2100 között.

713792

EMERY, G.: Incomplete registration of births in civil systems. The example of Ontario, Canada, 1900—1960. Bethesda, Md. IIVRS. 1991. I, 21 p.

Híányos születési bejegyzések az állami népességnyelvántartási rendszerekben. Ontario tartomány példája, 1900—1960 között.

812373

Die **GEMEINDEN** Bayerns nach dem Gebietsstand 25. Mai 1987. Die Einwohnerzahlen der Gemeinden Bayerns und die Änderungen im Bestand und Gebiet von 1840 bis 1987. München. BLS. 1991. 184 p.

Bajorország községstatistikája az 1987. május 25-i adatok alapján. Bajorország községeinek népességszám- és területváltozásai 1840 és 1987 között.

I-006-B-0075/451

INTERVIEWER'S manual for use with model „A” questionnaire for high contraceptive prevalence countries. Columbia, Md. IRD. 1990. V, 147 p.

Kérdőbiztosok kézikönyve az „A” modell kérdőív kitöltéséhez a fogamzásgátló módszereket és -szereket nagymértékben felhasználó országokban.

812134

INTERVIEWER'S manual for use with model „B” questionnaire for low contraceptive prevalence countries. Columbia, Md. IRD. 1990. V, 119 p.

Kérdőbiztosok kézikönyve a „B” modell kérdőív kitöltéséhez a fogamzásgátló módszereket és -szereket kismértékben felhasználó országokban.

812135

JACOBSON, J. L.: Women's reproductive health: the silent emergency. Washington. Worldwatch Inst. 1991. 70 p.

A nők termékenységének egészségügyi kérdései a fejlődő országokban.

510609

MANUAL on population census data processing using microcomputers. New York. UN. 1990. XVIII, 118 p.

Kézikönyv a népszámlálási adatok mikroszámítógépen történő felhasználásához.

812159

MIGRACIONES: Quinquenio, 1966—1970. Instituto Nacional de Estadística. Madrid. INE. 1991. IX, 169 p.

Spanyolország vándorlási statisztikája, 1966—1970.

I-034-B-0057/1966—1970

REGIONALE Mobilität, Wanderungen, Pendeln. Ergebnisse des Mikrozensus Juni 1988. Wien. ÖStZ. 1991. 131 p.

Ausztria területi mobilitási, vándorlási és ingázási adatai az 1988. júniusi mikrocenzus alapján.

I-002-B-0125/1026

SACHGEBIETSTABELLEN aus der Volkszählung am 25. Mai 1987. Struktur der Haushalte. Struktur des Gebäude- und Wohnungsbestandes. Wohnsituation der Haushalte. Unterhalt und Erwerbstätigkeit der Bevölkerung. München. BLS. 1991. XIV, 168 p. + XVII, 337 p. + XVI, 265 p. + XIV, 503 p.

Bajorország 1987. évi népszámlálásának szakterületi táblái. A bajor háztartások szerkezete. A bajor épület- és lakásállomány szerkezete. A bajor háztartások lakáshelyzete. A népesség megélhetése és keresőképessége.

I-006-B-0075/471—473; 457

SUPPLEMENTARY principles and recommendations for population and housing censuses. New York. UN. 1990. VI, 143 p.

Ajánlások a népszámlálásokhoz és lakásösszeírásokhoz.

812157

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI
KIADVÁNYOK

AFRICA South of the Sahara, 1992. London. Europa Publ. 1992. XX, 1147 p.

Fekete-Afrika évkönyve, 1992.

[470920/1992

DAVID, R.: Food security and the environment. A select annotated bibliography. Brighton. IDS. 1991. V, 53 p.

Élelembiztonság és a környezet. Annotált bibliográfia.

812211

The **EUROPA** world year book, 1992. International organizations. Afghanistan—Jordan. London. Europa Publ. 1992. XX, 1602 p.

Az Europa világekönyve, 1992.

470759/1992/1

The **FAR** East and Australasia, 1992. London. Europa Publ. 1992. XXIV, 1161 p.

Távol-Kelet és Ausztrália évkönyve, 1992.

470932/1992

GENERAL report on the activities of the European Communities, 1991. Commission of the European Communities. Brussels [etc.] CEC. 1992. XXIV, 464 p.

Beszámolójelentés az Európai Közösségek tevékenységéről, 1991.

471690/1991

LIVES of the laureates: Ten Nobel economists. Ed. by William Breit and Roger W. Spencer. Cambridge, Mass. [etc.] MIT Press. 1990. XIV, 202 p.

Tíz Nobel-díjas közgazdász életrajza és tevékenysége.

714723

The **MIDDLE** East and North Africa, 1992. London. Europa Publ. 1991. XXII, 1024 p.

Közép-Kelet és Észak-Afrika évkönyve, 1992.

470919/1992

RÉPERTOIRE des entreprises contrôlées majoritairement par l'État au 31 décembre 1990. Paris. INSÉE. 1992. 167 p.

Franciaország államit tulajdon-többségű vállalatainak listája 1990. december 31-én.

I-033-B-0422/1990